STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03759

A SHTEDTL

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ווילנער פארלאג ב. א. קלעצקין

ווילנע, קליין סטעפן גאס 23

עס דרוקט זיך

1. י. ל. פרץ. פאַר קליין און גרויס.
2. „ אַלט און ניי.
3. „ אדם וחוה.
4. „ פון שטוב אין גאַס.
5. „ דראַמען.
6. גאָרקי. מיין קינדהייט.
7. וויפער. די אוראַלטע געשיכטע און דער מזרח.

עס איז ארויס פון דרוק

8. י. ל. פרץ. די צייט אין 2 ביכער.
9. א בוך וועגן פרצן אַ זאַמלבוך צוזאַמענגעשטעלט פון „די יידישע וועלט" און אנד.

שלום אַש.

א שטעדטל

(אַ פּאָעמע פון דעם יידישן לעבן אין פוילן)

דריטע אויפלאגע.

ווילנע – 1920.

ווילנער פארלאג פון ב. א. קלעצקין.

איבערדרוקן און איבערזעצן אָן
דער ערלויבעניש פון מחבר איז
פאַרבאָטן.

דרוקעריי „ווילנער פאַרלאַג" קליין סטעפן גאַס 23.

אָהן אַ גלאָז וואַרימס, געהט ער זיך פּראָסט מיט טלית און תפילין אַריבער צו ר' יחזקאלין אין „שטוב" אַריין, און ווי אַ היימישער, הייסט ער איינער פון די דינסטען, אַז זי זאָל איהם אַ גלאָז טהיי דערלאַנגען. מעהר איז מסוגל די „שטוב" צו אַ גלעזעל באָרשטש; נאָך איהם קומט מען אַריין אין אַ ווינטערדיגען נאָכ'ן אָנבייסען, אַז דער פראָסט קנאַקט, און מען וויל זיך די גלידער אָנוואַרימען. און ווער שמועסט נאָך, אַז מען קאָכט ביי מלכה'לען — ר' יחזקאל'ס ווייב — דעם קנאָבעל-באָרשטש. צו נעהמען אין „שטוב" איז ניט קיין הרפה, דער מנהג איז שוין אַזוי: אַ גלעזעל באָרשטש — אַ טרונק וואַסער. פילט זיך נאָר אַ שטאָדט-בעל-הבית'טע די הרובע אונטערצוהייצען, נעהמט זי איהר טעפּיל און טראָגט עס צו מלכה'לעס קיך אַריבער. און אין מלכה'לעס קיך געפינען זיך די גאַנצע שטאָדט טעפּלעך. טהיילמאַל פערטוישען זיך די בעלי-הבית'טעס מיט די טעפּלעך, ווערט דאָרט אַלעבען. כ'אַכט זיך אַ יונג אַ „ברוגז" פון דער היים, האַלט ער זיך אויף אין ר' יחזקאל'ס שטאַלען. צו זאָרגען איז נישט דאָ וואָס, ברויט און זעמעל ווערען ביי ר' יחזקאלין נישט פערשלאָסען, — אַלעס אין קיך פריי ווי וואַסער איז עס. פּוטער און רעטעכער איז שטענדיג דאָ אין קעלער, דער שליסעל פון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאָס דינסט-מיידעל) אַ „וואוילע טאָכטער", ברודער, אַז נישט קריגט זי קלעפּ, ר' יחזקאל הייסט אַליין.

די נאַכט האָט דאָס שטעדטעל אונטער איהר שויץ אַרונטער גענומען, און די גאַנצע וועלט אַרום און אַרום האָט זי אין זיך בעהאַלטען. אין מיטען דער נאַכט האָט זיך אַ רעשענדיג קלאַפּען פון פערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאָס רעש'ען איז פערשטומט געוואָרען ביי דעם שטראַהל שיין, וואָס האָט פון אַ לאָדען אַרויסגעדרינגט. און פון וואָגען איז ווער אַראָב... שווערע „בעל-בת'ישע" טריט האָבען זיך איבער'ן קאָרידאָר געלאָזט הערען. דאָס האָבען געמוזט קומען היימישע, וואָרום זיי האָבען באַלד די קליאַמקע פון טהיר געפונען, אויפגעעפענט, און אין „שטוב" אַריין.

אין דער ברייטער, לאַנגער „שטוב" איז קיינער נישט דאָ. זי איז פול מיט שאָטענס; די גרויסע ווינטער-לאָמפּ מיט דער ברײ-

בלאָטיג איז דער וועג, וואָס פיהרט אין „שטעדטעל" אַריין.

עס איז אַ פּאַר פּורים־טאָג, דער שניי אויף די פעלדער צולאָזט זיך און צוגעהט, און איבער די אויבערדעק פון די ווײַסע שניי־וועלט ווײַזען זיך שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד־פלעקען אַרויס. דער זומען, וועלכער האָט זיך איבער דעם גאַנצען ווינטער הינטער די שניי־דעק אין דער ערד אויפגעהאַלטען — איז ווייך געוואָרען, צו־שפּאָלטען, און זיינע שפּראָצענדיגע וואָרצלען הויבען אָן צו נאָגען היונה פון דער מאַמע־ערד. און אין די שוואַרצע ערד־פלעקען איז עס צו דערקענען, אַז די מאַמע־ערד איז „טראָגענדיג"... ווייט אויף ביידע זייטען וועג, צווישען די ליפּען־בוימער, געהט אַן־אײַנזאַמער וואַנדערער מיט׳ן פּעקעל אויפ׳ן פּלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד. שוואַרצע קראָהען פליהען דאָרט ווייט איבער׳ן וועג, פון בוים צו בוים, און שאַרען אָב מיט זייערע גרויסע פּיסלעך די ווײַסע, לאַנגע שניי־שנירלעך, וואָס זענען אויף די צווײַגען פון די בוימער. דעם וואַנדערער׳ס וועג פיהרט אין „שטעדטעל" אַריין, קום מיט מיט איהם, און וואָס מיר וועלען זעהן און וואָס מיר וועלען הערען, וועלען מיר אין דעם בוך בעשרייבען:

I.

די שטוב.

די טהיר פון דער „שטוב" איז אָפען אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז דרעהט מען זיך דאָרט תמיד אַריין און אַרויס. איז׳ן איז עס ר׳ יחזקאל גאַמבינערס „שטוב", נאָר דאָך — אַ שטאָדט׳ס־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי, אַז אַ ווילד־פרעמדער קומט אַריין און זעצט זיך אַנידער, געהט ניט אָן די קשיא: „וואָס ועט איהר זאָגען, ר׳ יוד?". דאָ זענען אַלע אין ערדהיים. פערלאָזט אַ שטאָדט־בעל־הבית זיין היים אין דער פריה

טער שיין, ווי א באבע אין א ברייטען פארטוך, ברענט זיך איינע אליין צווישען די שאטענס אין מיטען שטוב. די אנגעקומענע יודען זענען אין לאנגע, ברייטע שאפען-פעלצען, די ברייטע קאלנערס זענען ביז'ן האלבען רוקען פערווארפען און ביי'ם האלז מיט א ברייטען, רויטען שאל פערבונדען; צווישען די טונקעלע פאלדען, וואס פערווארפען זיך אין די פעלצען, האלט זיך נאך אויף דער טונקעלער סוד פון דער נאכט, וואס זיי האבען פון דרויסען מיטגעבראכט... אויף די קעפ האבען זיי שאפענע היטלען מיט „לאפען" איבער די אויערען פערבונדען, און אנ'אייז-הויך איז איבער די היטלען און קאלנער פערפרוירען. דער „אייז-הויך" ווערט פון דער שטוב-ווארימקייט צוגאנגען, און טראפען וואסער רינען פון די היטלען, פון די פעלצען; און ביי'ם דרעהען זיך איבערן שטוב לאזען זיי נאך זיך שפורען וואסער איבער. זיי זענען צו צום גרויסען אויווען, וואס איז אין א ווינקעל פון שטוב געשטאנען. דער אויווען האט זיין היץ פאראוים פאר זיך געשיקט און נישט צוגעלאזט צו זיך. די ווארימקייט האט זיי ארומגענומען. זיי האבען זיך די פעלצען אויסגעטהון און זענען געבליבען שטעהן אין דיקע מאנטלען, ארומגעגארטעלט מיט רויטע גארטלען, ערשט דאן האבען זיך אנגעהויבען די בערד צו ווייזען. טהייל ווייס, טהייל שווארץ, טהייל קורצע, טהייל לאנגע. די יונגערע האבען דעם ארט ביי'ם אויווען פאר די אלטע אבגעלאזט און אליין זענען זיי געפאלען ווער אויף א באנק, ווער אויף א טיש, און האבען אנגעהויבען צו דרעמלען. די אלטע זענען שטילשווייגענד ארום אויווען געזעסען, און אמאל האט איינער דעם אנדערען א קשיא פון געשעפט געפרעגט, און נאך א לאנגע ווייל'ע האט יענער איהם א תירוץ אבגעענטפערט.

די נאכט האט ערשט יעצט אנגעהויבען דורכ'ן פענסטער אריינצוקוקען דורך גרויע ברילען, און עס האט זיך געדאכט, אזוי ווי מען וואלט א פאר טונען ליכטיגקייט אין א פינסטערען נאכט'ים אריינגעגאסען. און דאס ליכטיגקייט האט דאס פינסטערניש קוים מיט עטוואס נאר גרויער געמאכט. פון ערגעץ-וואו האט זיך א לאנגער, אויסגעצויגענער קוקירעקו פון אנ'אויפגעהאפטען האהן געלאזט הערען; רעדער קלאפען אויף שטיינער און זיי שלאגען אב איינזאם אין דער שטילער נאכט. די נאכט קוקט אלץ מעהר מיט גרויע ברילען דורכ'ן פענסטער אריין, אפנים מען גיסט אלץ מעהר טונען ליכט אין דער

פֿינסטערניש... פֿון אַ צווייטער שטוב הערט זיך רודערען, וואַסער גיסען, דערנאָך טריט־אויף און אַראָבגעהן. באַלד ערהערט זיך פֿון דער צווייטער שטוב אַנ'אַלט קול, וואָס זאָגט מיט זעהר אַ וויינענדיגען ניגון תהלים. און דאָס קול גערט זיך פֿאַר זיך אין אַ ווייטען וועג. באַלד מישט זיך אַריין אַ דרייסט דין־יונג קול'כעל, וואָס הייבט זיך און ווי עפּעס מיט אַ פּרעטענזיע מישט עס זיך אַריין אין דעם אַלטען טרויעריגען ניגון: „אָמר אַביי" און עס וויל פֿערטומלען. דאָס אַלטע ערנסטע קול, ווי פֿאַר זיך, מיידט אויס דאָס יונגע קול'כעל און ווייגט אין דער וועלט אַריין. די יודען ביי'ם אויוען אין דער „שטוב", דערהערענדיג אַ „קול תורה", האַפּען זיך אויף, רייבען זיך די אויגען. איינער וואַשט זיך די הענד אָן פֿענסטער, מען נעהמט באַלד אַ סדור'ל אַרויס פֿון קעשענע, און מען ענטפֿערט אָב מיט אַ שאַרפֿען, האַלב־ליטווישען אַקצענט: „לָמָה רָגְשׁוּ גוֹיִם" און עס דאַכט זיך, אַז די קולות גיבען זיך אָב איינער דעם צווייטען אַ „שלום עליכם" איידער מען זעהט זיך נאָך...

און גרויער קוקט אַלץ די נאַכט אַריין דורכ'ן פֿענסטער, אַזוי, אַז מען הויבט שוין אָן צו צווייפֿלען, אויב עס איז פֿאַר־טאָג, אָדער פֿאַר־נאַכט...

פֿון דער קיך הערט זיך האַלץ האַקען, דערנאָך אייער קנאַקען, מען גיסט עפּעס איבער פֿון איין כלי אין דער צווייטער. די טהיר עפֿענט זיך, מענשען דרעהען זיך, מען קומט אַריין, מען גיסט עפּעס אָן, אָדער מען לעגט עפּעס אַנידער און מען געהט זיך זיין וועג... פֿון אַ ווייטער שטוב הערט זיך אַ קינד וויינען... און עס דאַכט זיך, אַז די קולות מישען זיך אַלע צוזאַמען: דאָס יודענ'ס טרויעריגע תהלים זאָגען, דאָס דינע גמרא ניגונ'דעל, דער דינסט'ס האָלץ־האַקען, דאָס פֿייער קנאַקען, און די קולות גריסען און זאָגען דעם נייגעבוירענעם טאָג, וואָס קוקט דורכ'ן פֿענסטער אַריין: גוט מאָרגען!

אין דער שטוב איז שוין האַלב ליכטיג. אויפֿ'ן טיש זענען אָנגעלעגט פּעלצען, קאַפּאָטעס און שאַלען. אַ הויכער יונג שלאָפֿט אויף דער קאַנאַפּע און שטאַרט זיינע לאַנגע פֿיס אין דער וועלט אַריין...

טהיר און טויערען זענען שוין אָפֿען, און מען דרעהט זיך אַריין און אַרויס. יידען קומען אָן פֿון פֿערשידענעם עלטער,

נידריגע און הויכע, מיט לאנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אב „שלום עליכם“ איינער דעם צווייטען און תוך כדי דבור איז מען שוין אין מיטען געשעפט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אויף טהייל פראגען ענטפערט מען גאר נישט און אויף טהייל — צופיעל תירוצים. אט האלט שוין איין יוד דעם צווייטען אונטער'ן ארעם און פיהרט איהם אין א ווינקעל אריין און רוימט איהם עפעס אין אויער איין. א צווייטער שטעהט ביים טישעל, קוקט אין א סדור אריין און ווארפט אנ'אויג דארט אהין, און פלוצלונג האפט ער אויך א יוד אונטער'ן ארעם און פיהרט איהם אויך אין א ווינקעל אריין, ווי ער וואלט יענעם די אויגען געוואלט אויסשטעכען, ווייזט ער, אז ער האט אויך א סוד. דערווייל האפט זיך נאך איינער אויף און טהוט זיך אן טלית און תפילין און שטעלט זיך אנידער אבדא־ווענען, א צווייטער יוד געהט איהם שוין אין וועג אריין און לאזט זיך אויך אין דאווענען אריין. אין דערזועלבער צייט רעכענען צוויי יודען מיט א שטיקעל קרייד אויפ'ן טיש, איינער, מיט א נאסען פינ־גער, מעקט, וואס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט ווידער, וואס דער צווייטער מעקט. אין צווייטען ווינקעל שטעהען צוויי יו־דען, און איינער, מיט א געל בערדיל און א רונדיג בייכעל, צעהלט דעם צווייטען געלד אויפ'ן טיש. ער צעהלט ערנסט, ווי איינער דאווענט פרום: 76, 75, 74, ווי ער וואלט וועלען דערמיט דעם אנדערען זאגען: זעה, וואס געלד בעטייט. אינדעם עפענט זיך די טהיר, און עס קומט אריין מיט א געלויף א הויכער, בלינדער יוד מיט איין אויג, מיט א לאנגער, רויטליכער בארד, און ער הויבט אן, אהן שום טענות און מענות, צו שיטען דעם געלען, וואס צעהלט דאס געלד: „רויטער הונד, 250 רובל גיסט דו? וואס ביסט דו משוגע געווארען?“ דאס געלע יודעל צעהלט ווייטער דאס געלד — 102, 101. „וואס האסט דו צו מיין געלד?“ טענה'ט אלץ דער צוויי־טער. נאר קוים האט יענער די פאר גילדען צוגענומען, שטעהט שוין דער „רויטער“ מיט'ן „געלען“ און סודען זיך, שלום געמאכט. אויפ'ן טיש ליגען פראבען ווייץ אין רויטע שנופ־טיכלעך, און יעדער יוד, וואס קומט אריין, האפט א פאר קערענדלעך, בעקוקט זיי צו־ערשט, האפט זיי אין מויל אריין און פרעגט אין דער וועלט אריין: „וויפיעל דער מארק?“ ער בעקומט נישט קיין תירוץ, קנאקט ער די ווייצלעך און קנייטשט מיט'ן שטערן, אזוי ווי ער וואלט אליין

פֿון זיך טרעפֿען געוואָלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט אַרויסבעקומען פֿון דעם עולם.

די „שטוּב“ איז די שטאָדט־בערזע. קליינע סוחרים'ליך קויפֿען אויף ביי די פויערים די תּבוּאָה און מען פֿערקויפֿט זי „ר' יחזקאל'ס שפּייכלער“. אין דער „שטוּב“ ווערען אָבגעמאַכט אַלע געשעפֿטען, נישט דוקא די, וואָס זענען נוגע צו ר' יחזקאל'ס געשעפֿט, נאָר אַפילו דאָס, וואָס איינער האָט עפּעס מיט'ן צווייטען; אָדער גלאַט אַזוי, אַז אַ יוּד וויל זיך דרעהען אין אַ „געשעפֿט“, אָדער אַז אַ יונגערמאַן געדהט דעם ערשטען טריט פֿון קעסט אַראָב און וויל אַריינטרעטען אין האַנדעל, דרעהט מען זיך צוערשט אין „שטוּב“. דאָס איז דאָס „בית־המדרש“ פֿון האַנדעל

ביי דער „שטוּב“ איז אָבגעזונדערט אַ שטיבעל, „דאָס קאַבינעטעל“ הייסט עס, פֿאַר ר' יחזקאל'ן אַליין. ביי אַ פֿיער־עקענדיגען שרייב־טיש זיצט זיך ר' יחזקאל אויף זיין „פֿאַטער־שטוּהל“. ר' יחזקאל אַ נידריג נאָר אַ דיק יוּדעל מיט אַ רונדיג וויים בערדעל, האַלט זיך אָן מיט איין האַנד די ברילען ביי דער נאָז, איין גלעזעל פֿאַלט איהם אַלע מאָל אַרויס, און ר' יחזקאל הויבט עס אויף, רייבט עס איבער מיט'ן טיכעל, זעצט עס ווייטער אויף דער נאָז, פֿרעגענדיג עפּעס אָדער אָבענטפֿערענדיג ר' טוביה'ן זיין „מענש“. ר' טוביה, אַ הויכער יוּד, מיט אַ דאַרען געזיכט, ענטפֿערט אָב ר' יחזקאל'ן מיט איילעניש און מיט אַ געלעכטעריל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען: „אַלץ איז גוּט, אַלץ איז גוּט“.

ר' יחזקאל איינגעוויקעלט אין זיין לאַנגען ברייטען שלאָפֿראָק און אין דעם פֿיערקאַנטיגען היטעל, קנעטענדיג אַ שטיקעל ברויט צווישען די פֿינגער האָרכט אויס זיין מענש, אַ מינוט בייזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווייטער גוּט, ווילענדיג זיך מיט זיין מענשען בעראָטהען.

ר' יחזקאל רוקט אויף אַ שופֿלאָדעל, נעהמט אַרויס אַ פּאַפּיער און זאָגט צו ר' טוביה'ן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציג שרייבען, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפֿענט זיך די טהיר און צוערשט שטעקט אַ קאָפּ אַריין, זאָגענדיג: גוּט מאָרגען! און דערנאָך פֿערשווינדט דער קאָפּ און עס בעווייזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿערבלאָטיגטע שטיוועל,

וואָס לאָזען נאָך זיך אַ אָנגעהענדיגען צייכען. דאָס פּנים איז ביי איהם רויט פון היץ, טראָפּענס שוויים רינען פון די פּייכטע האָר, און ניט רייידענדיג קיין וואָרט, קנעפּעלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דער־נאָך די וועסט, און שלעפּט פון דאָרט עפּעס אַרויס און גיט איבער אַ בריוועל ר׳ יחזקאל׳ן.

בעת ר׳ יחזקאל לייענט, וועגט זיך דערוויייל ר׳ טוביה צום פויער. טוביה רעדט צו איהם, דער פויער ענטפערט איהם אָבער נישט. ער קוקט אויף ר׳ יחזקאל׳ן, וואַרטענדיג אויף עפּעס.

— דעם וואָגען שפּאַנען! איך אַליין פאָהר קיין טריסק.

— איך האָב דענסמאָל באַלד נישט געהייסען געהן מיט׳ן וואַ־סער, צוויי וואָכען פאַר די ימים טובים, ווער ווייסט וואָס ס׳קען זיך מאַכען? ביי די ערשטע פרעסט, אַז עס נעהמט געזונד — זאָגט ר׳ טוביה צו ר׳ יחזקאל׳ן מיט אַ מין ווייכען געבייזער, אַליין שוין פער־שטעהענדיג אין וואָס עס האַנדעלט זיך.

— פערפאַלען, דאָס האָלץ שטעלען האָב איך געמוזט, די טראַטוועס זענען געווען געבונדען גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שען, געה רעכען זיך? וואָס קען מען מאַכען; עס איז געווען מן השמים, געה רעכען, פאַר חנוכה וועט זיך די ווייכסעל שטעלען.

— מען דאַרף אַנטיק׳ן און סאָקאָלסקען מיטנעהמען, אויפ׳ן בוידעם ליגען עטליכע הונדערט שאָק פרישע „סטראָנקעס“. די האַ־קעס, די שטריק — גיט אַ עצה ר׳ טוביה.

— דאָס איז הייבט זיך אָהן רידהרען, שרייבט מען מיר, גאָט זאָל געבען, אַז די קראַכעס זאָלען נישט זיין גרויס, נאָר טריסק דאַכט זיך איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראָמיג און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איז זאָל נאָר נישט מיט אַמאָל ברעכען, וועט מען קענען דאָס האָלץ ראַטעווען — זאָגט צום סוף ר׳ יחזקאל.

— מיט גאָט׳ס הילף.

— קיין גאָמבין, דאַרף מען די גאָמבינער צוויי הונדערט רובעל שיקען, און בצלאל צו ר׳ אַברהם פלאָצקער זאָל ער אין שעמענעץ קויפען. איך האָב מורא, אַז די שעמעניצער זאָלען נישט די שעפּסען אויסהאַפּען, לאָזען טאָר מען זיך נישט.

און רייידענדיג זענען זיי ביידע אין דער צווייטער שטוב אַריין.

דער עולם איז האַלבלעך געווען אין הויף ביים שפּייכלער די תבואה אָבוועגען, אין דער „שטוב“ זענען נאָר געווען די אורחים,

וואָס זענען געקומען בײַ נאַכט מיט תבואה אין „שטוב" אַרײַן. און נאָך צוויי שטאָדטישע מעקלערס, איינער אַ יוד אין אַ „גויש" היטעל, מיט אַ קראַגענדיל, און אַ קורץ רעקעל און מיט אַ שטעקען אין דער האַנד, — דאָס איז געווען „קאָזעק" דער פּריצישער מעקלער. ער איז געווען געשיקט פֿון דער צוקערניע פֿון אַ פּריץ צו ר' יחזקאל'ן. בײַ יעדען וואָרט, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער דערמאָהנט דעם פּריץ מיט דער „צוקערניע". דער צווייטער איז געווען ר' הסקל עפּשטיין, אַ יוד אַ חסיד, אַמאָל אַליין אַ סוחר, היינט אַ אָבגעקומענער, אַ מעקלער איז ער געוואָרען נאָר איבערן נאָמען „עפּשטיין": עפּעס דער נאָמען פּאַסט צום געשעפֿט. ער טראָגט אַ בעשטענדיג בעפֿלעקטען און צוריסענע קאַם־ויידענע קאַפּאָטע, וואָס האָט נאָך נישט דעם נגידישען גלאַנץ אָנגעוואָרען.

ר' יחזקאל האָט די יודען „שלום עליכם" אָבגעגעבען, און איידער זיי האָבען נאָך אָנגעהויבען אַ וואָרט אויסצוריידען, האָט ער זיי צום כּיור געשטופּט נאָך זיך, אַז זיי זאָלען זיך וואַשען צום עסען. דענסטמאָל איז אין שטוב אַריין אַ הויכע, דיקע יודענע אין אַ ברייטער שירץ. דער דיקער באַנד פֿון איהרע שליסעלעך קלינגען און זאָגען אָן, אַז זי קומט, און די בריליאַנטענע אוירינגלעך בלאַנקען אין איהרע אויערען. זי האָט אַ ריין, ווייס טישטוך איבערן אָנגעשריבענעם טיש געלעגט, און זאָגענדיג צו די מאַנספּערשוינען מיט אַ ברייט בעל־הבתישען קול: ר' טוביה, וואַשען, ר' נטע שאָכלינער, וואַשען — האָט זי צום טיש געגרייט.

די אורחים האָבען זיך געלאָזט שטופּען צום כּיור, פֿון הינטען איז געגאַנגען דער מעקלער עפּשטיין. מלכּה'לע האָט ברויט אויפ'ן טיש אויפגעלעגט, דער עולם האָט זיך אַרום טיש געזעצט, פֿון דער קיך האָט זיך געטראָגען דער ריח פֿון געפּרעגעלטע ציבעלעס און די פּאַרע פֿון רויטען בוריקע־באָרשט, וואָס האָט דערמאָהנט פֿון „פּסח" און האָט געוועקט די תאוה צום עסען. עפּשטיין איז געזעסען בײַם טיש, ווי איינער פֿון די אורחים, האָט געגעסען און געזאָגט גלייכע ווערטלעך. דער צווייטער מעקלער קאָזעק איז געזעסען אין אַ ווינקעל אויף די אָנלעהנען פֿון שטוהל און זיך די וואָנצעס געדרעהט. ער איז געזעסען אויף אַזאַ אַרט, אַז מען וויל האָט מען געקענט מיינען, אַז ער זיצט יאָ בײַם טיש, און אַז מען וויל קען מען מיינען, אַז ער זיצט נישט בײַם טיש. ער האָט געקוקט אויף עפּשטיינען פֿון דער

הויף. נאר די דיענסט, ווייזט אויס, האט זיך טועה געווען און איהם געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך ביים טיש, ווארום זי האט פאר איהם אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען, און צוגערוקט זיך צום טיש עסענדיג אויף אזא ארט, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פערזוכט נאר...

אין הויף איז איצט גאר א אנדער לעבען. א פאר פורים־טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פריהלינג שמייכעלט שוין פון הימעל אראב, און פון אלע פיער זייטען וועלט. דער לאנג־געפרוירענער שנעע, וואס איז דורכ'ן ווינטער א צווייטע ערד געווארען, צורינט און צוגעהט ווי שנעע אין וואסער. דער זונס ליכטיגע טעכטער — די שטראהלען — בלאנדזשען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליהען טויבען אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראב, האפען א קערענדיל האבער און מיט א גדולה פערשפרייטען זיי זייערע ווייסע פליגלען און מאכען פליטה. אין הויף זענען קערנער האבער פערווארפען, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און היהנער דרעהען זיך, פיקען די קערנדליך און ווארפען זיך יעדער פאר די פיס. ביים שטאל אויף א קייט, אונטער אביידעל ליגט „בורעק”, א גרויסער קודלאוואטער הונד. ער שטעקט זיין דיקען קאפ ארויס אוןווארט אויף א בייפעהל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביא'ס צייטען, דרעהען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרעהטע הערנער, א נידריגער שעפס, וואס האבען צוזאמען שותפות געמאכט און ציפען צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגען אויף דער פודר אין מיטען הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגען איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, אויף דער האלב איינגעזונקען אין שנעע. יונגען קריכען איבער די קלעצער, דערגרייכען ביז'ן שפייכלער. די טהירען פון שפייכלער שטעהען אפען, און פאר די טהירען שטעהט א גרויסע וואג. איינער לעגט אויף געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער” (א יונגערמאן אין א פעלצעל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט די געוויכט אין ביכעל אריין. דורך די אפענע פארטקע קומען אריין צופאהרען איין פודר נאך

דער צווייטער, מען נעהמט זעקלעך אראב, מען וועגט אָב, און מען טראָגט זיי אין שפּאַכלער אַריין.

נאָטע דער יונג ביי די פערד, אַ הויכער ברייט-ביינינגער, פון ר' יחזקאל'ס „גוואַרדיע", מיט אַ שוואַרץ, אָבגעבּרעגט געזיכט, מיט ליכטיגע צוויי גרויסע אויגען, וואָס קוקען פון דערווייטען ווי צוויי שטורקאַצען, פיהרט אַרויס פון שטאַל צוויי הויכע פערד, בולאַנעס. איינס פון די פערד האָט אויפ'ן שטערען אַ שוואַרצען רונדען פלעק, וואָס האָט פון צווישען זיין גרויען שאָקאָלאַד-קאָליער ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר ביים האַלדז זענען ביי ביידע פערד געווען צוקעמט און איינגעפלאָכטען אין פלעכטלעך. די האָבער-קינדער זענען געווען די ליעבלינגען פון ר' יחזקאל'ן. זיי האָבען איהם פערשטאַנען. האָבען געוואוסט, ווען דער וועג איז נויטיג. די בייטש האָט מען נאָר פאַר זיי אַלס פּאַראַד געהאַלטען. עס איז נאָך נישט געווען דער פאַל, אַז זיי זאָלען איהם שבת אין וועג איבערלאָזען. זיי האָבען עפּעס ווי געפיהלט, ווען עס איז פרייטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים היילען. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פערלאָזען. און ווען זיי פלעגען אַזאַ „שטיקעל" וויזען, האָט ער זיי אַליין מיט זיין האַנד געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר' יחזקאל'ס פערד זענען נשמות פון אַלטע בעלי-חובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגען נאָך ביי איהם אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רוה אין קבר האָבען, ביז זיי וועלען איהם דעם חוב נישט אָבצאָהלען...

נאָטע האָט געטראָגען זיין ווינטערדיג קורץ פעלצעל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוועל און אויפ'ן קאָפּ דאָס זעלנערישע רונדיגע פוטערן היטעל, אויף וועלכער עס האָט נאָר דאָס „בלעכיל" געפעהלט. און מיט אַ מין רַהֲבוּת'קייט האָט ער זיינע חברים צוגעפיהרט צום וואָגען, זיי די האָמעטעס מיט די מעשענע קאַנטען אויף די העלזער אָנגע-טהון, און מיט דעם נייען געשפּאַן אויסגעציערט, דערנאָך האָט ער די בלאָהע בענדערנע לייצעס ביי'ם דישעל פערבונדען און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטיק האָט פון בוידעם די האָקעס מיט די שטריק אַראָבגענומען און זיי אונטערען געזעס פערפּאַקט. אריינגעהענדיג אין שטאַל, האָט דערווייל נאָטע אין פענסטער פון דער קיך אַנ'אויג אַריינגעוואָרפען, זיין אויג האָט זיין שליחות ער-פילט, און באַלד נאָך איהם האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דינסט-

מיידעל. דאָס רויטע, געזונדע בלוט, וואָס האָט אין איהרע דיקע, פליישיגע הענד געראָנען, האָט דורך דעם צוריסענעם קאָפּטעך אַרויסגעשפּראָצט. איהרע שוואַרצע לאָקען איבער'ן רויטען געזיכט, און די שוואַרצע אויגען מיט די שוואַרצע, שאַרפע ברעמען אין איהר יונג־בלוטיג געזיכט האָבען „ווערטער גערעדט“, — „פייער און פלאַם“. זי איז פלינק אַריין אין שטאַל נאָך נאָטען, און גישט ריידענדיג קיין וואָרט, האָט זי פון אונטער'ן קאָפּטעך אַ האַלבע געקאָכטע הוהן אַרויסגענומען און איהם דערלאַנגט.

נאָטע האָט עס צוגענומען, עפּעס ווי עס קומט איהם דאָס.

זי האָט נאָך געוואַרט...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס...

און ווייל זי האָט געוואָלט, וויל ער דוקא נישט. זי הויבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגעהענדיג.

איצט וויל ער. ער האַפּט זי אָן, נעהמט זי פעסט אַרום מיט ביידע הענד, און האַלטענדיג אין די אָרעמ'ס די בייטש, „זאָמעלט“ ער איהר אָן אַ גראָבען קוש אויף דער באַק.

— נו, זאָלסט אַזוי לעבען, אויב וועסט מיט מיר התונה האָבען, — זאָגט זי צו איהם, אַוועקנעהמענדיג איהר געזיכט.

— פלינקער, די בעל־הבית'טע געהט, האַפּ...— מאַכט ער צו איהר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, האַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָבגענאַרט, בלייבט זי שטעהן ביי דער שוועל פון שטאַל:

— צובּרעכען זאָלסט דו די הענד און פיס אויפ'ן וועג! — זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטער אַרויסלויפענדיג.

— דו, סוקאַ איינע, — לאָזט ער זיך נאָך איהר

דאָס שרייבערעל ביי דער וואָג, בעמערקענדיג ווי זי לויפט אַרויס פון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטיקען דעם הויף־וועכטער.

— פּשאַ קרעוו — לאָזט זיך אַנטיק נאָך איהר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פערשוואונדען אין הויז פון דער קיך.

אַ קנאַק פון נאָטעס בייטש און אַ עזות'דיג רעש'ן פון רעדער האָבען צו וויסען געגעבען, אַז די פוהר שטעהט שוין פאַר דער טהיר געשפּאַנט.

און באַלד האָט מען אָנגעהויבען צו טראָגען פון שטוב אויפ'ן וואָגען פעקלעך און פעקעלעך. ר' יחזקאל ריהרט זיך נישט אין וועג אַריין אָהן „צדה לדרך". ר' יחזקאל האָט זיך געוויזען אין גרויסען, ברייטען שאָפּען־פעלץ, דעם ווינטערדיגען פאַלטאָ מיט די ברייטע אַרבעל האָט מען איבער'ן געזעס געלעגט (וואָרום אַ טאָג איז געווען אַ שענער, דער פראָסט האָט געלאָזט, און די זון האָט אין הימעל געלאַכט), נאָך איהם זיין ווייב מלכה'לע — מיט אַ ברכה אויף די ליפען, און הברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טהייל האַלטענדיג אין די הענד גמרות — מיטגענומען אין הדר אַריין נאָכ'ן אָנבייסען, קלענערע — בייגעל מיט פוטער, נאָך טהייל האָט דער „בעהעלפער" אונטערגעשטופט: „אין הדר אַריין". די קינדער אָבער, מעהרסטענטהייל אין פעלצלעך אָנגעטהון, וואַרטען אַרום דער פוהר.

— ווידעשי, זאָל דער ווידעשי פאָהרען געזונדערהייט!

— בלייבט געזונד און לערענט מיט חשק! — האָט זיי דער ווידע איטליכען בעזונדער די האַנד געגעבען, פון דער הויזען־קעשענע אַ גרויסען בייטעל אַרויסגענומען און די קינדער לעקעך־געלד געטהיילט.

פון דעם פענסטער פון צווישען די צוויי געהאָפטענע גאַרדינען האָט אַ מיידעלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אַנ'איידעל געדרייטעלטע באַק מיט אַ שוואַרצען ווידערנעם לאָק און מיט אַ בלאָהען באַנד פערבונדען, האָט איידעל און אַריסטאָקראַטיש פון דערווייטען צום פאָטער אַהין געשאָקעלט:

— פאָהר געזונדערהייט, טאַטעשי!

ר' יחזקאל איז אויפ'ן וואָגען אַרויף. זיצענדיג אויפ'ן וואָגען, האָט ער נאָך עפּעס מיט ר' טוביה'ן, זיין מענש, גערעדט, געזעגענט זיך, און אַהין געשאָקעלט צו מלכה'לען: בלייב געזונד, בלייב געזונד! דערנאָך צום מיידעלס ליכטיגען געזיכט: בלייב געזונד, לאה'לע! און צו די אייניקלעך פון וואָגען אָנגעזאָגט:

— איהר זאָלט בעגעהרען צו לערנען!

אין אַ ווינקעל איז יענטע געשטאַנען. איהרע הענד האָט זי אויפ'ן האַרץ פערלעגט און געקוקט אויף נאָטען, ווי ער זיצט זיך „שטייף" און שטאַרק אויף דעם „קאָרשעל" אין זיין קורץ פעלצעל, און דאָס ממזר'ישע, וואוילעשע היטעלע ווינקט אַראָב צו איהר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנד, גרייט אין דער וועלט זיך

צו לאזען, ווי זיינע פערד, די חברים, וואס קענען נישט איינשטעהן און האקען מיט זייערע פאדקאוועס אויף די שטיינער.

יענטע האט געשמייכעלט.

נאטעס א קנאל פון דער בייטש האט איהר א גרוס אבגעגעבען: בלייב געזונד, יענטע!

די סאפענדיגע פערד האבען זיך אין דער וועלט געלאזט, אויסמיידענדיג דאס שטילע, רוהיגע, פריה־מארגענדיגע שטאדט־געסעל — און נאטע מיט'ן זעלנערשען היטעל איז ערגעץ־וואו פערשוואונדען געווארען...

אין דער „שטוב" ביי ר' יהוקאל'ן איז איצט שטיל. דער עולם האט די געשעפטען אבגעמאכט. די פרעמדע, וואס זענען ביי נאכט געקומען, האבען זייערס פערקויפט, איינגעשפאנט און אבגעלאזט זייער ארט אנדערע סוחרים, וואס וועלען קומען ביי דער נאכט. די גרויסע קאנאפע זעהט זיך ערשט איצט ארוים מיט איהר לעדערנעם, אלט־מאדישען איבערציהער און מיט אלע איהרע „גריבער" און „בערגער", וואס זענען אין איהר. דער לאנגער טיש אין מיטען „„שטוב" איז בעשריבען מיט קרייד, דער שווארצער אויווען איז בעשריבען, די הויכע שאנק איז בעשריבען און אלע שטוהלען און בענק זענען „אנגערעכענט", און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראנקען און וועגד זעהען אוים ווי כלי־זיין, וואס די זעלנער האבען זיי איבערגעלאזט אויפ'ן שלאכט־פעלד און זענען אנטלאפען פון זיי. און די רעכענונגען קוקען איינע דער צווייטער אן, און קריעגען זיך, און שטעכען איינע דער צווייטער די אויגען אוים...

באלד זענען אריינגעקומען צוויי נידעריגע, פעטע יונגע־מאנטשיקלעך: האצקיל און בעריל, מיט נידעריגע, רונדיגע בייכלעך. די משפחה־גריבעלעך ביי זייערע ווינקעל־נעזער זאגען אוים, אז זיי זענען ברידער; ר' יהוקאל'ס שוועסטער־קינדער. אמאל זענען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זענען זיי אויך נאך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאר זיי דרעהען זיך שוין אין „שטוב" ארום. א משפחה, און זיי קומען נאכ'ן אנבייסען צולעגען זיך אויף דער קאנאפע, פאר מיטאג.

ביידע מיט אמאל, ווי עס פאסט פאר צוויי ברידער, האבען

זיי זיך בײַנאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפגעלעגט, די פּאַלטאָס אויס־געטהון, קונציג זיי פּאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלעגט. צוערשט האָבען זיי זיך אין דער שטיל — אַזוי ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד זײַן אויף דעם אַ וואָרט אויסצוני־צען — געשטופּט זיך, געשטויסען זיך. יעדער האָט פּאַר זיך דעם אַנלעהנער געוואָלט. נאָר אַזוי ווי זיי האָבען זיך אָהן ווערטער גע־קריעגט, אַזוי האָבען זיי אויך אָהן ווערטער צווישען זיך שלום גע־מאַכט. איינער האָט דעם אַנלעהנער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צו זיינע פוסענס געלעגט.

האַצקיל, דער עלטעסטער ברודער, האָט קונציג זיך געקראַצט מיט איין פינגער אין זיין געל בערדעל און האָט זיך פערטראַכט אויף אַ רעכענונג, וואָס איז איהם געגעניבער פּאַר די אויגען געשטאַנען:

— 7 מאָל 38 וויפיעל מאָל האָבען מיר, האַ, בעריל?

נאָר בעריל האָט איהם מיט דער נאָז אָבגעענטפערט. האָט זיך האַצקיל מישב געווען, זיך צו דער וואַנד אויסגעדרעהט, און עפּעס ווי וועלענדיג אָבטהון בעריל'ען, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטהון...

II.

אַ הײַזעל בײַ דער ווייכסעל.

איינס אַליין און פאַר זיך אַליין שטעהט זיך אַ הײַזעל אין טהאָל צווישען צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזען זיך ווײַט און הויך אין דער וועלט אַרײַן, בײַם ברעג פון טײַך ווייכסעל. ווינטער איז עס. גאָט'ס וועלט איז אינגאַנצען אין שניי פערטרונקען. אונזער הײַזעל, ווי אַנ'אַלטער בעל־הבית אין תכריכים, שטעהט זיך בײַ'ם ברעג, קוקט זיך צו צום פערפרוירענעם טײַך זיין שכן און עס שווייגט, ביז דער טײַך וועט צו תחית־המתים אויפשטעהן. דערווײַל איז דער טײַך געשטאָרבען, געפרוירען און מיט אַ ווײַסען קיטעל אײַנגעהילט. ראָבען פליהען אויף זיין ברייט און לענג, שטעלען זיך אויף דעם טײַכ'ס רוקען און לעכערען זיין אָבגעטאָקטע דעקע. טהיילמאָל געהט

אַ מענש איבער'ן טײַך, און דעם מענשענס פֿיס זוכען אין דעם װײַסען, טיעפֿען שנײ. און פֿון בײדע זײַטען הײַזעל זעהען אויס די הויכע בערג, װי שטיקער געפֿאַלענע פֿליגלען פֿון אַן אָדלער, װאָס ליגען אײנער אויפֿ'ן צװײטען, אָדער װי שטיקער געפֿרױרענע װאָלקען װאָלטען געפֿאַלען אײנס אויפֿ'ס צװײטע. אויף די רוקענס בערג קריכען נידריגע שנײ־בױמעלעך; אײן בױמעל, בעדעקט פֿון קאָפּ ביז די פֿיס אין שנײ, האָט זיך אויפֿ'ן שפּיץ באַרג אַרויפֿגעכאַפּט, עס שטעהט אײנס אַלײן אין דער הויך און עס קוקט זיך װײַט און ברײט אין דער װײַסער װעלט... בײַ'ם ברעג פֿון טײַך, צו־פֿוסענס דעם באַרג און צו־קאָפּענס דעם טײַך, שטעהט אַ שערענגע בױמער, אײנס נאָכ'ן אַנדערען מיט שנײ בעדעקט, װעלכע זעהען אויס װי װײַסע עדות, װאָס שטעהען און היטען דעם רוזיגען מת, דעם טײַך...

אין דעם הײַזעל זיצט אַ משפּחה פֿון יאָהרען־לאַנג, דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיט'ן טײַך, דעם שכן. „חיים איבערפֿיהרער'ס" הײסט דאָס הײַזעל הײַנט. אַמאָל מיט אַ דרײַסיג יאָהר צוריק האָט עס געהײסען „משה איבערפֿיהרער'ס", און אפֿשר אין צװאַנציג יאָהר אַרום װעט עס גאָר הײסען „דוד איבערפֿיהרער'ס". נאָר עס איז נישט קײן חילוק, דער נאָמען טוישט זיך נאָר מיט די יאָהרען. אָבער דאָס הײַזעל, דאָס װאַסער און דער נאָמען „איבערפֿיהרער" בלײַבען ביז איצט. דער הײַנטיגער „איבערפֿיהרער" הײסט חיים און איז אַ ייד פֿון אַ יאָהר פֿופֿציג, אַ הויכער און אַ דאַרער. דאָס פּנים אויסגעצויגען און די װײַסע באָרד אויסגעצויגען, און דער הויכער געקנײטשטער שטערן איז אויסגעצויגען. אַ װאַסער־קינד, אויפֿגעצויגען געװאָרען בײַ'ם װאַסער, און װער װײסט, אויב זײַן קבר װעט נישט זײַן אין װאַסער. נו, װעט עס אין װאַסער גופא נישט זײַן, על כל פּנים װעט עס זײַן בײַ'ם װאַסער. און װעט אַ געװיסער קומען, װעט איהם דאָס װאַסער פֿון קבר אַרויסנעהמען און מיטפֿיהרען איהם מיט זיך קײן דאַנציג, אַזױ װי עס האָט מיט זײַן פֿאָטער און מיט זײַן זײדען געטהון... און װאָס איז דער אונטערשיעד, צי מיט דער ערד, אָדער מיט'ן װאַסער אויסגעמישט צו װערען? די ערד איז טויט, זי שװײַגט תמיד און שטעהט תמיד אויף אײן אָרט, דאָס װאַסער לויפֿט, אײַלט זיך אין דער װעלט אַרײַן, עס לעבט האָטש...

משפחה מיט'ן וואַסער איז ער שוין פון לאַנג. דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש, און זיין משה'לע איז שוין פון לאַנג מיט'ן וואַסער געוואָרען אויסגעמישט, און דרעמעלט דער „איבערפיהרער" אַמאָל שבת נאָכ'ן מיטאָג ביי'ם ברעג איין, און אַ חוואַליע קומט צולויפען און רוישט, דאַכט זיך איהם, אַז משה'לע מיט זיינע חברים, די חוואַליעס, זענען איהם געקומען וועקען...

זומער ציהט ער די פרנסה פון וואַסער, אַ גאַנצע וואָך איז ער אויף דעם שיפעל, און זיין לייוועגד שפּאַלט און שניידט אַב איין הימעל פון צווייטען... שבת. דאָס וואַסער פיהרט זיך יודיש־ליך, עס האַלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט־איין חוואַליע די צווייטע, און ער מיט'ן ווייב זיצען פאַר דער טהיר. ער זאָגט פּרק. דאָס ווייב לייענט אין „צְאֶינָה וּרְאֶינָה" און זיי דערצעהלען די חוואַליעס גאָט'ס וואונדער, און יעדע חוואַליע האַפּט אַ וואָרט און מאַכט פליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוי־רען, צוגעדעקט אין זיין שניי. דאָס הייזעל איז פערשנייט, פער־שאָטען פון קאָפּ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פערקאָוועטען פענסטערעל שטאַרט אַרויס דעם איבערפיהרער'ס אַנ'אויג און בע־טראַכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוי־רען. דער „איבערפיהרער" קוקט און קרעכצט. צוויי זענען פערפרוי־רען: דער טייך הינטער'ן אייז און דער „איבערפיהרער" אין זיין הייזעל. און ווען דאָס וואַסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעקע אַרויס און לעבט אויף, דענסטמאָל קריכט פון זיין ווינטערדיגען קבר אויך דער „איבערפיהרער" אַרויס, האָט אַ הנאָה פון זיין שותף, וואָס איז צו תחית־המתים אויפגעשטאַנען, און ער שמירט אויס זיין שיפעל מיט סמאָלע.

ביי נאַכט. די געגענד איז אַרום שטיל. דער הימעל קוקט מיט ליעבשאַפט אויף דער וועלט, ווי אַ טאַטע אויף זיין הויז־גע־זינד. די פעלדער זענען מיט שניי בעדעקט, און די בערג זענען ווי טויטע ריזען אין זייערע תכריכים. דענסטמאָל שימערט פון „איבערפיהרער'ס" פערקאָוועטען פענסטעריל אַ שטראַהל ליכטיגקייט אַרויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אַריין. ווייט ערגעץ בלאָנדזשעט אַ פוסגעהער, ער דערזעהט דעם שטראַהל, וועלכער פיהרט איהם גלייך צום פענסטער פון הייזעל די נאַכט איבערצונעכטיגען.

עס איז נאך ווינטער. מיט שניי ארום איז אלץ נאך בעדעקט, נאר דאך קוקט שוין גאט פון דער הויך מיט קלארע אויגען אראב. די זון איז איבער די גרויע ווינטערדיגע וואלקען פערשפרייט, און איהרע שטראהלען לעכערען די ווינטערדיגע דעקע. אויף די ארומיגע בערג צוגעהט דער שניי קלאר, ריין; קיין מענשענס פוס האט נאך נישט זייער ריינע ווייסקייט בעריהרט, און גאנצע שטראמען צוגאנגענער שניי לאזען זיך גלעטענדיג פון די בערג אראב און פאלען אין דעם האלב־געפרוירענעם טייך אריין. דאס אייז איבער'ן וואסער איז ריין און דורכזיכטיג, און דאס וואסער קוקט דורך איהם, ווי דורך א קלארע שויב ארויס. טהיילמאל ווארפט זיך א פיש ארויף, האקט אויף די שויב מיט'ן וויידעל, ווארפט א בליק אויף גאט'ס פרייע וועלט און פאר גרויס גדולה, אז די מאמע, דאס וואסער, וועט באלד פון זיך די שויב אראבווארפען, לאזט ער זיך טיעף־נארקענדיג אין וואסער אריין די בשורה די חברים אנצוזאגען. און אלץ ארום איז בעהאפטען איינס מיט'ן צווייטען, אלץ האט דער שניי צוזאמענגענאסען. קלאר, ריין, העל, נאר איין שווארצער פלעק שטערט די ווייסע שניי־וועלט — דאס הייזעל, וואס עס שטעהט זיך איינם אליין אין טהאל.

די היימ'טע געהט מיט'ן עמער צו דעם ברונעם, וואס איז הינטער דעם הייזעל, מיט אמאל דערזעהט זי פון דערווייטענס ר' יחזקאל'ס פוהר. זי האט באלד די פערד דערקאנט, און זי האט צום מאן דורכ'ן פענסטער אריינגעקלאפט.

— חיים, דער סוחר פון די טראטוועס פאהרט.

— געמאכט ווי א חכם, אין אפאר שעה ארום וואלט פון האלץ קיין לעק ניט געבליבען — האט חיים אבגעענטפערט ארויסגעהענדיג אויף דער שוועל פון דער טהיר.

און וואהר איז עס. צווישען די ווייסע פעלדער שווארצט זיך דער וועג און אויפ'ן וועג לויפען צוויי גרויע פערד, וואס קומען וואס אמאל נעהענטער.

באלד איז נאטע מיט א קנאל פון דער בייטש צום הייזעל צו געפאהרען. די פערד זענען געוועזען צוהיצט, פערסאפעט. ר' יחזקאל אנגעטהון אין זיין דיקען שאפען־פעלץ, איז פון דער פוהר אראב פרענגענדיג:

— נו, וואס מאכען דארט מיינע העלצלעך?

— מיר האָבען געטהון, וואָס מען האָט געקענט. מען האָט נאָך אַמאָל מיט שטריקאָווקעס געבונדען, מיט ברעטער צוזאַמענגעקלאַפּט און מיט … שטריק צום בּרעג פערפעסטיגט, אָבער ווער ווייסט? שפּיל דיך מיט איהר — האָט חיים אויסגעלאָזט מאַכענדיג מיט די האנד, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט געבען פערשטעהן די גבורות פון איהר, פון זיין ווייכסעל.

ר' חיים איז צוגעגאַנגען צו ר' יחזקאל'ן און האָט איהם אָבּגעשטעקט „שלום-עליכם", און ר' יחזקאל איז מיט אַ אַראָבגעלאָזענע קאָפּ אין שטיבעל אַריין.

אין דעם קליינעם, רוהיגען שטיבעל זענען געשטאַנען צוויי הויכע בעטען, פול אָנגעלעגט ביז אין האַלבען באַלקען מיט דעקען, אין וועלכע עס האָט זיך אויפגעהאַלטען די פעדערן פון די אַלע גענז און קאַטשקעס, וואָס די יודענע האָט צייט נאָך איהר התונה יעדען פרייטאָג געשאָכטען — אויף אויסשטייער פאַר שוועסטערן־קינדער אויף התונה. פון דעם קליינעם שויבען־שיינקעל וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל שטוב — האָבען רויטע עפּעל אַרויסגעקוקט, וועלכע האָבען פערשפּרייט אַ עפּעל־געשמאַק אין דעם קליינעם דאָרפישען שטיבעל.

ר' יחזקאל האָט זיך ביים טיש אַוועקגעזעצט. פאַר עגמת־נפש, האָט ער נישט דעם שאָפען־פעלץ אויסגעטהון און האָט צום פענסטעריל אַרויסגעקוקט, אַרום איז נאָך שטיל, נאָר פון גאַנץ ווייט הערט זיך אַמין גיסען. דאָס זאָגט אָן של'עכטע בשורות, און פון ר' יחזקאל'ס ברוסט האָט זיך אויס געוועהנייט אַ „רבונו של עולם" אַרויסגעריסען.

גאָטע איז אַריין אין שטוב און האָט עפּעס דאָרט ביי דער טהיר געזוכט. די היימ'טע האָט זיך מיט איהם געקריגט, וועגען האָלץ האַקען. באַלד האָט אַ פייעריל געקנאַקט אין קיך — אַ יאַיבעל פאַר'ן סוחר אָבצוקאָכען. די היימ'טע ביי דער קיך זעהט, אַז דער סוחר זיצט פערקלערט ביים טיש, הויבט זי איהם אָן צו טרייסטען:

— זאָרגט נישט, סוחר, וועגען די טראַטוועס, גאָט וועט העלפען און וועט אייער סחורה פון וואַסער ראַטעווען.

ר' יחזקאל האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן די היימ'טע, זי, אַ יודענע טרייסט איהם, האָט ער זיך פאַר זיך אַליין פערשעמט, און איז אַרויס אין הויף.

= פיהרט מיך, ר׳ חיים, צום געהילץ — האָט ער צו חיים׳ן געזאָגט, טרעפענדיג יענעם צוויי עמער וואַסער טראָגען — נאָטע, קום מיט.

חיים האָט די עמער אין שטאַל געטראָגען. אַלע דריי זענען הינטער׳ן הייזעל צום געהילץ אַרונטער.

אַז מען האָט נישט געוואוסט, האָט מען נישט געקענט בעמערקען, אַז דאָרט ליגט האָלץ. האַלבליך איז עס אין איינגעפרוירען, און פון אויבען איז עס מיט וואָס צוגעדעקט. נאָר לאַנגע ברעטער זעהען זיך וואו ניט וואו אַרויס, און לאַנגע דיקע שטריקען אַנגעבונדען אָן דיקע בוימער, וואָס שטעהען ביי׳ם ברעג.

— אַ שלעכט, אַ שלעכט געשעפט, — ברומט ר׳ יחזקאל פאַר זיך און מעסט מיט דעם שטעקען אין דער לופט לויט דעם אויג, וויפיעל אייל ווייט קען דאָס געהילץ ליגען פון ברעג.

— מען מוז קיין יאַנאָשעץ געהן פויערן שאַפען, וואָס מעהר פויערן, און אַזוי ווי דאָס אייז וועט נאָר אָנהויבען זיך ריהרען, מוז מען דאָס געהילץ פון וואַסער אַרויסנעהמען. — וויפיעל עס זאָל קאָסטען — פערפאַלען.

— וואָס דען? אַז דאָס אייז וועט אָנהויבען ריהרען, וועט עס דאָס געהילץ ווי אַ פעדעריל מיטנעהמען — שטימט ר׳ חיים מיט, מיט אַ מין בעהאַלטענער גאוה אויף זיין וואַסער.

— עס ליעגט ניט ווייט פון ברעג. אין גאַנצען אַנ׳אייל צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צואיילען. פון אויבען קומט דאָס אייז אָן אין אַ לאַדע מינוט, — זאָגט ר׳ חיים שוין געהענדיג.

ר׳ יחזקאל האָט איהם אַ 5־רובל׳דיגען געגעבען, אַז ער זאָל פון דאָרף אָקעוויט מיטברייגנען און אַליין איז ער צוריק אין ר׳ חיים׳ס שטיבעל אַריין.

אין שטיבעל ביי ר׳ חיים׳לען האָט זיך געטראָגען אין דער לופט אַ ריח פון קאַרטאָפלעס מיט באָבעס (די חיימ׳טע ווייסט שוין פון לאַנג, אַז פון איהרע „באָב" לעקען די סוחרים די פינגער); די חיימ׳טע איז אינגאַנצען אין דער קיך געווען פערטהון. נאָטע איז געזעסען אין אַ ווינקעל ביי דער קיך, די שטיוועל אויסגעטהון, און האָט זיך די אָניצעס געטריקענט, שמועסענדיג דערווייל מיט די חיימ׳טע וועגען אַ כלה. — די חיימ׳טע האָט איהם אַ שדוך אָנגעשלאָ־

גען מיט איהר'ס אַ שוועסטער־קינד פֿון יאַנאָשעץ, וועהר אַ שען, גע־
זונד מיידעל מיט אַ פּאָר הונדערט גילדען. און וועט דער סוחר איבער
שבת איבערבלייבען, וועט זי איהר שוועסטער־קינד אַהער ברינגען.
נאָטע איז געזעסען און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגע־
האָרכט און מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט; געוואָלט האָט ער דערווייל
ביי דער אַלטער אַ גיט מיטאָג אויסנאַרען. ער האָט זיין עסק פֿער־
שטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו איהם משפחה'דיגער געוואָרען.
ר' יחזקאל איז אַריינגעקומען, איז דער שמועס געוואָרען איבערגע־
האַקט.
ר' יחזקאל האָט שוין געפֿונען דעם טיש געדעקט מיט עפּעס
אַ מין מאָדנע „צוועל", וואָס זעהט אויס צו זיין אַ קאָלדרע אויף
די בעטען, מיט אַ בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפֿעל, מיט אַ קלינג
פֿון אַ מעסער און אַ גאָפּעל, אַ היימיש־געבאַקען ראַזעוואַנע ברויט,
און אַ זאַלץ־מעסטעל. ר' יחזקאל האָט זיך געוואַשען, אַ מוציא גע־
מאַכט, און די היימ'טע האָט איהם אַ טעלער דערלאַנגט, פֿון וועל־
כען די פּאַרע האָט די שטוב איינגענומען. ר' יחזקאל האָט קנאַפּ
פֿערזוכט, אַוועקגערוקט פֿון זיך דעם טעלער, די שירים איז פּאַה
נאָטען געווען...
ר' יחזקאל האָט פֿלינק אָבגעבענטשט און איז צום געהילץ
אַרויס, ער האָט זיך ביי'ם ברעג אַנידערגעשטעלט און געוואַרט.
און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פֿון דער ווייַ־
סער וועלט האָט זיך זיין אויג פֿערוואָרפֿען. דאָס וואַסער לויפֿט פֿון
די בערג און עס גיסט זיך איבער'ן אייז. פֿון דערווייטענס הערט
זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אייז, אַ האַלבער טייך קומט אָן און רייסט
זיך ווייטער, דאָס וואַסער רוישט שטראָמענדיג אין אַ רינע פֿון צווי־
שען צוויי שטיקער אייז, און מיט אַ רעש שטראָמט עס פֿון דער
רינע אַרויס און עס לעבערט דאָס אייז, אויף וועלכען עס רינט אַ־
רויף. אַ הוואַליע וואַסער קומט אָן צולויפֿען און גיט זיך אַ גאָס אי־
בער'ן אייז, באַלד נאָך דער הוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אייז
שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק פֿון איהם שטעלט זיך קאַפּויר און
ווערט די רגע צושמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואַסער לאָזט זיך
אין אַ שטאַרקען שטראָם אַרויס פֿון זיין געפֿרוירענער דעקע, מיט־
שלעפּענדיג מיט זיך די הרוגים, די צובראָכענע שטיקער אייז, און
מאַכענדיג מיט זיי אַ שפּיעלעכיל, אַ דריידעל אין קאָהן, צווישען צוויי

הוואליעס, וואס איינע וויל די צווייטע האפען, און פאטשען זיך אין פנים אריין...

אט שווימט שוין דאס וואסער און עס ברענט דאס אייז ביים ברעג, וואו דאס האלץ ליעגט. ר' יחזקאל הערט שוין דעם קנאק. דאס שטיק אייז איז געפלאצט, נאר עס ריהרט זיך נאך נישט. דער באלוואן איז צו גרויס און צו ריזיק, אז דאס וואסער זאל איהם קענען בעוועגען. דאס וואסער האלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאך א הוואליע און נאך א הוואליע. דער באלוואן ריהרט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערען אין איהם צוהאקט, צושמע־טערט און געהען אונטער, נאר ער שטעהט אבער נאך א מינוט און אונטער איהם הויבט אן בורטשען, און דאס אייז ווערט צוטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אט וויזט זיך דאס געהילץ. איין טראטווע איז אנגעבונדען אן דער צווייטער, און איינע הויבט זיך, רייסט זיך פון דער צווייטער. ר' יחזקאל קוקט אויף זיין פערמעגען. עס שטעהט אין סכנה. די שטיקער אייז פרובען זיך פון ארט ריהרען. די שטריק סקריפען ביי די בוימער. זיי רייסען זיך. די לעצטע מינוט. ר' יחזקאל טרעט נעהענטער צום וואסער צו, ער שטעקט די האנד אויס, ער וויל אנריהרען מיט די הענד, און קוקט זיך אום, אויב מען זעהט נישט די פויערים — קיינער קומט נישט. דאס וואסער לויפט, איילט, דאס אייז פלאצט — זיין עפרמעגען ראטעוועז, אוי, רבונו של עולם, זיין פערמעגען ראטעווען.

קומט אן צולויפען ר' חיים מיט פויערים א גאנצע מחנה. ר' יחזקאל דערזעהט זיי פון דערווייטען, ער ווינקט מיט די הענד. די פויערים קומען נעהענטער, טהייל האלטען העק, לאמען, קייטען און שטריק, ר' יחזקאל קריגט מעהר מוטה, ער לויפט פאראויס — ער קוקט נישט אויפ'ן אייז. דאס וואסער איז הינטער זיינע פים, ר' יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאט'ס הילף, די פויערים נאך איהם, מען פרעגט נישט אויף קיין לוין — וואס? ווען? מען דארף דאס האלץ ראטעווען. מען האפט העק ארויף אויף די טראטוועס, מען שניידט דורך די „שטריקאוועס“, מען שניידט אב איין טראטווע פון דער צווייטער, דאס אייז ברענט זיך, מען האקט, מען ציהט ביי די שטריק, ווער קוקט אויף עפעס? מען שפרינגט איבער פון איין קלאץ אויף דעם צווייטען — פון ברעג ציהט מען, וויפיעל מען קען ראטעוועט מען ארויס אויפ'ן ברעג. די איינצעלנע טראטוועס

בינדט מען מיט שטריק און מען פֿערפֿעסטיגט זיי שטאַרקער בײַ'ם ברעג.

און דאָס וואַסער האָט זיך געגאָסען אויפֿ'ן אײַז און מלחמה געהאַלטען מיט איהם, אַזוי, אַז דאָס אויג האָט געצווייפֿעלט, וואָס איז מעהר פֿון אויבען אויפֿ'ן טײַך: דאָס אײַז אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראָם האָט זיך געלאָזט און געוואָרפֿען איין שטיק אײַז אויפֿ'ן צווייטען, און איין באַלוואַן איז מיט'ן קאָפּ אַרײַן אין צוויי־טען און יענעם צושמעטערט אויף שטיקלעך; פּלוצים האָט זיך אויפֿגעהויבען אַ שטיק אײַז אין דער הויך און האָט אָבגעהאַלטען זײַנע חברים, וואָס לאָזען זיך נאָך איהם; און די שטיקער אײַז זע־נען אַרויף איינס אויפֿ'ן צווייטען, איינס אויפֿ'ן צווייטען, און אַ באַרג אײַז איז אין מיטען וואַסער שטעהן געבליבען, דאָס וואַסער האָט מיט דרך־ארץ געמוזט פֿאַר זיי אָבטרעטען. נאָר באַלד האָ־בען די הוואַליעס וואַסער, ווי זיי וואָלטען זיך איין האַנד געמאַכט, גענומען זיך אויף אַמאָל אַרײַן אין באַרג און איהם צושמעטערט, הרוב געמאַכט, און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפֿיהרט, הײַדאַ...

דאָס וואַסער ברעכט אַלץ, און די פֿויערים פֿליהען פֿון איין שטיק אײַז אויפֿ'ן צווייטען.

דערווײַל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פֿון אויבען איז דער הימעל אין אַ המאַרע געפֿרוירען געוואָרען, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווײַטער דאָס זײַניגע געטהון, און די פֿויערים האָבען אויך דאָס זייע־ריגע געטהון — שײַטלעך האָלץ אין סמאָלע אײַנגעטונקט און אָנ־געצונדען, און די נאַכט האָבען זיי באַלויכטען; דער עלטסטער און מיט איהם די פֿויערים — איין בעלקע נאָך דער צווייטער אויפֿ'ן ברעג אַרויסגעקראָגען, און דאָס וואַסער האָט גערוישט, געוואָרפֿען זיך און דאָס האָלץ געשלעפּט צו זיך.

דערנאָך, אַז מעהר פֿון די העלפֿט האָלץ איז שוין אויפֿ'ן ברעג געלעגען, האָט ר' יחזקאל זײַן פֿוהר געשיקט אין שטעדטיל אַרײַן נאָך בראַנפֿען, אַליין איז ער צו ר' חיימ'ן אין שטיבעל אַרײַן.

בײַ'ם טיש האָט ער געטראָפֿען אַ יודען אין אַ לאַנגען פֿוטער מיט אַ לאַנגער, שוואַרצער באָרד. ער איז געזעסען האַלב „אַוועק־געלעגט" אויף אַ שטוהל און געשמועסט מיט אַ בחור'ל פֿון אַ יאָהר פֿופֿצעהן — מיט אַ חנ'ווודיג פּנימ'ל, וואָס זאָגט מעהר אויס פֿון פֿאַ־

טערים נגיד'ישקייט ווי פון פאטער אליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטען היטעלע מיט פאות'לעך און מיט אַ זיידען האַלז-טיכעל. אַ נגיד'ישער חן און רוהיגקייט איז געווען אין זיין טאַקט, אין זיין מינע. ר' יחזקאל'ן איז ער באַלד געפעלען. ער איז צוגעגאַנגען און די הענד אויסגעשטרעקט:

— שלום עליכם, יודען.

— עליכם שלום.

— היגע? — האָט ווער פון זיי געפרעגט, אַדער ביידע אינאיינעם.

— איך בין אַ קאָנסקער-וואָליער, מען דאַרף איבער'ן וואַסער — ענטפערט דער יוד מיט דער שוואַרצער באָרד.

— איך בין אַ קאָזמערער, טראַטוועס אין דער ווייכסעל שטעהען — ענטפערט ר' יחזקאל.

— ווער? ר' יחזקאל גאַמבינער פון קאָזמער, אפשר?

— יאָ. און איהר, ווער זענט איהר דאָס פון קאָנסקע-וואָלע?

— אָ וואַ, ר' יחזקאל גאַמבינער, — פרעהט זיך יענער און הייבט זיך אויף פון שטוהל — איך בין מרדכי קאָנסקער.

— ר' מרדכי קאָנסקער פון קאָנסקע-וואָלע — וואונדערט זיך ר' יחזקאל. נו, — ער געהט צו נעהנטער צו איהם און שטעקט איהם די האַנד אויס — נו, נו.

— די טראַטוועס זענען נאָך איינגעפרוירען אין אייז?

— יאָ, די טראַטוועס זענען געווען איינגעפראָרען איבער'ן ווינטער. מען האָט גאָר נישט געקענט מאַכען. זיי זענען מיט שניי געווען בעדעקט. איצט, געלויבט צו גאָט דערפאַר, וויפיעל מען וועט קענען.

— אַ שען געשעפט! גאָט זאָל שומר ומרחם זיין — טאַטע אין הימעל!

— אַ העלפט איז שוין אין דרויסען — מיט גאָטס הילף! די גוים אַרבייטען נישט שלעכט.

אַ מינוט זענען זיי ביידע שטיל געבליבען, שטעהענדיג אַנגעלעהנט ביי'ם טיש און האָבען געקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פון דרויסען האָט זיך געהערט דאָס גערויש פון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילען ערנסט, געבייזער. פון דערווייטען האָט זיך אָבגעשלאָגען אַ לאַנגע אויסגע-

צוייגען קול, וואס עס האט זיך געדאכט, אז עס גיעהט פון א פוסטען פאס; די ארבייטער האבען איינער דעם צווייטען עפעס צו וויסען געגעבען, און דאס קול האט זיך מיט'ן וואסער־געריוש צוזאמענגעמישט, און ווי פון יענער זייט וועלט אבגעשלאגען.

ר' יחזקאל האט זיך רוהיג אנידערגעשטעלט אין א ווינקעל און האט אנגעהויבען מעריב דאווענען.

און באלד האט דער ר' מרדכי אויך דאס זעלבע געטהון. זיי האבען אלע דריי אנגעהויבען ארויף און אראב איבער דער שטוב זיך צו דרעהען. ר' יחזקאל האט פון צייט צו צייט „רבונו של עולם" געקרעכצט, באלד האבען זיי זיך ביי דער וואנד אנידערגעשטעלט, שטיל געשאקעלט זיך, און שטיל געדאווענט. אין שטוב איז שטיל געווארען, נאר נאטע'ס שנארכען איז אויפגעגאנגען פון א בעהאלטען ווינקעל און האט זיך איבער דער שטוב „אויף און אב" געטראגען. די היימ'טע איז געזעסען ביי דער קיך, שפענדליך אונטערגעלעגט, די שפענדליך האבען אין פייער געקנאקט. די היימ'טע האט געקוקט אויף די סוחרים און פאר זיי דרך־ארץ געקראגען. אזעלכע גרויסע סוחרים דאווענען אין איהר ארים איינגעפאלען שטיבעל, מוז גאט אודאי זיין ביי איהר אין שטיבעל, און זי — א חורבן נאך איהר! — זי לעגט גאר העלצעליך אונטער אונטער'ן פייער. און האט זיך די האר אונטער'ן טיכעל ארונטערגערוקט...

פלוצלונג ווען עס איז אזוי שטיל אין מען שטעהט שמונה־עשרה און אלץ ארום שטעהט שמונה־עשרה, דערהערט זיך פון דרויסען א גאס, ווי א ים וואלט אונטערגעגאנגען אין א ים... דערנאך א לאנגע ווייל'ע א שטילעניש.

„האלטען! האלטען"! שרייט מען.

דאס קול האט מיט רעש אבגעשלאגען, אזוי ווי מען וואלט מיט דער פויסט אין פענסטער אריינגעקלאפט. די היימ'טע איז שוין אין דרויסען געווען — נאטע האט זיך פון שלאף אויפגעהאפט, א מינוט האט ער זיך ארומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באלד האט ער זיך אן עפעס דערמאהנט און איז ארויסגעלאפען. דריי זענען געשטאנען און געדאווענט. דאס יונגעל האט זיך נישט געקענט איינהאלטען און איז אין שמונה־עשרה אויסגעטרעטען, ער האט געוואלט ארויס פון שטוב, נאר דערזעהענדיג, ווי די צוויי יודען שטעהען און ריהרען זיך נישט פון ארט, האט עס איהם זעהר

באנג געטהון. ער האט געוואלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלען, נאר ער האט זיך געשעמט פאר גאט, האט ער נישט געוואוסט וואס צו טהון. עס עפענט זיך די טהיר, עס קומט אריין צולויפען היים אהן אנ'אטהעם:

— פאניע, די דריטע טראטווע איז אוועקגעשוואומען.

די יודען שטעהען שמונה־עשרה.

א מינוט קוקט זיך דאס בחור'ל אן מיט ר' היימ'ן, און זיי שווייגען.

— די יודען געהען אויס שמונה־עשרה.

— וואס איז? — פרעגט ר' יחזקאל.

— שייגאץ! — הערט זיך א קנאל פון א פאטש, וואס ר' מרדכי האט אנגעמאסטען זיין זוהן: אין מיטען שמונה־עשרה אויסגעטרעטען?!

— עס איז אנגעקומען, אוועקגעשוואומען.

— אוועקגעשוואומען!

— מען האט אנגעהויבען צו נעהמען „שוועלען" פון דער דריטער טראטווע, איז אנגעקומען א גרויס שטיק אייז, ווי א חיה, און היידא, אוועק קיין דאנציג...

— אסך ארויסגעראטעוועט?

— א 40=50 שוועלען.

— געלויבט צו גאט דערפאר! — ער דערמאהנט זיך פלוצלונג, געהט אויף און אראב איבער דער שטוב, זאגט עלינו... שפייט אויס, די האנד וועט שוין דאס ביכעל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אבגעזאגט „עלינו", האט ער זיך אין פעלץ אנגעטהון און איז ארויס.

אין דרויסען איז די נאכט פינסטער אזוי, אז עס איז שווער צו גלויבען, אז אויבען איז א הימעל דא, און אויפ'ן הימעל זאל נאך א גאט זיין...

דאס וואסער שטראמט. מען זעהט נישט, מען הערט נאר די קראפט פון כעס, ווי עפיס אונגעהייערס וואלט געקומען די גאנצע וועלט איינצושלינגען. ר' יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפהערען צו ארבייטען, מען זאל נישט די טראטוועס צונעהמען. איבער נאכט זאל מען זיך אויף גאט'ס חסד פערלאזען און איבערלאזען די טראטוועס ביי'ם ברעג אנגעבונדען, און ער איז בטוח, אז גאט וועט איהם נית פערלאזען.

און מיט אַ רוהיג האַרץ, מיט בטחון אויף גאָט'ס חסד געהט ער אַוועק צוריק צו היים'ן אין שטוב צו עסען וועטשערע, און מיט אַ מזומן צו בענטשען.

די סוחרים זענען געזעסען שטיל ביים עסען. יעדער פערטהון אין זיינע חשבונות. פון דרויסען הערט זיך דעם ווינד'ס קלאַגען און דאָס וואַסער'ס גערויש. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיג.

— ווי האַלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פרעגט ער ר' מרדכי'ן, כדי די געדאַנקען צו פעריאָגען.

— ביי אונז קאָרן? קיין קערענדיל אין די אויגען צו זעהן. ווער האָט?

און נאָך אַ ווײַלע שטיל־שוויינגען:

— כ'האָב אַפילו אַ ביסעל ליגען, נאָר, פאַר מיר, אַ ביסעל.

— ווי טייער?

— צוויי און דרייסיג גילדען, 240 פאָלניש.

— צוויי און דרייסיג, טייער, אין אונזערע סביבות אַסך ביליגער.

און אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך שוין געהאַט אָבגערעדט, נעהמט ר' מרדכי אַ זעקעל אַרויס, און בינדט עס אויף. ר' יחזקאל רייַדענדיג, שטעקט די הענד אין זעקעל אַריין, נעהמט אַרויס אַ פּאָר קערענדליך, האַפּט איינס אין מויל אַריין, שפּאַלט עס, און האַפּט עס ווייטער אויף די צוויי פינגער און קנעט עס, און לעקט עס.

— דאָס מעהל נישקשה. דאָס טייגעל, ע, (ער קנייטשט מיט דער נאָז.) — ווייט פון וואַסער?

— אַ וויאָרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד ביים וואַסער.

— ביז ווען?

— הצי אייר.

— צו טייער, אַ פינפעריל אַרונטער.

ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ ציילען, אַז ער קען ניט.

ר' יחזקאל שניידט זיך אָב אַ שטיקעל ברויט, ניט אַזוי ווי צום עסען, ווי עפּעס צו טהון.

גאָטע ביים איוועץ הוסט, אַ פנים מען האָט פערגעסען אָן איהם, און ער וויל דערמאָהנען.

די היים'טע דערלאַנגט מים־אַחרונים־וואַסער.

א מינוט שווייגען זיי. דערנאך הויבט איינער דעם צווייטען מיט די אויגען אן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל", „ר' מרדכי, נו". צום סוף איז איינער מסכים און ער הויבט אן:

— רבותי, מיר וועלען בענשען!

ר עולם בענטשט אב. ר' יחזקאל דערהויבט זיך דער ערשטער פון טיש און פרעגט מיט א געלעכטעריל:

— נו, בחור'ל, קענסט עפעס לערנען?

— פאר וואס ניט? — ענטפערט דער בחור.

דער טאטע האט א הנאה און שמייכעלט.

ער פאהרט פון דער ישיבה — מאכט א בעמערקונג דע. פאטער.

— וואס פאר א שיעור לערנסטו?

— דבר וחצי דבר.

— א, א וואוילער שיעור. עפעס מיט מפורשים? און ניט אויסהערענדיג דעם ענטפער פון דעם בחור'ל, ווענדעט ער זיך צום פאטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפעלט מיר.

— א וואוילען קאפ — ענטפערט ר' מרדכי מיט א וואונק.

— נו, איך וואלט דאך געוואלט קויפען דעם קארן. איהר מיינט, אז איך דארף איהם, גאר נישט, נאר גלאט אז איך בין שוין דא. מיט האלץ וועל איך א געשעפט מאכען? וואס? דארף מען עפעס קויפען, אז עס טרעפט זיך צו קויפען.

— נו, אדרבה.

— דאס פינפעריל אבפוהר־געלד.

— אז איך קען נישט.

ר' יחזקאל נעהמט ארויס א גרויסען פאק פון א הינטער־קעשענע, עפענט איהם אויף, נעהמט ארויס א פאר איינצעלנע הונדערטער, און איז זיי מוסר ר' מרדכי'ן.

— וואס זאל מען טהון אז מען קען נישט, — קרעכצט ר' מרדכי און נעהמט דאס געלד.

און דאס געשעפט איז געמאכט.

ווער ווייסט, וועמעס תבואה פון וועמעס פעלדער זענען איצט איבערגעגאנגען פון איין רשות אין צווייטען...

און גאָט האָט געהאָלפֿען. דאָס איז האָט עפּעס ווי דורך אַ געהיימען בעפֿעל די טראַטוועס געמיטען, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפּענדליך האָלץ האָבען זיי זיך אין דעם זידיגען וואַסער געטוקט, געוואָרפֿען און געטרייסעלט, און פֿון אָרט זיך נישט געריהרט. ר׳ יחזקאל איז ביים ברעג געשטאַנען און צוגעזעהען גאָט׳ס וואונדער, וואָס ער טהוט מיט איהם און פֿערלאָזט איהם נישט. צוויי טעג האָבען די פּויערים געאַרבייט און דאָס האָלץ אויפ׳ן ברעג אַרויפֿגעבראַכט, און ר׳ יחזקאל האָט בעשיינפּעליך געזעהען גאָטס הילף.

ד׳אָנערשטאָג האָט זיך ר׳ יחזקאל מיט ר׳ מרדכי׳ן געזעגענט. ר׳ מרדכי האָט נעביך געמוזט איבערבלייבען איבער שבת ביי היימ׳ן, ער האָט איבערן וואַסער נישט געקאָנט אַריבער.

און ווען נאָטע איז מיט׳ן קורצען פּעלצעל אויפ׳ן וואָגען געזעסען, דאָס זעלנערישע היטעל אויפ׳ן קאָפּ, וואַרטענדיג אויפ׳ן בעל־הבית, איז די היימ׳טע אַרויס אויף די טרעפּלעך. זי האָט געקוקט אויף נאָטען און האָט מיט איהר אַלטען גרויען קאָפּ, וואָס איז אין איהר גרויען טיכעל געווען איינגעפּאַסט, צוגעשאָקעלט. אין מח איז איהר עפּעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרען: אַזאַ יונג א.ז דאָס, דער נאָטע, אָבגעגעסען ביי איהר (זי האָט איהם מיט דעם בעסטען געפּיטערט), געמיינט, אַז ער וועט מיט איהר, מיט איהר שוועסטערקינד משפּחה ווערען, און ער זיצט זיך גאָר אויף דער פֿוהר, און די פֿערד ווילען איהם אַוועקטראָגען. אַזאַ יונג איז דאָס... ער האָט זי אָבגענאַרט און קיין רעכטע פּרעטענזיע קען זי דאָך נישט האָבען צו איהם — וואָס טהוט ער דען? ער פֿאָהרט אַוועק מיט זיין בעל־הבית, נו, וואָס דען זאָל ער טהון, ביי איהר איבערבלייבען? אָבער שאָקלען מיט׳ן קאָפּ האָט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף די טרעפּעלעך געשטאַנען, געקוקט אויף נאָטען א.ן זי האָט מיט דיזער גאַמבע צוגעשאָקעלט:

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קען!

נאָטע האָט דעם קאָפּ אַוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אַריין, אַפּנים נישט געמאַכט זיך זעהען און האָט געפּייפֿט צו די פֿערד.

— ווי ער זיצט זיך דאָ שטייף אויף דער פֿוהר, — האָט זי געזאָגט מעהר מיט׳ן קאָפּ ווי מיט׳ן מויל.

— וואָס? האַ? פרעגט נאָטע און שטעלט אויס פרום די אויגען.

— וואָס? וואָס? האַ — און אָנגעפּרעסען האָסט דו דיך? און אָנגעזויפען האָסט דו דיך? האַ? וואָס? — האָט די אַלטע געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

— אַ וואוילער יונג נאָטע, אַ וואוילער יונג — כ'לעבען — אָנגעגעסען זיך — אָבגענאַרט די אַלטע — כ'לעבען. אַ שדוך וויל זי? — זאָגט ר' חיים אָנקומענדיג און קלאַפּט נאָטען אויף די פּלייצעס.

— נו, וואָס דען, ר' חיים? — מאַכט נאָטע מיט די אויגען און מיט די פּלייצעס — אַז מען גיט נעהמט מען.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזוי לעבען! און די חיים'טע האַפּט זיך אויף און לויפט אַריין אין שטוב.

באַלד איז ר' יחזקאל אין שאַפּען פּעלץ אַרויס און אַרויף אויפ'ן וואָגען.

— בלייבט מיר געזונד, — האָט נאָטע אַריינגעשריען דורך דעם פענסטער, וועז די פערד האָבען אָנגעהויבען צו ריהרען.

— פאָהר געזונדערהייד און צוברעך הענד און פיס, האָט איהם די אַלטע נאָכגעשאָלטען, פיהלענדיג עפּעס אין האַרץ, אַז ער האָט איהר אַנ'עולה געטהון.

נאָטע האָט איהר מיט אַ קנאַל פון דער בייטש אָבגעענטפערט.

III.

דער רעכענונג.

דאָס האָלץ־געשעפט פון ר' יחזקאל'ן האָבען שותפות פיער שותפים, „קעפּ“ אָבער נאָר דריי: ר' יחזקאל אַ עיקר־שותף. דער מחותן ר' חיים ראָזענקראַנץ, אַ צווייטער עיקר־שותף, און מאַטעלע ר' יחזקאל'ס אַ אויסגעגעבענער זוהן, טאַקע ר' חיים'ס איידעם, און עוזר'ל ר' חיים'ס אַ אויסגעגעבענער זוהן, טאַקע ר' יחזקאל'ס אַ איידעם, — זיי ביידע — אַ „דריטער קאָפּ“.

די רעכענמייסטער'ס זענען דער יונגער דור, מאַטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאָדיש אויף פּאַפּיער מיט טינט און פעדער, יעדער

רעכענט בעזונדער, לויפֿען זיך אַלע ווײַלע צוזאַמען און צולויפֿען זיך ווײַטער, און קיינמאָל קומט די רעכנונג נישט אויס בײַ זיי גלײַך, ביז די אַלטע נעהמען צו שטיקלעך קרײַט און הויבען אָן צו רעכענען אויף זייער אופן נאָך — מיט גלײַכע און קרומע פּאַסקעלעך און די רעכנונג ווערט געמאַכט.

דאָס איז אַ פּראָסטער שבת־צו־נאַכט׳ס־רעכענונג. אַז עס קומט די יאָהר־רעכענונג (דאָס איז סוף ווינטער און סוף זומער), — דענסטמאָל שיקט מען נאָך ר׳ וואָלף דעם שרײַבער, דעם בעוואוסטען הידה־טרעפּער — און אויב עס איז נאָך דאָ עפּעס שווערערעס — קומט שערעצקע דער „אַדוואָקאַט“ אַליין, דער וואָס שרײַבט אַלע קאָנטראַקטען מיט די שׂררים.

די אַלטע אין אמת׳ן ווייסען נישט, צו וואָס מען דאַרף די גאַנצע רעכענונגען. פֿון אַ רעכענונג פֿערדינט מען נישט, און צו קיין רעכענונג לעגט מען נישט צו. און וואָס איז דער אונטערשיד צו וויסען וויפֿיעל — ווייסט מען נישט, קומט די ברכה אַרײַן, און ווידער אַרום, זיי ווייסען דעם גאַנצען רעכענונג אויפ׳ן קאָפּ, ווייסען אין וועלכען געשעפֿט מען האָט צוגעלעגט, און אין וועלכען פֿערדינט. זיי האָבען אָבגעלעבט זייער ביסעל יאָהרען און האָבען פֿון קיין רעכענונג נישט געוואוסט, איז אויפֿגעשטאַנען דער יונגער דור און האָט איינגעפֿיהרט רעכענען — רעכענט מען, האָטש נאָך יעדער רעכענונג, ווייסט מען שוין פֿון פֿריהער, מוז אַרויסקומען אַ מחלוקה. — „אין אמת׳ן — טענה׳ן די אַלטע, — וואָס איז דער חילוק: מאָטעלע איז נישט מײַן קינד ווי עוזר׳ל? מאַכט אײנער אַ ברית, אַ בר־מצוה, איז עס נישט מײַן שׂמחה פּונקט אַזוי ווי דײַנע?“

דער יונגער דור זאָגט: אַז מען דאַרף וויסען פֿון אַ רעכענונג, אַז דאָס געשעפֿט „פֿערלאַנגט“, צו וויסען פֿון אַ רעכענונג — נו, מילא רעכענט מען, קומען אַרויס מחלוקות, זאָל גאָט אויסהיטען.

די יונגע קריגען זיך, די שנור מיט די טאָכטער. צווישען איטע מאָטעלע׳ס ווײַב און גאָלדע עוזר׳ס ווײַב איז אַ בעשטענדיגע מחלוקה. גאָלדע, ר׳ יחזקאל׳ס טאָכטער — וואָס איז עוזר׳ס ווײַב, זאָגט, אַז צווישען די צוויי מויערען, וואָס איהר שווער ר׳ חיים האָט, שטעקט פֿיעל פֿון איהר פֿאָטער׳ס געלד. און איטע זאָגט פֿערקעהרט, אַז צווישען די הײַזער, וואָס איהר שווער ר׳ יחזקאל האָט, שטעקט פֿיעל פֿון איהר פֿאָטער׳ס געלד. די אַלטע טענה׳ן,

וואָס איז דער הילוק, — אָדער פֿון דער מאַמע, אָדער פֿון טאַטען, נאָכ׳ן טויט וועט איהר זיך גלייך טיילען — זענען עס דאָך אָבער יונגע מענשען.

גאָלדע, ר׳ יהזקאל׳ס טאָכטער, איז אַהויכע יודענע מיט אַ שייטעל פֿון דריי לאָקען, וואָס פֿערוואַרפֿען זיך אויף איהר גלאַנ־צענדיגען שטערן, מיט אַ געשליפֿען צינגעל, פֿאַר וועלכען אַלע ציטערען. מען איז זי תמיד געוועהנט צו זעהן אין גאַס מיט יונגלעך פֿון פֿאָרענט און מיט יוהגלעך פֿון הינטען, וואָס צופּען זי ביי דער ברייטער שירץ: מאַמע, אַ צווייער! זי איז אַ שונא אויפ׳ס לעבען און טויט דער שוועגערען איטע, — און די שוועסטער רעדט אויס אויף איהר פֿאַר׳ן ברודער מאָטעל, איהר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע, ביסט דו אַריינגעפֿאַלען, אַ רחמנות נעביך אויף דיר, ווי זעהסט דו היינט אויס. פֿאַר דער התונה האָסט דו אויך אַזוי אויסגעזעהן? יאָ? — הויבט זי אָן צו בעדויערען דעם ברודער, ווען דער לעצטער קומט אַריין צו איהר מאַן אין אַ וואָכעך־טאָג און טרעפֿט איהם נישט אין דער היים.

מאָטעל איז שוין געוועהנט, אַז די שוועסטער זאָל איהם בע־דויערען, האָטש ער ווייסט נישט פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איהר אַ וואָרט צוואַרפֿען: „נו, שווייג, שווייג, איך בעט דיך״ און פֿערלאָזען די שטוב. טהיילמאָל אָבער, אַז זי הויבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורייידען, שטעכט דאָס איהם: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איהר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי התונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איהר שטאָהל און אייזען. ר׳ יהזקאל גאָמבינער׳ס שנור איז זי? אַ מכה! היים „סטשערב׳ס״ טאָכטער איז זי, דיין טאַטעס פֿערד׳ס יונגס טאָכ־טער.

— און דיין טאַטענס פֿערד׳ס יונג׳ס זוהן איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט? — רייצט זיך מיט איהר דער ברודער.

— מיין מאַן היים „סטשערב׳ס״ זוהן — (און פֿון כעס ווערט איהר גאַנץ פּנים רויט) — גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען בריינ־גען, זי וועט דיך נאָך ברייוגען אין דר׳ערד אַריין לעבעדיגערהייט, און זי הויבט אָן צו וויינען,

אין שטוב געפינט זיך א רעשטיל קינדער, און זיי, דערהע־רענדיג, אז די מאמע וויינט, הויבען זיי אויך אן צו וויינען.

מאטעל נעהמט צוזאמען די קינדערלעך און טהיילט זיי צו גראשען, אז זיי זאלען אויפהערען וויינען.

גאלדע לעגט זיך שוין אין בעט אריין אויף א גאנצען טאג, און דערנאך, אז דער מאן קומט אהיים, פאלט זי אן אויף איהם:

— דו האלסט אויך אזוי פון דיין ווייב ווי מאטעל? — וואלסט געזאלט הערען אויף דיין ווייב אסור לדבר — וואלסט דו דיך מיט איין ווארט נישט אנגערופען. מענער, מישטיינס געזאגט.

און עוזר און מאטעל שטעהען ביידע דערנאך אין שפייזלער אין בעקוקען דעם וויין און ריידען פון געשעפט, גיט עוזר א ווארף אריין א ווארט צו מאטלען אין מיטען דעראינען, אזוי ווי פון דער זייט:

— וואס האסט דו היינט געוואלט פון גאלדען?

— גאר נישט, נארישקייטען.

— אויף א גאנצען טאג האט זי זיך אין בעט געלעגט.

— וויפיעל האסט דו פערשריבען אויף די קראשענוויצער? — פרעגט ער איהם, כדי איהם פון שמועס ארויסצונעהמען.

און נישט איינמאל טרעפט זיך די מעשה פערקעהרט, מיט אימעלען און מיט עוזר'ן.

דער מנהג איז, אז יעדע שוויגער האדעוועט אויס אינדיקעס אויף פסח און גיט דער שנור. אזוי פיהרט זיך שוין פון יאהרען־לאנג. ביי ר' יחזקאל'ן אויפ'ן הויף דרעהען זיך ארום די אינדיטשקעס בעשטימט פאר איכען. ביי ר' חיים ראזענקראנץ אויפ'ן הויף האדע־וועט זיך ווייטער די אינדיטשקעס פאר גאלדען.

קומט גאלדע און נעהמט ארויס די אינדיטשקעס פון דער מא־מעס הויף און טראגט זיי זיך אהיים. ווערט דאך א געשריי, עס קומט איטע נאך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זענען נישט דא.

— זיי קעהרען מיר אן פונקט אזוי ווי איהר, מיין מאמעס אינדיטשקעס, — טענה'ט גאלדע.

לויפט אהיים איטע צו דער מאמען מיט א געוויין: גאלדע

האָט איהר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעהמט די מאַמע דער שנור'ס אינדיטשקעס און גיט דער טאָכטער אַוועק. קומט דאָך די שנור צולויפען: איהר חזקה — ויערט, פערשטעהט זיך, אַ מחלוקה.

נעהמען די שוויגער'ס און קויפען אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צוטהיילען די שניר.

האָבען זיי דאָפּעלט.

די אַלטע לייט ווערען דערפון געוואָהר, די קינדער קריגען זיך, און האָבען עגמת־נפש.

אַ גאַנץ יאָהר, הייסט עס, זענען די שניר נישט ברוגז צווישען זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז". מען טרעפט זיך אין גאַס, שאָקעלט מען זיך צו פון דערווייטען מיט אויפגעריסענע נעז. אָבער טרעפט מען זיך ביי דער מאַמע (נישט קיין הילוק ביי וועלכער מאַמע), ווען מען פרעגעלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגען", „גוט יאָהר", נישט קוקענדיג איינע אויף די צווייטע, און מען צוטהיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָהן ווערטער. איינע רוקט צו צו דער צווייטער דעם גרעסערען חלק:

— לאָז זי זיך נעהמען, וועלכעס זי וויל — און מען קוקט אויף די וואַנד.

— וואָס איז דער הילוק, דיינע קינדער וועל'ען ביי איהר דאָס איינגעמאַכטס מיט געזונד אויפעסען, און דיינע קינדער וועלען עס ביי איהר מיט געזונד פערצעהרען — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבענדיג יעדערער איהר חלק.

אַז עס קומט אָבער פאַר'ן רעכענונג — נישט פון ווען און נישט פון וואו, הערט מען אויף זיך צו געריסען, און, אַז מען טרעפט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער, איינע געגען די צווייטע און מען שווייגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסען נישט פון קיין „גליקען", און הינדעלע'ס אַ קינד לויפט צו צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מוהמע רופט.

— די מאַמע שטופט עס אַוועק פון זיך מיט כעס...

געוועזען איז עס אין דעם שבת־צו־נאַכט פון דעם יאָהר־רעכ־נונג.

די שטוב האָט בעקומען גאָר אַנ'אַנדער'ן חן. זי איז יום־טוב'דיגער, ווי אין אַנ'אַטלעסענער קאַפּאָטע אָנגעטהון.

איבער דעם גרויסען, לאַנגען, ברייטען טיש צוגיעסט זיך דאָס ליכטיגקייט פון דער לאָמפּ. מיט מעהר דרך־ארץ און גאָר מיט אַנ'אַנדער'ן חן ברענט זי היינט. דער טיש איז בעלעגט מיט פּעק „פּאַפּיערען" און „פּאַפּיערלעך". פון אויבען אָן אין פאַטער־שטוהל זיצט ר' יחזקאל. מיט איין האַנד האַלט ער זיך אָן פאַר די ברילען, און מיט דער צווייטער האַנד רעכענט ער פאַר זיך מיט אַ שטיקעל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אַנטקעגען ר' יחזקאל'ן, זיצט ר' חיים ראָזענקראַנץ דער מחותן, אַ הויכער יוד, מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד, וואָס פערשפּרייט זיך אין צוויי שפּיצען, און מיט אַ לאַנגער, מיט האָר בעוואקסענער נאָז. גרויסע טראָפּענס שווייס טריעפען פון די קנייטשען פון זיין ברייטען, גלאַנצענדיגען שטערן און האַלטען זיך אויף צווישען די האָר אויף דער שפּיץ נאָז. דער מחותן רעדט וועניג, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טהוט פון זיין זייט. ער קוקט זיך נאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער איהם אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי ביידע זייטען טיש זיצען עוזר און מאָטעל. זיי רעכענען שוין הויך, מאָטעל פאַר זיך:

— צוויי און אַכציג האַנד־געלד אין שעמעניץ.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאָר געוועזען פערטהון אין זיין רעכענונג, האַפּט זיך פּלוצלונג אויף, ווי עס וואָלט איהם ווער אָבגעברידהט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאָטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פאַר צוויי און אַכציג?

— אין שעמעניץ, לייזער רבי'ן נישט געגעבען, האַ?

— אַ, לייזער רבי'ן. הונדערט צוואַנציג אין גומבין...— רעכענט שוין עוזר פאַר זיך ווייטער, ווי עס וואָלט גאָר נישט געוועזען.

— געלער הונד — זידעלט איהם מאָטעל אויס.— „קופּיעץ" מיינער, געוואָלט מיך האַפּען.

מען הויבט אָן צו שיטען זיך מיט שטעכ־ווערטער. די אַלטע רופען זיך אָן: נו, נו! און מען קלאַפּט אין טיש.

דער עיקר „רעכענמייסטער" איז עוזר'ל. דאָס איז אַזאַ מין „צוויי־וועלטיג־יודעל": אַ „חסיד" און אַ „דייטש", אַ פּראָסטער און אַ למדן. „וואו ער קומט, האַלט ער מיט", און דערפאַר טאַקע איז

ער דער פעריל אין דער משפחה. א קײַלעכדיג, נידריג יודעל מיט א געל קײַלעכדיג בערדעל. טראגט שוין א געפרעסט ווײַס קראגענדעל מיט א שווארצען שניפס, און רעדט, אזוי ווי דער פאטער, אבגעצעהלטע ווערטער. נאר רעדט ער שוין ארויס א ווארט, מאכט ער צו איין אויגעל, און קוקט מיט'ן צווייטען אויג מיט חשד אויף יענעם, וואס רעדט צו איהם. יעדען מענש, וועלכען ער זעהט דאס ערשטע מאל איז ער חושד. מיט אלעמען לעבט ער גוט. אליין איז ער, הייסט עס, א חסיד, דאוונט אין שטיבעל און האט ליעב צו טראגען אנ'אטלעסענע קאפאטע מיט א ווײַס קראגענדעל — און, אז ער רעדט, דריקט ער שארפער אויס די „ר", אזוי ווי מען רעדט אין ווארשוי. מיט טימקאווסקען, דעם איינציגען ליטוואק אין שטאדט, לעבט ער א גוטען טאג. און אז דער „ליטוואק" רעדט אויס אויף'ן רבין, שאקעלט עוזר צו מיט'ן קאפ, א מאך מיט דער האנד אזוי, אז ווי מען וויל, קען מען עס אננעהמען: אז מען וויל, איז ער מסכים מיט'ן ליטוואק, און אז מען וויל, בעדויערט ער דעם ליטוואק, דעם אפיקורס.

עוזר איז פערטהון היינט שטארק אין רעכענען און זיצט מיט „וואלף־שרײַבער" בײַם „ריכטיגען" בוך.

ווער איז דאס „וואלף־שרײַבער"? און וואס איז דאס אזעלכעם דאס „ריכטיגע" בוך?

וואלף־שרײַבער איז א יוד א רעכענמײַסטער פון די רעכענמײַסטערס, א דארס, א קליינס, א מאגערס, א גאר־נישט. אין דעם גאר־נישט איז אזוי פיעל דא. א טראפען פון א ים, און אין דעם טראפען א גאנצער ים. טרוקען איז עס. א פנים, א ברייטער, „אויסגעשטערנטער", אײַנגעקניטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגען מיט א נאז — א נידריגס, געה נעהם שטעק דיר איהם אין קעשענע ארײַן. ווייסט דו דארפען א „אלגעברינ‍יק" צו פרעגען, וועט ער דיר פון קעשענע ארויסקריכען. וואהנען וואהנט עס — געה פרעג גאט! נישט קיין ווײַב, נישט קיין קינד. צי האט ער אמאל יא געהאט א פאמיליע, צי האט ער נישט געהאט — קיינער ווייסט נישט. דאס וואלפיל דרעהט זיך ארום אין שטעדטיל, ווי עפעס א צולעג צום שטעדטיל, א זאך, וואס דאס שטעדטעל דארף עס. האט ווער א שווערען רעכענונג צו פרעגען (נישט ווײַל מען דארף איהם וויסען, נאר גלאט אזוי, ווײַל עס איז טשיקאווע), קומט מען צו וואלפ'ן. פרעגט מען

איהם, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דערנסטמאָל זעהט זיין שטערן אויס, ווי אַנ׳אַלט בלעטעל פֿון אַנ׳אַלט בּיכעל... און די קנייטשען פֿון שטערן — אַלטע, אָבגעריבּענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשען פֿון שטערן שטעלען זיך צוזאַמען און זאָגען איהם אויס דעם סוד פֿונ׳ם רעכענונג.

דעם דאָזיגען וואָלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט, דעם יאָהר־רעכענונג צו מאַכען. וואָלף־שרייבער פֿרעגט נישט אויף קיין לויהן — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזען.

אַלעס, וואָס די סוחרים „גיבען־אויס" און „נעהמען־איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפֿיהרט — שרייבּט מען אין אַ בּיכעל איין. אין יעדען בּיכעל מוז אויף איין בּלעטעל די „הוצאות" ווערען איינגעשריבּען, אויפֿ׳ן צווייטען — די „הכנסה".

מילא, עוזר פֿיהרט זיין בּיכעל ריין — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיג פֿערליערען זיי זייערע בּליי־שטיפֿטען, און קומט צו עפּעס איינשרייבען, הויבּען זיי אָן צו זוכען אין אַלע קעשענעס, און פֿערשילטען עוזר׳ן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט איינגעפֿיהרט, שרייבּט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפֿ׳ן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקעל פּאַפּיער. דערנאָך צו דעם „יאָהר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיקלעך פּאַפּירען, מיט די שענק און בּענק, וואָס אויף זיי זענען די רעכענונגען אָנגעשריבּען, און מען שרייבּט זיי איבּער אין דעם „ריכטיגען בּוך".

די אַלטע פֿערשרייבּען דאָך פֿערצוקט, אין דעם בּוך מעקען זיך די שריפֿטען אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבּער די ציפֿערן. איינער זאָגט, אַז עס איז אַ 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבּער מעהרסטע מאָל ווייסט מען גאָר נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פֿרעגט די אַלטע — ענטפֿערען זיי: „פֿערדרעהט אייך אייער קאָפּ". שיקט מען צו לייבּל זייגער־מאַכער נאָכ׳ן „שפּאַקטיוועל", קוקט מען אין „שפּאַקטיוועל" — ווערט אָבּער פֿון דאָס ניי די זעלבּע מחלוקה — און דערנסטמאָל נעהמט זיך שוין „וואָלף׳ל־שרייבּער" צו דער זאַך. ער מאַכט אַ „אַלגעבּריניק אַהין" און אַ „אַלגעבּריניק צוריק" — און ווייזט אויס, לויט „על פּי חכמת החשבּון", אַז עס מוז גאָר זיין אַ דריי, און טהוט איהם עפּעס!

און דאס „ריכטיגע בוך" איז ביי וואלף־שרייבער דאס פידעלע, אויף וועלכען ער שפיעלט זיין ליעדעל אוים. ער האלט עס ווי אנ'אויג אין קאפ און טראגט זיך דערמיט ארום.

געזעסען איז עוזר מיט וואלף דעם שרייבער ביי דעם „ריכטיגען בוך" און האבען ביידע טיעף אין בוך אריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען א שטיל־שווייגעניש, וואס האט געדריקט, און אינאיינעם עפעס א „דרך־ארץ" פערשפרייט... אויף דעם טיש, וואס איז געווען פערווארפען מיט קליינע און גרויסע פאפירען און פאפירלעך, האבען צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער ארויסגעשטארט און האבען „ערנסט" געמאכט די „שטוב". און די טהיר האט געסקריפעט, די דיענסט האט זיך געדרעהט, זי איז אריין מיט פולע גלעזער טהיי און ארוים מיט ליידיגע.

אין א ווינקעל שטוב אויף דער קאנאפע זענען געזעסען האצקיל און בעריל, ר' יהוקאל'ס משפחה. זיי זענען געזעסען „שטיל־שווייגענדיג", זיך נישט א ריהר געגעבען, כדי מען זאל זיי נישט אנזעהן, אז זיי זאלען דא גאר נישט אויסמאכען — און מיט גרוים הכנעה זענען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו ערפילען דעם קלענסטען פערלאנג מיט דעם גרעסטען פלייס און איילעניש, וואס איינער פון טיש וועט בעפעהלען. נישט איין מאל זענען זיי אליין אבער געגאנגען טרעפען, וואס מען דארף, און האבען זיך מיט אמאל געגעבען א לאז צו דער טהיר. ביידע האבען זיך אנגעטראפען און האבען א גערודער געמאכט. האט זיך ווער פון טיש אומגעקוקט, האבען זיי זיך ביידע אין דער שטיל פערשעמטערהייט פון דער שטוב ארויסגע'גנב'עט, נאר אין א פאר מינוט ארום האט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראפען זיצען אויף דער קאנאפע, און איינער האט דעם צווייטען אין דער שטיל די הענד, די פיס געקנייפט, געביסען, דער צווייטער האט איהם מיט א שטאך פון א שפילקע אבגעענטפערט, אנשטאט א ווארט פון מויל אויסצונוטצען.

אין מיטען דערינען דערהערט זיך פון דרויסען אנ' „אנקומעניש". די טהיר עפענט זיך ברייט און עס בעווייזען זיך יודען, די שטאדט־בעלי־בתים, נאך אין שבת'דיגע מלבושים אנגעטהון, טהייל מיט ציגארען, טהייל מיט לולקעס, און לאזען פון די בערד א געדיכטען רויך ארוים. די שבת'דיגע קליידער און די וואכעדיגע לולקעס האבען נישט אינאיינעם געשטימט, דאך האבען זיי צוזאמען געווארפען

אַ הויל־המועד'יגען חן, אַ חן פֿון „חסיד'יש־נגיד'יש“. די שטוב איז פֿול געוואָרען מיט רויך פֿון די ציגאַרען. און פֿון געדיכטען רויך האָבען די צוויי ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעשיינט און דאָס האָט זעהר בעל־בתיש אויסגעזעהן און בעה'חנ'ט דעם עולם. זיי האָבען געזאָגט דעם ברייטען „גוט וואָך“ און האָבען פֿערנומען, יעדער נאָך זיין שטאַנד נאָך, פּלעצער אַרום דעם טיש. די טהיר האָט איצט מעהר געסקריפּעט — און אין שטוב איז איצט מיט אַמאָל אַוועקגעקומען געוואָרען דער פֿריהערדיגער דרך־אֶרץ'דיגער גייסט, וואָס האָט געהאַט די שטוב אָנגעפֿילט, אַזוי, אַז בעריל און האַצקיל האָבען זיך מיט אַמאָל מעהר היימישער געפֿיהלט און פֿריי געלאָזט די צונגען אָנשטאָט זיך צו קנייפּען. די שטוב איז צוריק „שטוב“ געוואָרען, מען האָט באַלד די רעכענונגען אַראָבגענומען, וואָלף־שרייבער האָט געהאַפּט דאָס „ריכטיגע בוך“ און איז דערמיט ערגיץ־וואו פֿערשוואונדען געוואָרען.

איינער אַ הויכער ייד מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, וועלכער האָט גערעדט מעהר מיט די הענד ווי מיט'ן מויל, און יעדערן מיט אַ עזות'קייט דאָס מויל פֿערקלאַפּט, איז געוועזען דער ראש המדברים.

— אַזוי ווי די שטאָדט, זאָגט ער, האָט קיין פּרנסה נישט, און מען דאַרף נויטיג אַ רבי'ן אין שטאָדט, אַז חסידים זאָלען האָבען וואוהין אַריינצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבען ווערען, גיט ער אַ „עצה“, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבי'ן, וואָס האָט זיך איצט פֿון ברודער „אָבגעטיילט“, אין שטאָדט פֿערבעטען, דער טריסקער רבי וועט בעשטעהן — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תנאי, אַז מען זאָל איהם דעם רבנ'ס בית־המדרש אָבגעבען, און דער שטאָדט־רב זאָל איהם אַ קוויטעל אַרויסגעבען, אַז סנדיקאות געהערען צום טריסקער רבי'ן

— און אונזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר? דו „קהלה מענש“, מן הסתם האָסטו אַ פּויטיקע פֿון דיינעם בעקומען — האָט געשריען אָרון־ליב שוסטער, אַ חברה־מאַן“ אין די „נושאי־מטה“, אַ בלינדער אויף איין אויג שוין האַלטענדיג דעם שטעקען אין דער האַנד אַנטקעגען דעם הויכען יודען.

אָרון ליב שוסטער האָט געהערט צו דער „חברה מענער“. די חברה מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האָט זיי אין שטאָדט גערופֿען, האָבען געהאַלטען פֿאַר'ן רב און די טריס־

קער חסידים, אבער, האבען זייער רבי'ן געוואלט אין שטאדט אריינברייננגען.

— מענדעל ליב, פון ווען אן ביסט דו מיר אזא מאכער געווארען? האסט שוין קיין פרנסה נישט און ווילסט ווייטער א ביינדעל אבלעקען? הע? — האט איינער א קצב צום הויכען יוד געזאגט, וואס ער האט א מאל מיט איהם געלערנט אין איינעם אין איין חדר.

— אומעטום זענען זיי דא די פויערן. מען פרעגט אייך נאך נישט קיין שאלה. אז מען וועט אייך פרעגען, וועט איהר ענטפערן — האט דער הויכער יוד געזאגט, ארויפרוקענדיג זיך העכער צום טיש צו.

ר' יהוקאל, דער דאזאר, דער בעל-הבית פון שטאדט, איז זיך געזעסען און האט אויסגעהארכט די מחלוקת און האט שטילגעשוויגען, קוקענדיג אויפ'ן מחותן: וואס וועט ער זאגען.

— צווישען אונז רייךענדיג, ווער קומט צו „איהם" היינט אהער? וואס פאר א נאמען האט ער? און וואס איז ער אין אמת'ן — האט דער הויכער יוד פערשטעהן געגעבען ר' יהוקאל'ן אין דערשטיל.

— גוט וואך! — גיט מיט אמאל א קלונג אין שטוב, און דער „גוט וואך" איז עפעס געווען גאר א בעזונדערער — ער איז נישט בטל געווארען צווישען די אנדערע גוט וואכ'ס. טייל האבען זיך אומגעקוקט צו זעהן, ווער דאס איז — און געווען איז עס ר' יצחק יודעל'ס.
ר' יצחק יודעל'ס איז א יוד מיט א בעזונדערן „מיין". אידן איז עס א קליין יודעל, נאר א ברייטס מיט א דיק בייכעל, וואס רעדט נישט, נאר עס קוויטשעט זינגענדיג; עס קוקט נישט, נאר עס בעפעהלט מיט די אויגען. אז עס וויל, איז עס גוט ווי א טייבעל, און שלעכט ווי א שלאנג. שטענדיג די ציגאר אין מויל, מעג זי זיין אנגעצונדען, מעג זי זיין אויסגעלאשען, און דאס ריטשען זיינס מיט די פוס, זאגט אן א פערטעל שעה פריהער אז ער קומט... יעדערן „דוצט" ער, מיט אלעמען איז ער „פאן בראט", ער פיהרט די ראליע פון א גרויסען חסיד, און זאגט אלעמען מוסר, און אלע האבען מורא פאר איהם. ער האלט גאנץ ווינציג פון די אלע רבנים, וואס יודען האלטען פון זיי. ער מאכט זיי אוועק מיט דער האנד. מיט דערשטאדט רב איז ער אין א בעשטענדיגער מחלוקת. טרעפט זיך א

שאַלה, פּסקנ'ט ער אַליין. זאָגט אויפ'ן רב, אַז ער איז אַ גראָבער יונג און אַלע האָרכען אויס, און וואונדערן זיך און האָבען מורא פֿאַר איהם.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען קאַלט און האָט זיך אויסגעהערט רוהיג, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעהענדיג ר' יצחק יודעל'ס, וועלכער פֿלעגט איהם אַלע מאָל אויף די פּלייצעס קלאַפּען אין שטיבעל, איז גאָר אַנ'אַנדער מענש געוואָרען, — אַ חסיד.

— וואָס איז, מען פֿרעגט אייך נאָך נישט — האָט ער געשריגען צו די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראָזענקראַנץ געהערען צו די בעלי־בתים; זיי דאַווענען און הבר'ן זיך מיט בעלי־בתים. זיי קענען אַפילו נישט לערנען, נאָר זיי זענען יודעי־ספר. זיי זענען פֿון די בעלי־בתים, וואָס האָבען דרך־ארץ פֿאַר אַ למדן און ווערען בטל פֿאַר זיי. אַ יוד אַ למדן זאָגט אַ וואָרט, האָטש עס איז נישט אַזוי גלייך, וואָס פֿון אונז איינער טאָר דאָס נישט זאָגען, דאָך מן הסתם ווייסט ער, וואָס ער זאָגט — דערפֿאַר האָט ר' יחזקאל שטיל־געשוויגען, האָטש ער האָט מיטגעהאַלטען מיט די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל'ס האָפֿנונג איז געווען צו האָבען אַ קינד אַ למדן, אַ מענשען פֿון „יענער וועלט“, וואָס זאָל זיצען און לערנען, און ער האָט טאַקע דערפֿאַר ר' יצחק יודעל'ס פֿאַר אַ מלמד צו זיינע קינדער געהאַלטען. דער עלטערער זוהן איז אָבער נאָך בחור־ווייז אין געשעפֿט אַריין, „צוגעהאַפּט זיך“, און צו ביסלעכווייז די תורה פֿערלאָזט. איינס נאָר איז איהם נאָך איבערגעבליבען — וואָס ער האַלט זיך פֿאַר אַ חסיד, דאַווענט אין שטיבעל און חבר'ט זיך מיט ר' יצחק יודעל'ס. און איצט זעהענדיג, אַז זיין עוזר און מאָטעל האַלטען מיט מיט ר' יצחק יודעל'ס, מיט די חסידים, האָט עס דעם אַלטען אַ הנאה געטהון — חסידים, עס איז עפּעס גאָר אַנדערש — פֿאַר זייער רבי'ן... און ר' יחזקאל האָט זיך גאָר נישט אָנגערופֿען.

ר' יחזקאל האָט פֿאַר זיין יונגסטע טאָכטער די „בת־זקונים“ לאה'לע געוואָלט אַ למדן און אַ בעל־יחוס פֿאַר אַנ'איידים זיך נעהמען, אַז דער איידים זאָל קעסט עסען כל ימיו און תורה לערנען, אַז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצען, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול התורה הערען — ער האָט די זאַך איבערגעגעבען ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס „גוט וואָך“,

וואס האט אזוי קלינגענדיג אין שטוב אבגעקנאקט, האט דעם אלטען עפעס הנאה געטהון. אין זיין הויז — חסידים, און דער אלטער האט שוין אנגעהויבען צו פאנטאזירען וועגען דעם איידים דעם למדן. ער האט זיך אויפגעהויבען און אריבערגעוואונקען צו דעם מחותן ר' חיים'ן, אז ער זאל מיט איהם אין א צווייטען שטוב אריין (אזוי איז שוין איינגעפיהרט ביי די אלטע, אז קיינער שטעקט נישט די האנד אין קאלטען וואסער אריין, אז דער צווייטער ווייסט נישט דערפון). ר' יצחק יודעל'ס האט נאך א לאנגען אומקוקען צו דער „חברה" א ווארט „געווארפען":

— איילט אייך נישט אזוי, און וואו זענען מיר עפעס? —

און איז מיט שארענדיגע טריט אין די צווייטע שטוב אריין צו די אלטע.

— ר' מרדכי קאנסקעוואלער שרייבט דאך מיר, אז איהר האט זיך מיט איהם געזעהען אין „טריסק", אז איהר קענט זיין בחור — נו, וואס דארף מען מעהר?

און פון דער „שטוב" האט זיך געהערט ארון־ליב'ס קלאפען מיט'ן שטעקען אין טיש: „געהרגעט קענען זיי ווערען, איידער"..

די ווייבער האבען זיך אין עס־שטוב ביי מלכה'ל'ן, ר' יחזקאל'ס ווייב פערזאמעלט. עס איז א מנהג ביי מלכה'ל'ן אין שבת־צו־נאכט'ס פון גרויסען רעכענונג אויף פסח דאס לעצטע שמאלץ אויסצולאזען. אין יענער שטוב זיצען די מאנספערשוינען ביים יאהר־רעכענונג, עס הערט זיך פון דארט א שטיל גערויש, וואס זאגט אויס די ערנסט־קייט פון איגעוועניג. די דיענסט דרעהט זיך, טראגט אריין גלעזער טהיי און נעמט ארויס ליידיגע גלעזער, און יעדעס מאל, ווען די טהיר עפענט זיך, שלאגט פון דארט ארויס א רויך פון ציגארען און א ליארם, וואס פערשטומט אויף ווילע די ווייבערשע געשמועסען, און די ווייבער קריגען דרך־ארץ פאר „דרינען"... דא, אין דער עס־שטוב, זיצען די ווייבער און מאכען זיך „נאריש" אין „דריידעל". אין דריידעל הייסט עס, אבער זיי שפיעלען גאר אין „זעקס און זעכציג" מיט א טאליע קארטען, וועלכע די מאנספער־שוינען האבען די קינדער געגעבען צו שפיעלען זיך. די יונגלעך שטעהען ביי די מאמעס און ציהען „קאהן־געלד", די מאמעס שטופען

זיי אָב פֿון זיך, און די יונגלעך שטעהען אַלץ ווייטער און טהוען דאָס זייעריגע. אין מיטען קומט גאָר צו לויפֿען אַ יונגעל, האַפּט אַרויס דעם „קאָהן" פֿון טעציל און אַנטלויפֿט וואו דער פּעפֿער וואַקסט — און גייה טהו איהם עפּעס?

דער אַלטער דור ווייבער טראָגט טיפּע הויבען מיט פּערשידענע קאָלירטע בענדער און ברייטע שטערענטיכלעך, וועלכע זענען אין שפּיצען אויסגעשניצט און אין יעדער שפּיץ פֿונקעלט זיך אַנאַנדער ציהרונג: אין איין שפּיץ — אַ רויטער קרעל, אין צווייטען שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואַרפֿט איבער דעם אַלטגעקנייטשטען, גלענצענדיגען שטערן אַ „שבת-מלכה" חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטליך מיט פֿערשידענע מאָדנע לאָקען און די ציהרונג אין די שייטלען אַריינגעשטעקט. די קליידער זענען מעהרסטענטייל פֿון פּערסישע טיכער-שטאָף אין פֿערשידענע קאָלירען, וואָס איז דענסמאָל די מאָדע געווען, און געמאַכט זענען זיי אויך געווען נאָך דער דענסמאָלדיגע מאָדע, — פֿאַלדען אויף פֿאַלדען, איין פֿאַלד אַריין מיט'ן קאָפּ אין די צווייטע; דאָ מישען זיך די פֿאַלדען אויס און לעגען זיך צוזאַמען, דאָרט צוגעהען זיי זיך שוין אין צוויי בעזונדערע וועגען. אויף די הערצער טראָגען זיי אַלע „האַרץ-ברעטלעך", דאָס איז אַ לאַנג פֿיער קאַנטיג שטיק סאַמעט, אויף וועלכען עס זענען אויפֿגעהאַנגען ווי אויף אַ שילד די מתנות, וואָס דאָס ווייבעל האָט בעקומען ווען זי איז אַ כלה געווען. איטע די שנור, גאָלדעלע די טאָכטער זענען געזעסען איינע אַנטקעגען די צווייטע און ביידע זענען זיי געווען שטיל (וואָרום זיי זענען ברוגז צווישען זיך, היינט איז דער רעכענונג...), און אַז איינע האָט זיך פֿון איהר אָרט אויפֿגעהויבען, האָט די צווייטע עפּעס מאָדנע די ליפּען פֿערקרימט, די אויגען צום באַלקען פֿערגלייסט און לייכט אָבגעזיפֿצט. דאָס איז געווען אַ מין ברויגעז-מינע.

זיי האָבען געשפּיעלט. און דער אָנפֿיהרער פֿון שפּיעל איז געווען אַ יודעל „אַ דייטשעל", „אַ איינגעהער" און „אַרויסגעהער" ביי מלכהילן, ווי אין אַנדערע הייזער. גערופֿען האָט מען איהם אויך: „דאָס ווייבערש יודעל". שוין דענסטמאָל האָט ער געטראָגען „דייטשמעריש" אַ קורץ רעקעל און אַזאַ מין זיעבען קאַנטיג היטעל מיט אַ גלאַנצענדיגען דאַשעק. געטראָגען האָט ער „דייטשמעריש" נישט אַזוי לשמה דייטש", נאָר ווי איבער „גלאַט אַזוי", ווייל עס פּאַסט פֿאַר

פֿאַ מין ווײַבערש יודעל צו טראָגען „דײַטש". געוואוסט האָט ער צו יעדער קרײַנק אַזאַ מין רפֿואה, וואָס ער פֿלעגט עס אָנרופֿען: „קאָרפּוס דליקטו". מיט די דײַטשען רעדט ער פּויליש, און שרײַבט „פּראָשעניעס" אויך פּויליש, דערפֿאַר פֿלעגט מען איהם אין שטעדטיל רופֿען „מאַכער". אי׳ן איז עס אַזאַ מין יודעל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס הײמיש, וואָס אַלעמען זאָגט עס „דו" און וואָס אַלע זאָגען איהם „דו". צום מערסטען פֿלעגט עס זיך הבר'ן מיט ווײַבער, און עפּעס אַזוי ווי איהם וואָלט מען מתיר געווען, פֿערברענגט ער צווישען זיי פֿראַנק און פֿרײַ. ער ווייסט פֿון זייערע סודות, און עס מאַכט גאָר נישט אויס — „אַ האַלבע יודענע". אַלעמען פֿלעגט ער אײַננעמען מיט זײַנע גלײַכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, האָטש עס איז מעהר נאַרישער געווען ווי לאַכענדיגעס. ער פֿלעגט זיך דעם קאָל'נער פֿון פּאַלטאָ אַוועקשטעלען, דאָס היטעל זיך פֿערדרעהען, מאַכען זיך דרעמלען און דאָס בערדעל פֿלעגט זיך שאָקלען — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברײַנגען צום געלעכטער.

הײַנט, שבת-צו-נאַכט'ס פֿון גרויסען יאָהר-רעכנונג, איז איהם אַוודאי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפֿינען בײַ ר' יחזקאל'ן. פֿון קיך טראָגט זיך אַ ריח פֿון געפּרעגעלטע שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דעם רעכענונג ווען זײַן די גרויסה „מלוה מלכה", ווי עס איז שוין דער מנהג בײַ ר' יחזקאל'ן פֿון קדמונים אָן.

בײַ אַ ווינקעלע טיש איז געזעסען לאָה'לע דאָס כלה-מיידעל. פֿון די פֿרישע גערײטעלטע באַקען האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פֿון אַ רויז, וואָס רייטעלט זיך אויף דעם סאַמעט-בלעטעל, ווען די זון גליהט דערויף. די אויגען שטילע, רוהיג זענען זיי „פֿאַר זיך" געווען אײַנגעפּאַסט אין דעם ברייטען גרויסען אויגען-לאָך, און דאָס דיניטשקע ציטערענדיגע הײַטעל האָט געדעקט דאָס אויג. דער „אויבער-שומר", די שוואַרצע ברעהם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פֿון דעם גרויסען ווײַסען שטערן, וואָס זעהט אויס ווי אַ מענשען-קרוין פֿון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלעס דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פֿערפֿלאָכטען, הנודיג און מיידעל-ציטערנדיג האָבען זיי זיך איבער איהרע אײדעלע ציטערנדיגע אַקסעל אַראָבגעלאָזט. זי איז געזעסען פֿאַר זיך, און אַ כלה-חן האָט פֿון איהר

געזיכט אראבגעלויכטען צנועה'דיג און שטיל־שווייגענדיג. יעדעס מאל, ווען עס האט זיך געהערט דעם דייטשעל'ס קול, האט איהר הארץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האט דענסמאל לייכט זיך בעוועגט. זי האט מורא געהאט, אז דאס דייטשעל זאל זי נישט טשעפען, נאר באלד איז אויף איהר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיט'ן טאטען און שמועסען וועגען א שדוך.

זי האט דעם קאפ אראבגעבויגען און איהם פון זיך מיט איהרע לייכטע ווייסע הענד אבגעשטופט.

— אזוי, ווי עס קען אויף דער לבנה ראש־חודש רעטעכלעך וואקסען, אזוי וועסט דו דעם חתן קריגען.

אין שטוב האט געקלונגען א געלעכטער.

לאה'לע האט זיך פלינק פון טיש אויפגעהאפט און איז פאר חרפה פערשוואונדען געווארען!

אויף די וואנד פון דער גרויסער, לאנגער קיך האט דאס קופער אראבגעפונקעלט, און איין ראנדעל האט אריבערגעווינקט צום צווייטען, וואס איז געהאנגען גענען איהם אויף דער צווייטער וואנד. די דיקע בייכיגע בעקענס, די קופערנע אויסגעצויגענע בראטפאנען, די הויכע קריגען מיט פערשידענע שנויצען האבען בעל־הבתי'ש פון די וואנד אראבגעהאנגען, פערשפרייט ארום זיך א היימישקייט און דערצעהלט פון גוטע געוועזענע צייטען... אין אייווען פלאקערט עס, און טיעפע ברייט־בייכיגע קופערנע טעפ שטעהען און קאכען, און דער פרישער, פעטער גריווען־גערוך לעגט זיך איבער דער קיך און דערצעהלט עפעס פון היימישע זאכען... אויף דעם לאנגען פליישיגען טיש, וועלכער איז מיט א לאנגען קופערנען בלעך בעקלאפט, שטעהען אנגעשטעלט טיעפע בעקען קליינע און גרויסע, גרייט דאס שמאלץ אין זיך אריינצונעהמען.

ביי דער קיך אין א ווינקעלע זיצט רחל לאה די איינגעהערין. א הויכע, אלטע יודענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאמבע, און צוויי דריי לאנגע האר ציהען זיך פון די ווערצעלעך ארויס. די אלטע, גרויע קאץ ליגט אין איהר שויס און לעקט איהר די איינגעדארטע ביינערדיגע הענד. ארום איהר שטעהען מלכה'לעס אייניקלעך, יונג-

לעך מיט מיידעלעך, טייל אין הייזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כנפות׳לעך און האַרכען אויס וואָס די באָבע דערצעהלט אַ מעשה מיט „אַ פייערדיגען הענדעל ביים שמאַליץ פרעגלען”.

„אַמאָל שוין לאַנג, דערצעהלט זי, האָט אַ יודענע שמאַליץ אין אַ פייערקע געפּרעגעלט, האָט זי דעם טאָפּ פון פייערקע אַרויסגענומען, ועהט זי עס שטעקט פון פייער אַ פייערדיג הענדטעל אַרויס, און עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פרוי, גוטע פרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריוועך, וועט קיין עין הרע אין שמאַליץ נישט אַריינקומען”. האָט זי טאַקע אַזוי געטהון. האָט זי אָנגעהויבען גיסען שמאַליץ. נישט איין טאָפּ, נישט צוויי, נישט דריי, נישט זעקס, נישט אַכט, נישט צעהן, ביז זי האָט שוין מעהר קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפגעהערט.

די קינדער האָרכען אויס און וואַרטען מיט שרעק, ביז מען וועט דעם טאָפּ פון די פייערקע אַרויסנעהמען, אַז זיי זאָלען שוין זוכה זיין צו זעהען דאָס פייערדיגע הענדטעל.

דערוויל שלאָפט רחל־לאה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פון מלכה׳לעס די בעל־הבית׳טעס הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזען זיך איהר איבערן אַלטען, איינגעקנייטשטען שטערן. דענסטמאָל נעמט אַ יונגעל און שטעקט דאָס הענדטעל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע ביי די האָר פון וואַרצעל.

— האָב, האָב, האָב, — מאַכען די אַלטע, איינגעשרומפּענע אויסגעדאַרטע ליפּען, און פרובען האַפּען דעם קינד׳ס פינגעריל אין דעם אָהנציינערדיגען מויל אַריין.

— באָבעשי, פאַר וואָס וואַקסען אייך די האָר אויף די וואַרצעלעך? — פרעגען די קינדערלעך.

— ווייל איך מאַך מיר אַליין הבדלה, און טרינק פון הבדלה וויין, — ענטפערט די אַלטע מיט האַלב־פערשלאָסענע אויגען און מיט אַ אַלט פערקרימט געלעכטעריל אויף די אַלטע פערקרימטע ליפּען.

און ווען די אַלטע מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער, איז האַצקעלע, דאָס עלטסטע אייניקעל אַ יונגעל פון אַ יאָהר 10, שטאַרק פערנומען מיט אַ דריידעל גיסען. אין דער קיך האָט ער אַ איינ־

געבויגענע לעפעל מיט צין אַרײַנגעשטעלט, און איצט פּאַקט ער די פאָרם אין אַ הויפען זאַמד אײַן.

און דאָרט בײַם אַנדערן ווינקעל קיך, ווײַט פון יום-טוב'דיגען, זיצט יענטע דאָס דינסט-מײדעל, בײַ אַ גרויסען עמער מיט וואַסער און שײלט די קאַרטאָפלעס, וואָס ליגען אין איהר שויס, און וואַרפט זײ אין אַ עמער וואַסער אַרײַן, צו די גרויסע „מלוה מלכה״...

נאָטע הינטער איהר צופּט זי בײַ די בלוט-שפּראָצענדיגע האַנד; יענטע, וואָס וועט זײַן?...

— זאָלסט אַזוי לעבען צי דו וועסט מיט מיר חתונה האָבען.

.IV

דער מִתְנַגֵּד'ישער רַב און דער חָסִיד'ישער רֶבִּי.

עס איז געקומען ל״ג בעומר.

און די גוטע מוטער-ערד, וואָס האָט מיט איהר חסד אויף זיך דער שטאָדט'ס הײזליך געטראָגען און אַלץ, וואָס געפינט זיך אין זײ און אויסער זײ האָט זיך מיט גאָט'ס לײַטזעליגקײַט ערפרישט בעקלײדט פון קאָפּ ביז די פיס מיט גערזעליך, בלעטליך, גריניגקע קעפּעלעך האָבען זיך פון אונטער'ן געהילץ, פון אונטער שטײן און בײַן אַרויסגעריכען, געשפּראָצט, און מיט אַ ליעבער, פרומער מינע האָט זיך דאָס גרעזעלע געשאָקעלט אַהין און אַהער און געגאָנגט זײַן ביסעל בידנע הונה פון דער מוטער-ערד. און די מוטער-ערד האָט איהרע פולע בריסטען אויסגעשטעלט און אָנגעזויגען און אָנגעקאָרמעט יעדעס אָפּענע מײַלכעל, וואָס האָט נאָר בְּדֵעָה געהאַט צו זויגען. אַלץ אַרום, טאַטע אין הימעל, האָט מְקַיֵּים געווען דײַן שליחות, געהאָרכט און געטהון דאָס, וואָס דו האָסט זײ בעפוילען פון שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואַקסען, געצויגען זיך, ווײַל זײַן מצוה איז צו וואַקסען, די פויגעלעך האָבען זיך זײער נעסט געמאַכט איבער די פענסטערליך פון דער אַלטער ווײַבערשער

שוהל און האבען א גאנצען טאג אין דיין פרום בית־המדרש־געסעל, פון וואנען עס טהוט זיך הערען דער הייליגער קול התורה, ארומ־געשפרונגען, ארומגעטאנצט פון דעכיל צו דעכיל אויפ'ן פענסטער פון אלטען בית־המדרש, אונטערגעשפרונגען, א קדושה געהאפט, א שמי רבא, א ווארט תורה אונטערגעהאפט, און אוועקגעשפרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט א קוויטש — א ברכה, און געהאפט א קרישעלע בייגעל, זעמעל, פוטער־ברויט, וואס א חדר־יונגעלע האט דעריבער א ברכה געהאט געמאכט, און איז דערמיט אוועק־געפלויגען און מיט דעם זיין נשמה, וואס איז געווארען פערוואגעלט אין א פויגעלע, מתקן געווען.

און דיינע הימלען אין דער הויך האבען זיך אויסגעצויגען, איינער אין דעם צווייטען אריינגעפלאסען, און גאנץ ווייט און ברייט אין פרעמדע לענדער אריין האבען זיי זיך פערבלאנדזשעט און בע־שיצט דיין קליין וועלטעל, אזוי ווי דו האסט זיי אנגעזאגט פון אנהויב אן. און דאס וואסער הינטער'ן שטעדטיל האט זיך ווי א שטיל געבעט,—מיט וועלכען עס וואלט דיך דאנקען געוואלט, טא־טע איינציגער, פאר אלץ,—געגאסען חוואליע אויס, חוואליע איין, פון פרעמדע לענדער אין פרעמדע לענדער. דורכריזענדיג, האט עס א שטילע, לאנגע געשיכטע דערצעהלט אויף א וואסער־שפראך. און פון וואסער זענען אויפגעגאנגען בעהאלטענע טוי־וואלקען און האבען בעהויכט דיינע פעלדער, וואס האבען זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אויסגעשפרייט. די טוי־וואלקען זענען געלעגען איבער די פעלדער גאנצע נעכט און זיי אנגעטרונקען און בעפרישט. און פון די פעלדער האבען זיך געטראגען בעהאלטענע ריחות אין דער לופט ארום און פערפולט מיט לעבען, ערקוויקט און ערפרישט יע־דעם דיין בעשעפעניש, וואס זיי האבען אויפ'ן וועג געטראפען.

ל"ג בעומר. אין דער גאס פאר טהיר און טהויער זיצען ווייבער, בעל־בית'טעס מיט שטריקנאדלען אין די הענד, שטריקען זאקען און דערצעהלען מעשיות. און די חדר־יונגלעך, וואס זענען אין שטאדט איבערגעבליבען, שטעהען ביי זיי און ציהען די מאמעס שערצען: מאמע, א צווייער!... די פרומע רבי'צען, אנגעטהון אין חול־המועד'־דיגען ווייסען שאל, זיצט פאר איהר טהיר, ארום איהר די בלי־קודש־ווייבער,—די שוחט'קע מיט דעם חזנ'ס ווייב. אויף די פאר איינציגע בוימער, וואס זענען פערווארפען אין געסעל (וואס קיינער ווייכט

נישט, ווער עס האט זיי דא איינגעפלאנצט) ציהען זיך הדר־יונגלעך און רייסען צווייגלעך. פון פעלד קומען צוגעהן בארוויסע יונגלעך מיט פעק געלע פעלד־בלומען אין די הענד, און רופען אין דער גאס:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ,
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ!

די קינדער קומען אן צו לויפען, רינגלען זיי ארום, רייסען אב די קנעפלעך פון די הייזלעך, פון די קאפאטקעלעך און קויפען בלומען, קעהרען זיך אום צוריק צו זייערע מאמעס מיט הענד בלומען און אראבגעלאזטע תחתונים׳לעך...

אין מיטען מארק ווערט פלוצלונג אויסגעשפרייט א לאנגע, ברייטע פלאכטע, און עס דערהערט זיך א קאטערינקע שפיעלען. קינדער קומען אן צו לויפען פון אלע עקען, דערנאך עלטערע מענשען. מען שטעלט זיך ארום, מען רינגעלט ארום, און איינער אין א פערדרעהטען הוט אהן א דאשעק, אנגעצויגען אין עפעס א מין געשטריקט העמדעל און אנגעגארטעלט אין א ברייטען פאסעק, אין שיך און זאקען, דרעהט זיך ארום ארום דעם רעדעל מיט א קאנטשיק אין דער האנד און האקט איבער די קעפ, און ווארפט הימלעך אין די קופקע אריין און די קאטערינקע שפיעלט צו. פלוצים ווייזט זיך א הויכער יונג אין אנ׳אפגעקרייט פנים, אנגעטהון אין א פאר וואנצע הויזען פון אויבען ביז אראב, מיט א זייגער אויסגעמאלט אויף די הויזען אויף דעם סאמע „זייט מיר מוחל”... אויפ׳ן בויך שטעלט ער זיך ארויף א הויכען דראנג, און אויפ׳ן שפיץ דראנג לעבט א גאנצע משפחה, וועלכע מאכט נאך קונצען דערצו. די קאטערינקע שפיעלט צו, און דער מענש מיט דעם קאנטשיק אין דער האנד קלאפט איבער פנים׳ער, איבער נאקעטע קעפ. עס ווייזט זיך א האלב נאקעט מיידעל אין א קורץ קליידעל ביז צו די קניה, מיט בלאנדע, צולאזטע האר, פערקעמט און איינגעפלאכטען מיט פערשיעדענע קייטעלעך און קמעות, מיט א חנ׳עוודיג נעזעל, און א פאר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין א רייף... ס׳ווייזט זיך גאר איינער, וואס שלינגט שווערדען איין, איינס נאך דעם צווייטען און דערנאך קומט א צווייטער און שלעפט איהם גאר פון מויל ארויס, אנשטאט די שווערדען — לאנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאפקעס. און געה, פרעג זיי קשיות!

און די קאטערינקע שפילט צו, און דער מענש מיט'ן קאנטשיק קלאפט צו איבער קעפ, איבער פנים'ער.

געוועזן איז אמאל א יוד א שניידער אין שטאדט. מען האט נישט געוואוסט, פון וואנען עס קומט א יוד, און וואו אהין עס געהט א יוד. ער איז געוועזן איינער פון די טויזענד, וואס זייער לעבען געהט ווי א שאטען דורך פאר אונזערע אויגען, און וואס קיינער מערקט נישט, נישט זייער געבארען ווערען און נישט זייער שטארבען. דאס ברויט, וועלכעס זיי עסען, מוז וואקסען אויף בעהאלטענע פעלדער, און דאס פלייש, וואס זיי עסען, מוז זיין פון אזעלכע בהמות, וואס פיטערען זיך אין פערבארגענע לאנקעס,— אז נישט, וואלט מען זיך אמאל געפרעגט, וואו איז דאס ברויט אהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זענען די בהמות אוועקגעקומען פון די לאנקעס?...

א יוד, א שניידער, מיט קיינעם נישט געהאט קיין געשעפטען, אויסער מיט איין גאט זיין בעשעפער. די נאכט דעקט נאך דעם הימעל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אריין. בעהאלטען אונטער אנ'אייוועז, ביי א שראנק ספרים, דאנקט ער זיין בעשעפער דערפאר, וואס ער האט איהם בעשאפען, פאר דעם ברויט, מיט וועלכען ער דערנעהרט איהם, און פאר דעם חסד, וואס ער וועט טהון מיט איהם נאך זיין טויט און וועט איהם צונעהמען צו זיך. קיינער זעהט נישט, ווען עס געהט א יוד, א שניידער אין בית־המדרש אריין, ווען עס זיצט א שניידער ביי א פויער'ס א סערמיענגע. און זעהט מען איהם, דאכט זיך, עפעס שוין אזוינס, א געוועהנטליכעס, ווי דער קלאץ, וואס שטעהט אין מיטען מארק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואס שטעהט א קלאץ? צו ווען א קלאץ?

זיין ווייב, חנה די שניידערין, האט אויף זיך גענומען א מצוה בירושה (איבערגענומען פון דער מאמע עליה השלום, און די מאמע פון דער באבע, און אזוי איין דור נאכ'ן צווייטען): יעדען פרייטיג פארנאכט אין דער אלטער ווייבערשער שוהל צוויי ליכטלעך אנצוצינדען. עס האט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אן די צוויי נשמה־ליכטלעך, וואס פינקלען זיך יעדען פרייטאג־צו־נאכט'ס פון דער

אַלטער ווײַבערישער שוהל אַראָב, צי זענען די אַלטע בעל־הבית׳טעס פֿון די קברים אויפֿגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מעהר געוואונדערט, אַז מען וואָלט אַמאָל אַזוי אין אַ שענעם פֿרײַטאָג־צו־נאַכט׳ס די צוויי ליכטלעך נישט געזעהן. וואָלט מען דעמאָלט בעמערקט, אַז עס פֿעהלט עפּעס אין דער שוהל (האָטש וואָס, וואָלט קיינער נישט געקענט טרעפֿען). און פֿאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פּראָסטע מאַמעס צינדען אַזוי לאַנג אָן איינע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט בעלוינט און האָט זיי אָבגעגעבען איין ליכט, ר׳ דוד׳ל, דעם רב פֿון דער שטאָדט.

נאָך אַ לאַנגער צײַט, ווי חנה די שנײַדערין האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איהר געבעט און האָט איהר אַ זוהן געשאָנקען. זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען דוד׳ל, און דאָס איז טאַקי ר׳ דוד׳ל, דער הײַנטיגער רב פֿון שטאָדט.

באַלד פֿון קליינערהייט אָן האָט זיך דוד׳ל אַרויסגעוויזען אַנדערש פֿון אַנדערע קינדער. אַ סדור׳ל, וואָס דער טאַטע האָט איהם געקויפֿט, „אי״ב” זיך אויסצולערנען, האָלט ער נאָך אין דער בוזעם־קעשענע ביז׳ן הײַנטיגען טאָג. אָהן אַ פֿערדעקטען קאָפּ האָט ער אין וויגעל נישט געוואָלט אײַנשלאָפֿען. נאָכ׳ן יאָהר האָט ער שוין די ברכה געפּלאַפּעלט איבער דער מוטער׳ס ברוסט.

געלערענט אין חדר מיט גרויס התמדה. נישט פֿלינק איז דער קאָפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַרײַן, געהט שוין נישט אַרויס, און פֿרום, אָבגעהיטען, ער געהט זיך זײַן „אָקסען־שריט”. נישט אויף קיין האָר פֿון שלחן־ערוך אָבצוטרעטען.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראָה גע׳חזר׳ט און געלייענט זי אויסעניווייניג מיט די הערות, מיט׳ן פֿינגער געטײַטעלט, פֿערבינדען די אויגען, אויפֿ׳ן טאָוועל, וואו יעדער אות שטעהט.

אַז ר׳ בעריל ז״ל, דער אַלטער רב פֿון דער שטאָדט, איז נפטר געוואָרען און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין ממלא מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי התונה צו מאַכען, האָבען בעלי־בתים אָנגעהויבען צו ריידען, אַז דוד׳ל זאָל התונה האָבען מיט דער יתומה און ממלא מקום זײַן.

הסידים זענען געווען געגען דעם: לייזער שנײַדער׳ס זוהן פֿאַר אַ רב? בעלי־בתים אָבער, וואָס האָבען געוואָלט די זכיה האָבען צו זעהן, אַז איינער פֿון זיי איז עולה לגדולה, האָבען זיך איינגע־

שפּארט. עס האט זיך געמאכט א שטארקע מחלוקה. נאר איין מאל האבען זיך די בעלי־בתים צוזאמענגענומען אויפ'ן בית־עולם, געשטעלט א חופּה מיט דוד'לען און דעם רב'ס יתומה, און אריינגעקלאפּט אין קבר אריין: „מזל טוב, אייער איידעם איז ממלא מקום!"

חסידים האבען מורא געהאט פאר בושת־המת, האבען זיי שטילגעשוויגען און האבען געווארט ביז'ן ערשטען רגל — וואו אהין וועט ער פאהרען?

ר' דוד'ל אבער האט געהאט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסען אין דער היים און האט יום ולילה געלערענט. דער רב האט זיך געפיהרט בעל־הבתיש: געוועזען א חברה־מאן אין דער חברה תהלים, יעדען פאר־טאג אויפגעשטאנען און געזאגט מיט די בעלי־בתים תהלים ביז צו עלות השחר; מיט'ן ערשטען מנין געדאווענט, כמנהג אשכנזית, און יעדען ערב ראש־חודש יום־כפור־קטן אפגעריכט אין דער קאלטער שוהל.

חסידים האט עס שרעקליך פערדראסען, און, אזוי ווי זייער שמייגער איז, האבען זיי זעהר נוהג קלות געוועזען אין איהם און נישט אנדערש איהם גערופען, ווי „דוד'ל שניידער". א חסיד האט איהם אמאל אויף א ברית־מילה באליידיגט און האט איהם „שניידער־יונג" גערופען. בעלי־בתים האבען דעם חסיד געוואלט קורע כרג זיין, נאר דער רב האט זיי איינגענומען מיט גוטען, און פון דעמאלט אן התמ'עט ער זיך: „אני הקטן דוד הי"ט".

חסידים, די וואס האבען מיט איהם אינאיינעם אין בית־המדרש געלערענט, האבען נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, איהם צו זאגען „רבי", און זענען געגאנגען פון דערווייטענס. ער האט זיך אויך פון זיי דערווייטערט, האט זיך געהאלטען מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאך זיי נאכגעפארשט. פאר זיך אליין האט ער נישט געקענט לערנען, דאס, וואס ער האט שוין געוואוסט, האט ער געמוזט איבערגעבען עס דעם צווייטען. יעדען פרייטאג־צו־נאכט'ס פלעגען זיך די בעלי־בתים צוזאמענקומען אין בית־המדרש אריין מיט חומשים אין די הענד, און ר' דוד'ל פלעגט מיט זיי די סדרה לערנען. ער פלעגט זיי געבען צו פערשטעהן און אויסטייטשען שטיקער מדרש רבא'ס, די בעלי־בתים האבען די פינגער געלעקט פון זיינע מתיקות'דיגע רייד. שבת נאכ'ן שלאף פלעגט ער זיך אריינזעצען צווישען די בעלי־מלאכות אין בית־המדרש, נעהמען א תהלים

אין דער האַנד אַריין און זאָגען מיט זיי תהלים, ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק. ער האָט געזונגען יעדעס וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרויסגעלאָזט פון אויסער דעם בית־המדרש, אין געסעל געשאַלט און געררופען אין בית־המדרש אַריין. יונגען, שבת־לאָפּוסעס, וואָס האָבען אין גאַס פאַלענט געשפּיעלט, האָבען דעם פאַלענט אַוועקגעוואָרפען; בעלי־עגלות, פישער׳ס, וואָס האָבען מיט די ווייבער אין גאַס שפּאַציערט, האָבען די ווייבער אַוועקגעוואָרפען, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרש׳ל איז וואָס אַמאָל פולער און פולער געוואָרען און דער רב, פערטרונקען צווישען קעפּ, שטעהט און זאָגט תהלים, און דער קהל ענטפערט איהם אָב. ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק.

יודען האָבען געוואוסט, אַז זיי האָבען זיך אויף וועמען צו פערלאָזען. איז איינעם שלעכט געווען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט איין רפואה געהאַט — תהלים. וואָס פאַר אַ יוד עס זאָל נישט זיין, האָט זיך דער רב מיט איהם אַנידערגעשטעלט אין ווינקעל בית־דין־שטוב און האָט אָנגעהויבען מיט׳ן יוד תהלים צו זאָגען. און דער יוד, דערהערענדיג דעם רב׳ס קול, ווי עס קומט פון אַ צובראָכען האַרץ, האָט ער זיך אויסגעוויינט פאַר׳ן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דוד׳ל איז רב געוואָרען, האָט ער אויף זיך אַ מצוה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זיין אפילו מיט׳ן גרעסטען מסירת־הנפש, און זאָל די מצוה מאַכען ירושׁ׳נען מדור לדור, אַז גאָט וועט איהם מזכה זיין צו דעם. דאָס איז די מצוה פון אברהם־אבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די בעלי־בתים אָבגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו איהם.

פאַר די נשמות פון זיין טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

דער רב ר׳ דוד׳ל האָט זיך אין זיין שטוב אַרויף און אַראָבגעדרעהט, דעם הויכען שטערן געקנייטשט און פון צייט צו צייט ביטער אָבגעקרעכצט. הינדעלע די רבי׳צין האָט פערשטעלט דאָס געזיכט אין איהרע בלייכע, לאַנגע הענד, געזעסען אין אַ ווינקעל ביים אייוועץ און האָט ביטער געוויינט:

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טהון. איך וועל עס נישט קענען אַריבערטראָגען, דו מוזט דאָ זיין אַ השק עורף.

— און איך זאג דיר, אז עס איז מן השמים. מן השמים לאזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואס קען איך געגען דעם טהון? מן הסתם דארף עס אזוי זיין. א גאנצע עדה יודען זאלען איבער מיר הונגערען? די שטאדט וועט הלילה אונטערגעהן, — זיי האבען געוויינט פאר מיר, דאס הארץ ווערט צושניטען.

— אוי, די בושה, די הרפה, רבונו של עולם, דו קענסט דאך נישט זעהן קיין שפיכת דמים.

— אוי, אשה. אשה; מען טאר נישט זיין קיין נוקם ונוטר, געדענק, פערזינדיג זיך, חלילה, נישט.

— טאטע איינציגער, — האט די יודענע געקרעכצט, פערשטעלענדיג זיך דאס געזיכט אין די הענד, און די גאלדענע, לאנגע אויריננגלעך האבען איהר נאכגעבאמבעלט.

דער רב איז צום שראנק ספרים צו, ארויסגענומען א ספר און האט זיך פערטראכט.

אין טהיר האט זיך געוויזען יודעל מלמד, דער מוהל פון דער שטאדט, און האט די רבי'צין גערופען: רבי'צין, זיי נאר מוהל.

די רבי'צין האט זיך אויפגעהאפט.

דער רב האט עס בעמערקט און האט א ווינק געטהון צו ר' יודלען מיט'ן פינגער: נו, וואס, זיי געהען שוין?

יודעל האט דעם קאפ אראבגעבויגען.

— ביי מיר האבען זיי גע'פועל'ט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצוה.

— רבי!

— איבער מיר זאלען יודען נישט האבען צו עסען? מילא, וואס איז דער חילוק, איך האב אויף מיר גענומען מצות הכנסת־אורחים. דאכט זיך, דאס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען אוועקנעהמען. און דו, יודעל, זאגען זיי דיר אויך אב דאס מוהלשאפט?

— איך ווייס נישט, מן הסתם. נאר וואס איז דער חילוק, אז אהן אייך, רבי.

— עס איז דיין הזקה. על פי דין טארסט דו דיך נישט אבזאגען, כל זמן...

פון הינטערן פענסטער דערהערט זיך פלוצלונג א גערודער.

מענשען קומען אָן. עס ווערט אַ געלאָף, אַ געשריי: „דאָס קוויטעל!“ דעם בלינדען שוסטער'ס קול הערט מען אין פענסטער:

„רבי, אונזער רבי, איהר וועט אייך אַ שווארץ יאָהר אויס־ריכטען!“ מען קלאַפּט אין דער טהיר, הענד רייסען אויף, אַנדערע קלאַפּען די טהיר צו. שטעקענס פאָכען אַהין און אַהער, אַ קנאַק פון ערגעץ אין אַ שויב. עפּעס פאַלט אַריין דורכ'ן פענסטער. די רבי'צין שרייט און ציהט דעם מאַן ביי דער קאַפּאָטע. פון דרויסען הערט מען: „די קצבים געהען“.

דער רב גיט אַ ריים אויף די טהיר און געהט אַרויס. די גאַס איז פול מיט קעפּ—יודען, ווייבער, קינדער. עס מישען זיך אויס בונטיגע שניידערשע היטעלעך מיט סאַמעטענע שבת'דיגע. עס שווארצט זיך ווי אַ לויה... אַלע לויפען, שרייען. יודען רייסען זיך ביי די בערד. איינער האַלט איבער'ן צווייטענס קאָפּ אַ שטעקען. דער הויכער יוד שטאַרט פון אַלע אַרויס און מיט די דינע הענד שאַרט ער קעפּ פאַר זיינע פיס.

— רשעים! — האָט דער רב געגעבען אַ געשריי.

— דער רב, דער רב, — איז געוואָרען אַ געשריי צווישען עולם, און עס איז שטיל געוואָרען. אַלע האָבען די קעפּ אַראָבגעלאָזט און געוואַרט אויף עפּעס. יעדער איינציגער האָט זיך בעהאַלטען אונטער דעם צווייטען, אַז דער רב זאָל איהם נישט דערזעהן.

— יודען, וואָס שלאָגט איהר אייך, ווי די גוים? — האָט דער רב ביטער געשריען און טרערען האָבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען.

אַ טרויעריג שטיל־שווייגען האָט אַלעם צו געשטיקט, נאָר פון דער מאַסע שטומע שווארצע קעפּ האָט זיך אַ קול געלאָזט הערען:

— דאָס קוויטעל פון די סנדיקאות, דאָס קוויטעל!

מען האָט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט, אָבער מען האָט נישט געקענט דערזעהן.

— וואָס ווילט איהר אַ קוויטעל, נאַט אייך, אַבי זאָל זיין שלום, אייער רבי וויל דאָך אודאי אויך דאָס.

קיינער האָט זיך מיט קיין וואָרט נישט אָנגערופען.

— אונזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקייכט פון עולם אין טרעהרען — אַ האַלעראַ זאָל אייך אַנידערלעגען!

קיינער האָט נישט געוואַגט צו לאַכען.

אין דעם איז אַ קליין, נידריג יודעל אַרויס פון דער עדה און צו צום רב, און ערנסט פערגלייזענדיג די אויגען מיט כּוָנה, ווי ער וואָלט אַ ברכה איבער'ן ספר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואַרט הינטער דער שטאָדט, מיר זענען געקומען נאָכ'ן „קוויטעל".

דער רב איז אין שטוב אַריין. דאָס קליינע יודעל, ר' יצחק יודעלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכ'ן רב, און חסידים האָבען זיך נאָך איהם נאָכגעשטופּט, אָבשטופּענדיג מיט די עלענבויגענס די בעלי־בתים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב איינינגע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָב. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, האָט זיך אָנגעהויבען ערנסט צו שאָקלען און האָט געזאָגט:

„עס איז ידוע וגלוי פאַר דעם מי שאָמר והיה העולם אַז נישט פון מיין גוטען רצון געה איך אַוועק פון דער מצוה, וועלכע איך האָב גענומען מקיים צו זיין, אַפילו מיט מסירת־הנפש. איך טהו עס מחמת שלום" — און איז צו צום טיש, גענומען אַ פען אין האַנד אַריין, און אָנגעהויבען שרייבען.

חסידים אַרום האָבען שטיל געשוויגען. פון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינ'ס חליפענדיג געוויין.

באַלד האָט זיך דער רב אויפגעהויבען, ר' יצחק יודעל'ס איז צו און די האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— ניין, זאָגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואו איז? הינדעל, די קאַפּאָטע, — האָט ער אַריינגערופען אין דער צווייטער שטוב.

הינדעל איז אַריין מיט אויסגעווײנטע אויגען, צו צו דער קליידער־שאַנק.

— אשה, איך פרעה מיך, און לויב גאָט, וואָס ער האָט מיר איין מצוה צוגענומען און די צווייטע געגעבען, און דו זיצט און טרויערסט.

די רביצין האָט זיך די טרעהרען פֿון געזיכט מיט'ן פֿאַרטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופֿען צום עולם, אַרויסקומענדיג אויפ'ן גאַס, און האָט מיטגעשלעפּט יודעל מלמד ביי'ם אַרבעל.

— אַנטקעגען דעם רבי'ן — האָט זיך נאָכ'ן רב געהערט ר' יצחק יודעלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָדט אַרויסגעלאָזט.

אַלע, דאָס גאַנצע שטעדטיל, האָט זיך נאָכ'ן רב אויף דעם וועג געלאָזט דעם רבי'ן אַנטקעגען.

פֿון יעדער טהיר האָבען זיך מאַנספּערזאָנען אַרויסגעלאָזט, געהאַפּט די שבת'דיגע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלען, געוועלבער האָבען זיך פֿערמאַכט אין מיטען העלען טאָג, טהירען האָבען זיך פֿערקלאַפּט, און אַלע זענען אַוועק נאָכ'ן עולם אויפ'ן וועג, בעלי־בתים דערזעהענדיג, אַז דער רב געהט אַנטקעגען, האָבען פֿערגעסען זייער שנאה קעגען די חסידים, אין הארצען האָבען זיי זיך געפֿרעהט: אַ רבי קומט אין שטאָדט אַריין, חסידים וועלען קומען אויף שבת, די שטאָדט וועט ווערען אויסגעפֿריכט. זיי האָבען זיך אויך אָנגעטהון די שבת'דיגע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מחנה וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרען, בעלי־מלאָכות האָבען אַוועקגעוואָרפֿען די מלאָכה, קרעמער — די קראָמען, און אַלע האָבען זיך געלאָזט אויפ'ן קאָנסקער וועג דעם רבי'ן אַנטקעגען. גוים להבדיל. אויס נייגיעריגקייט, האָבען זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה. פֿון ר' יהוקאל'ס הויף איז נאָטע אַרויס מיט אַ ברישקע און וואָגען, די פֿערד זענען געוועזען געשפּאַנט אין נייעם געשפּאַן מיט'ן מעשענעם בעקלאַפּעכטס. ר' יהוקאל מיט די זיהן און אייניקלעך זענען געזעסען אין איין וואָגען. ר' חיים דער צווייטער שותף מיט די זיהן, איידעמס און אייניקלעך אין צווייטען וואָגען. נאָר אַז אָנקומענדיג צו דער עדה, האָבען זיי דערזעהען, אַז די גאַנצע עדה געהט צו פֿוס, זענען זיי אויך פֿון די וועגען אַראָב און אין עולם אַריין.

די פֿעלדער אַרום און ווי ווייסענדיג, אַז זיי געהערען

צו איין גאָט, האָבען זיך אַלע אויסגעמישט. און אַ ים פון גרינעם גראָז לאָזט זיך וויַט אַוועק. אַ ווינטעל בלאָזט און בעוועגט דאָס גראָז, איין חוואַליע פון אַ גרינעם ים איבער'ן צווייטען. אין דעם גרינעם ים פערבלאָנדזשען זיך שמאָלע, אויסגעטרעטענע שטעגעליך. דאָרט אין מיטען די פעלדער, פערבלאָנדזשעט אין גראָז, שטעהען הויכע יתומים'דיגע בוימער, און מיט דער בושה, אַז גאָט האָט זיי צו נאַרען אַרויסגעשטעלט, וואָס זיי זענען העכער געוואַקסען פון אַלע אַרום און אַרום, שאָקלען זיי זיך איינזאַם און דאַווענען בּיחוד אין פעלד. צווישען די פעלדער ציהט זיך לאַנג אַוועק דער שטומער וועג, פערשטעלט פון ביידע זייטען מיט אַלטע ליפּען-בוימער. די לאַנגע צוויַיגען, וואָס אַט ערשט האָבען זיי פון זיך זייערע קנעפּ שפּראָצעטכס אַרויסגעצויגען — פלעכטען זיך איין צוויַיג אין דעם צווייטען אַריַין.

און גאָט'ס עדה אויפ'ן וועג. אויף די פעלדער טרעפט מען רבּי'ס מיט הדר-יונגלעך שפּאַצירען ל"ג בעומר אין פעלד, די יונגע גבּורים מיט די פיילענבויגענס אין די הענד זענען באַלד אַריַין צווישען דער מהנה, אויסגעמישט זיך, און אויך אַקעגען דעם רבּין געגאַנגען.

חסידים האָבען זיך באַלד צוזאַמען בעהאָפטען, איינער צום צווייטען. איינער האָט אַרויפגעלעגט די האַנד אויפ'ן צווייטענס אַקסעל, בּיַי די הענד זיך גענומען, בעהאָפטען זיך און זענען געוואָרען אַ עדה אין דער עדה. זיי האָבען קיין חלוק נישט געמאַכט צי „משלנו" אָדער ניט „משלנו". ווער ס'האָט געוואָלט, האָט זיך בּיַי דעם גאַרטעל אָנגענומען, בּיַי די הענד זיך פערבונדען, און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפטען. קינדער זענען געקומען צולויפען, פערפלאָנטעוועט זיך צווישען די פיס, בּיַי די פאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפט, בּיַי די פאָטערס קאַפּאָטעס און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער, פון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמען גענומען, בעהאָפטען זיך און אָנגעהויבען צו זינגען, הויך מיט'ן קול:

„בּרוֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ"

און די קולות האָבען זיך איינאַיינעם אויסגעמישט, אַזוי ווי די נשמות האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען, און עס איז געוואָרען איין קול פון טויזענד הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פעלדער און וועלדער און האָט ערגיץ גאַנץ וויַט אָבגעשאַלט:

„ברב עם הדרת מלך".

איבען אויפ'ן הימעל האָט זיך אײַן שטיק, העל־שײַנענדיגער הימעל אין אַנדערן אַרײַנגעגאָסען. פון אַלע עקען וועלט זענען אָנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, נגידיש־חסידישע וואָלקענדלעך, און אײנס האָט דורכגעשוועבט איבערן צווייטען, אין עק וועלט האָט זיך געחמאַרעט. נאָר דער שוואַרצער וואָלקען איז צורונען, און פון זײַנע שפּאַלטען האָט די זון אַרויסגעגאָסען מיט ליכט, און די ליכטיגקײט האָט אָבגעגלאַנצט און בעהעלט אַ גרינע בײט אונטען אויף דר'ערד. און די גרינע, ליכטיגע בײט האָט געשפּיעלט צווישען די אַנדערע מאַטע בײטען.

און אַזוי ווי אונטען אויף דר'ערד, אַזוי האָבען זיך מיט אַמאָל אויך איבען די הימלען צוזאַמענגעגאָסען, אײן ליכטיגער וואָלקען האָט זיך געגאָסען אין צווייטען, אויסגעמישט זיך, און זענען אײנס געוואָרען נאָכגעצויגען זיך נאָך דער עדה דעם רבין מקבל פנים זײַן, און אונטען איבער די לאָנקעס האָט אַ ווינדטעל געבלאָזט און געבויגט די גרעזער, און די גרעזער האָבען זיך נאָכגעשאָקעלט, נאָכגענויגט נאָך דער עדה... און די אײנזאַמע בוימער אין די פעלדער האָבען מיט זײערע צווײַגען געשאָקעלט, געבעטען עפּעס, געגריסט פון דערווײַטען, און אַרום האָט דעם עולמ'ס קול הויך, ווײַט און ברײט אָבגעקלונגען:

„ברב עם הדרת מלך".

דער רב מיט די פאָר בעלי־הבתים זענען געגאַנגען אין אַ זײַט וועג, זיי האָבען געזעהן, ווי דאָרט יודען העפּטען זיך אײנער אין צווייטען, זענען אײנס מיט'ן הימעל און דער ערד געוואָרען, און זיי, די בעלי־בתים, הברה־מענשען, אויסגעשטופּט, אַרויסגעוואָרפענע, האָבען זיי עפּעס דרך־ארץ געקראָגען פאַר דעם גרויסען אַחדות, וואָס זינגט... און פון די בעלי־הבתים האָט מען זיך יעדעס מאָל אָבגעריסען און צו די חסידים אַריבערגע'גנב'עט זיך.

באַלד איז אָנגעקומען פון וועג אָן אַ גרויסער וואָלקען, וואָס האָט אויפגעשטײַגט פון דער ערד אין הימעל אַרײַן. דער וואָלקען שטויב לויפט פאָראויס, קומט וואָס אַמאָל נעהענטער און זאָגט עפּעס אָן:

— דער רבי פאָהרט! דער רבי פאָהרט!

און יודען ווי גרויס און ווי קלײן האָבען זיך געגעבען אַ לאָז הענדום־פענדום אין וואָלקען שטויב אַרײַן, און איהם צוריסען, פער־

בלאָזען, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אַ גרויסער וואָגען. אין וואָ-גען איז דער רבי אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט געווען פֿער-טונקט צווישען שוואַרצע סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַ אַלט גרויער יוד, פֿערוואָרפֿען די הענד איבער'ן האַרץ, פֿערגלייסט די אויגען אין הימעל אַריין, און דער הויכער אידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנייטשט זיך פֿון צייט צו צייט.

— שלום עליכם!

און עס האָבען זיך געגעבען אַ ציה הענד דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פֿעטע, דיקע, רויט-האָריגע און אידעל-גלאַטע, אַ ים הענד, איינע איז פֿערטרונקען געוואָרען אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָב, און דער רבי האָט יעדען בעזונדער שלום-עליכם אָבגעענטפֿערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבי'ן, האָט צו איהם די האַנד אויסגעשטעקט: שלום-עליכם!

— עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפֿרעגט.

— דער רב פֿון שטאָדט.

— דער רב פֿון שטאָדט? אַזוי.

— איך האָב אייך דאָס קוויטעל געבראַכט, — זאָגט דער רב, דאָס קוויטעל איבערגעבענדיג.

דער רבי האָט די בלייכע האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— דריי מאָל ש"ס וועל איך אייך אָוועקגעבען, עס איז מיין מצוה, — האָט דער רב געשטאַמעלט, נאָך אַ קליינע ווילע מחשבה.

צווישען עולם איז אַ געמורמעל געוואָרען.

— צו וועמען פֿאָהרסט דו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכעל געפֿרעגט, דאָס בריוועל אין בוזעם-קעשענע אַריינלעגענדיג.

— צו קיינעם נישט.

— צו קיינעם נישט. נו, וועסט דו ביי מיר ביים טיש זיצען, האָט דער רבי געשמייכעלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבען זיך צוגערוקט חסידים, האָבען דעם רב אַוועקגע-שטופּט אין אַ זייט אין דער עולם האָט זיך ווייטער גערוקט מיט די הענד איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעהענטער צום רבי'ן.

— יודען, מיר וועלען מנחה דאַוונען — האָט דער רבי אויס-גערופֿען און איז אַראָב פֿון וואָגען.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער יעדיכטער וואַלד געשטאַנען.

בּוימער ווי זיי וואָלטען אין איין גאַרטעל געוועזען פֿערלפֿאַכטען. דער רבּי פֿאַראויס, דער עולם נאָכ׳ן רבּי׳ן זענען אין די בּוימער אַריין.

עס איז שוין פֿאַרנאַכט געוואָרען. די זון האָט נאָך אין וואַלד אַריינגעקוקט צווישען די בּוימער. נישט וואו און נישט ווען האָט זי דאָס גרינס צווישען איין בּוים און דעם צווייטען בּעגולדעט. דער קליינער וואַלד איז שטיל געוועזען. ווי אַ פֿערטילער סוד וואָלט אין איהם פֿערשטומט געוואָרען פֿון צייטען, צייטען לאַנג... די הימלען איבּער׳ן וואַלד אין רויט-בּלויען פֿייער האָבּען צנועה׳דיג זיך ווייט אַראָבּגעלאָזט. טיעף אין וואַלד האָט אַ איינזאַמער פֿויגעל גערופֿען; גערופֿען נישט ווייסענדיג וואָס. דאָרט טיעף אין וואַלד האָט ווער אַ בּוים אונטערגעהאַקט און דער בּוים האָט זיין ודוי הויך צווישען די בּוימער אויסגערופֿען....

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואַרט...

נאָך ניט פֿאַרטיג איז דאָס גרינס געוועזען, נאָר עס האָט ערשט אָנגעהויבּען צו בּליהען. די ערד האָט ערשט די בּריסטען אויסגעשטעקט, און דאָס גרינס האָט ערשט צו זויגען אָנגעהויבּען, צו נאָגען און ציהען היונקה. אַלץ אַרום האָט ערשט אָנגעהויבּען צו לעבּען און האָט געוואַרט אויף אַ דערלעזונג, אויף אַ בּרכה, אויף אַ תקון.

און דער עולם איז פֿערוואָרפֿען אין וואַלד. אַ יוד הינטער אַ בּוים, אַ יוד הינטער אַ בּוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגעלעך, קוסטעס. אַלע האָבּען זיך טיעף און ערנסט געשאָקעלט. דעם רבּי׳נס בּרכה האָט געקלונגען אין וואַלד, און מיט דער האַנד האָט ער צוגעשאָקעלט און געוויזען:

„ברך עלי—נו ה׳ אל—ה—נו את הש-נה ה-זאת ואת כל מי-ני תבו—אָ—תה לטו—בה, ותן בר-כה על פני הא-ד-מה. ושבע-נו מטו—בה וב—רך שנ—תנו כש-נים הטו-בות, ברוך אַ-תה ה׳ מב-רך הש--נים״.

און בּיי יעדען בּוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער זיין בּוים געשטאַנען, האָט פֿאַר זיין בּוים געבּעטען, און מיט דער בּרכה האָט מען דעם תקון אויף דאָס גרינס געזעהען. און די בּוימער האָבּען זיך מיטגעשאָקעלט, ווי געוואָלט עפּעס בּעטען, זאָגען, נאָר בּוימער זענען שטום, און די נשמה, וואָס שטעהט אונטער דעם בּוים׳ס שליח צבּור. און דער בּוים שאָקעלט זיך מיט: אָמן! אָמן! אַלץ אַרום האָט געדאַווענט, געבּעטען און געדאַנקט גאָט, און

דער הימעל האט זיך געגעזעגנט צו דער ערד, די ערד — צום הימעל. א עדה יודען, א עדה בוימער. די בוימער האבען זיך מיטגעשאקעלט, א צווייג אן א צווייג געקלאפט, די גרעזער אהין און אהער זיך בעוועגען, די פויגעל פון צווייג צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידער־קול האט טיעף אין וואלד געריפען צווישען די בוימער, און דעם העקערס קול דארט טיעף האט אבגעקלאפט, און די קולות האבען זיך אויסגעמישט, עס איז געווארען איינס. אלץ האט זיך בעהאפטען. און עס איז געווארען איין תפלה, איין הארץ, איין נשמה. און דארט טיעף אין וואלד איז די שכינה צווישען די בוימער אויסגעצויגען און דאווענט מיט...

די גאנצע וועלט אין גאט, גאט אין דער גאנצער וועלט דאווענט.

באלד איז אלץ שטום געווארען. די בוימער האבען זיך אויפגעהערט צו שאקלען, דאס גראז צו בעוועגען. דארט טיעף אין וואלד איז דער פויגעל פערשטומט געווארען און דער ווידער־קול פון העקער. די וועלט ווי זי וואלט זיך א מינוט איינגעהארכט. דארט טיעף אין וואלד איז גאט און הערט זיך אויך איין צו דעם אלט־בעקאנטען נגון פון אמאל, און דעם רבי'נס קול וויינט אין וואלד:

,תק–ע בשו–פר ג–דול לחרו–תנו ושא נס לק–בץ גליו–ת–נו...

אלץ ארום איז שטיל געווען. א טונקעלער, טרויעריגער נעבעל האט דארט טיעף, וואו די שכינה רוהט, זיך אויסגעשפרייט, און פון דארט טיעף האט א טרויעריגער פערגעסענער זום־זום־זום געברומט און האט געשפיעלט איבער וועלדער און פעלדער און דער ווידער־קול האט זיך ווייט צוגאסען און פערטרויט בעהאלטענע סודות.

גאט'ס א גרוס איז עס געווען צו זיין כנסת ישראל פון לאנגע, לאנגע צייטען...

באלד האט דער רבי זיין תפלה געענדיגט. יתומים אונטער בוימער האבען קדיש געזאגט, און אפשר האבען אויך בוימעליך קדיש געזאגט איבער זייערע טאטעס און מאמעס, אדער זענען די קינדער זייערע הזנים געווען...

דער רבי איז צוריק ארויף אויפ'ן וואגען. מען האט די פערד אויסגעשפאנט, יודען גאנצע מחנות, גאנצע עדות האבען אין דעם וואגען זיך איינגעשפאנט. קעפ זענען געקראכען איבער קעפ, איינער איבער'ן צווייטען, איבער די רעדער און אויף די רעדער און דער ווייסער חאלאט, פערטונקען אין ימים קעפ און הענד, האט זיך גע-

טראָגען אין דער הויך, און פֿאַר איהם און נאָך איהם הוואַליעס קעפּ, הוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„בְּרוֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ".

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריג ליעבּער טוי־וואָלקען איבּער וועלדער און פֿעלדער גערוהט און געזויגען, און געטרונקען יעדעס מיילעכיל, וואָס האָט זיך געעפֿענט...

דעם רבי'נס ברכה...

און וואָס נעהענטער די הוואַליעס קעפּ זענען צום שטעדטיל צוגעקומען, האָבּען זיך אַלץ מעהרער מענשען, ווייבּער, אַלטע לייט, קינדער פֿון שטאָדט זיך געלאָזט, די אָנגעקומענע זענען אין די מאַסען קעפּ פֿערשוואונדען געוואָרען, און מיט איין קול און מיט איין שירה:

ברב עם הדרת מלך! — זענען זיי אין שטאָדט אַריין.

אַ ליעבּער פֿערגעסענער טוי־וואָלקען, וואָס האָט פֿון די וואַסערען אויפֿגעשטייגט, האָט זיך צערטליך און מיט אַ מוטערליכער ליעבּע איבּער'ן שטעדטיל געלעגט, צו בּעשיצען, צו בּעוואָרענען, און דער וואָלקען האָט עס געהילט און געטויליעט. און דאָס שטעדטיל איז ליעבּליך איינגעשלאָפֿען.

ווייט אין געסעל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

פֿון ר' יחזקאל'ס צוויי גרויסע פֿענסטער, וואָס געהען אין שוהל־געסעל אַריין, האָבּען אין טונקעלען טוי־נעבּעל צוויי גרויסע ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל פֿערטרונקענער ליעבּער נגון איז פֿון דאָרט אין געסעל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פֿון די וואָכעדיגע בית־המדרש־פֿענסטער, וואָס זענען געווען געגען איבּער ר' יחזקאל'ס פֿענסטער, האָבּען אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקען אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואָכעדיגער „והוא רחום" פֿון אַן אַלטער שניידערישער בּרוסט האָט פֿון דאָרט זיך אַרויסגעריסען:

„יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית".

און טיעף אין געסעל, פערהילט אין נאכט־נעבעל הערט זיך
א יונגעל'ס לאבוסדיגע שטימע:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ.
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ!

V.

די זומערדיגע פאר־נאכטען

ווי די דריי וואכען האבען זיך אנגעהויבען אריינצוגנב'נען אין שטעדטיל, איז דאס זומער־לעבען ווי אין מיטען אבגעהאקט געוואָרען. די וועלט ארום און ארום האט אויסגעזעהען ווי א פרינצעסין, וואס זיצט אין איהרע יום־טוב'דיגע קליידער און טרויערט נאך איהר געליעבטען, וועלכער האט זי פערלאזט... א ווינדטעל בלאזט און וועהט איבער די גרעזער, שאקעלט זיי אהין, שאקעלט זיי צוריק. דאס, בלעטעל אויפ'ן צווייגעל, דאס גרעזיל אין דער ערד וויינען אין זיך פאר דער גאנצער וועלט.

ליעבע, זומערדיגע פאר־נאכטען! פון בעהאלטענע וועלטען קומען זיך צוציהען איבערן הימעל שטיקער ליכטיגע, שטיקער טונקעלע וואלקען. מישען זיך צוזאמען טיעף אין ברייטען האריזאנט פון הימעל. די הערליכע ליכטיגקייטען מיט די דונקעלע וואלקען ווערען בעהאלטען הינטער בלאהע, פאכערדיגע פארהאנגען. ליכט פערוויקעלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואסער און שפיגעלט זיך אב אין זיינע ליכטיגע, געשליפענע הוואליעס. און די הוואליעס געהען, א הוואליע נאך א הוואליע, ווי זיי וואלטען דאס הארץ אויסגערעדט איינע פאר דער אנדערער. ווייט, ווייט נויגט זיך דער הימעל אראב אין וואסער אריין, און דאס וואסער געהט אין הימעל אויף. דער הימעל מיט דעם וואסער גיעבען זיך דעם ערשטען, ליעבען אונשולדיגען קוש און געהען זיך שלאפען לעגען אין געדיכטען וואלד, אין שווארצען וואלד, אין עק וועלט...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שוהל־געסעל! טונקעל־טרויעריגע נעבלען טוליען דאס שטילע געסעל, און וויקלען עס, ווי זיי וואלטען עס וועלען פערהוילען פון מענשענ'ס אויגען. אין עק וועלט

פֿון געדיכטען וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסעל רויט־ליכקייט, פֿערזונקען און פֿערטרונקען צווישען בלאָהע ימים ווי אָפּגעריסענע, פֿערגעסענע אינזלען. — פֿון די פֿענסטער פֿון דעם אַלטען בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטעל, און דעם פּרוש'ס קול וויינט אין געסעל, און קלאָגט זיך פֿאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט נעהמט־מיט זיין געוויין און פֿערטרינקט עס אין בעהאַלטענע וועלטען, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן פֿון דעם נאַכט־כאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטען איהם מיט צום טאַקט. פֿון שוואַרצען וואַלד קומט צוציהען אַ פֿערגעסענעס זשומען. און די נאַכט נעהמט די קולות אַלע אין זיך אַריין, און ווערט פֿערטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו... פֿון רבי'נס פֿענסטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווייסען האַלאַט דרעהט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב, און יעדעס מאָל, ווען דער ווייסער האַלאַט געהט פֿאַרביי די צוויי פֿענסטער, לויפֿט ווער דורך איבער'ן ווייסען פּלייט, וואָס איז אַנטקעגען די פֿענסטער. פֿאַר טהיר און טהויערן זיצען האַלב־נאַקעטע יודען, בעלי־בתים, בעל־הבית'טעס, בעלי־מלאָכות, אָנגעהאָרעוועטע פֿון אַ גאַנצען טאָג, אויסגענעצט אויף בעט־געוואַנד און האַפּען אַ ביסעל „פֿרישע לופֿט", קליינע מיידלעך שפּאַצירען צוזאַמען פֿאַר דער טהיר, אָנגעהמענדיג זיך ביי די הענד, און זינגען הויך אויפֿ'ן קול:

געהט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפֿט ער אַ מיידעל ביים בוים שטעהן.
— מיידעלע, מיידעלשי, וואָס טהוסט דו
אין וואַלד אַליין?
— איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און ווייס נישט וואו אַ היים צו געהן.

אויפֿ'ן פּלויט פֿון חנה־שרה'לעס גאָרטען, פֿון וועלכען די צווייגען מיט בּאַרנעס שטייגען אין מאַרק אַריין, קלעטערן די הדר־יונגלעך. זיי האַפּען אָן די צווייגען און רייסען פֿון זיי אונצייטיגע אובס. דער סעדער לויפֿט אַרויס, די קינדער אַנטלויפֿען, נאָר איינס נעבּיך איז הענגען געבליבען אויפֿ'ן פּלויט. דער סעדער האַפּט איהם אַראָב דאָס היטעל, און דאָס יונגעל שטעהט און קראַצט זיך און ווינט. ער האָט מורא אַ היים צו געהן צו דער מאַמען. קיה גערען צוהיים פֿון דער פּאַשע, דער שעפֿער שפּיעלט אויף דער פּישטשאַלקע.

בעלי־בתים דערהויבען זיך פון די ערטער און פיהרען דאס זייעריגע אין די שטאלען. פון ערגיץ פאר א הויז הערט זיך א הארמאניע שפיעלען. דארט זיצט סטעפאן, דער איינציגער גוי אין געסעל, מיט זיין מיידעל און שפיעלען ליבעס־ליעדער, און דאס קול פון דער הארמאניע מישט זיך אויס אינאיינעם מיט'ן פרוש'ס וויינענדיגען נגון. און עס ווערט איין טרויעריגער, הארץ־רייסענדיגער נגון. וואס ווערט פערטרונקען ווייט אין געסעל...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! דארט ווייט צום שווארצען וועג צו, צום „בית־עולם", שפאצירען ארום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיגע לייכטע שניט־רעק. עס שפאצירען בעל־הבתיש'ע מיידלעך אין די זומערדיגע קארטאנע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט, שיקט א בחור אריבער א פערשעמטען בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפינען די כלה, וואס איהר גאלדענעם זייגער טראגט ער אויף זיין וועסט; ער פערשעמט זיך, און דאס הארץ קלאפט אין איהם... וויל א מיידעל ווארפען אנ'אויג צו די בחורים, כדי צו געפינען איהר חתן, פאר וועלכען זי העפט איצט אויס א תפילין־בייטעלע, שעמט זי זיך פאר די חבר'טאריגס. איהר הארץ קלאפט אין דער־שטיל, און דאס לייכטע קאפטענדיל בעוועגט זיך...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! היינט זענען אבער די „דריי וואכען", היינט טאר מען קיין ליעבעס נישט שפיעלען. האט מען עס אבגעלעגט אויף שבת־נחמו... נאר די נעבלען, וואס הילען דאס שטעדטיל איין אין ליעבע, טרויעריגע סודות, וועקען אין דער־שטיל דאס הארץ, דאס געסעל טוליעט זיך צום נעבעל, דער נעבעל צום געסעל, און זיי שפילען אין דער־שטיל א געהיימע ליעבע... און די ריחות טראגען זיך פון יענער זייט פעלדער און דערפרישען דאס הארץ... די ברוסט ווערט פול, און עס ווערט עפעס אזוי לייכט, אזוי ליעב, אזוי זיס, און עס ווילט זיך אזוי זיין געטרויעט, געליעבט! אוי, טאטע אין הימעל!

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! ווער עס האט אייך געהאט, ווער עס האט אייך פערלארען...

אויף דעם שווארצען וועג צום בית־עולם צו, ווייטער גראָב אין שול־געסעל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט איינגעטוליעט אין האַרץ פון דער נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פון דער וועלט, און ביידע האָבען זיך בעהעפט, און דאָרט ווייט, טיעף אין וואַלד זיך פערבלאָנדזשעט און זיך שלאָפען געלעגט אין געדיכטען וואַלד.

אויף דעם שווארצען וועג, צום בית־עולם צו, שטעהען אַלטע, אָבגעלעבטע טאָפּאָלען, ווי ווילדע לצים, מיט אָבגעהאַקטע פיס און הענד. זיי שטעהען ווי גלגולים פון רוחות, ווי אַנגעקומענע פון פאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פון אָנהויב וועלט ביז׳ן סוף וועלט... נאַכט, צוועלף אַ זייגער, קומען צוגעהן „הויכע דייטשען מיט לאַנגע בייטשען“, און שטעלען זיך הינטער די טאָפּאָלען און ציהען פון זייערע צווייגען די ליעבסטע, האַרץ־נאָגענדע נגונים, ציהען, ציהען ביי׳ם האַרץ, און פערנאַרען מענשען מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפּען...

אין פעלד, אין גראָז ליעגען קופּקעליך חסידים, הינטערן שטאָדט, און זינגען דעם יאוש׳דיגען:

שׁוֹכְנֵי בָתֵּי חוֹמֶר,
לָמָּה תִשְׂאוּ עָיִן?
וְיִתְרוֹן אָדָם מִן הַבְּהֵמָה—אָיִן!

מיט׳ן נגון פון דעם הזן, וואָס מען האָט איהם לעבעדיגערהייד אין קבר בעגראָבען. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטעהען אויפ׳ן בערגעל און די קברים אויסגעמישט מיט גאָט׳ס ערד, פערטרונקען אין ימים גרינס, לעבען דאָ זייער שטיל, שווייגענדיג לעבען. עס שווייגען די טויטע ביינער אין די פיער איילען פון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פּיצעל הימעל. דאָס ווינדטעל בלאָזט איבער זיי. אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבען זיי פון זיך דאָס לעבעדיגע גרינס אַרויס. אָט זענען די ביינער צוגעקומען צום אמת׳ן תכלית, צום לעצטען סוף פון לעבען, פון פאַר׳ן אייביג און פון נאָכ׳ן אייביג...

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניגט, דאָס לעבעדיגע מיט׳ן טויטען, דער הימעל מיט דער ערד, יעדעס גרעזיל, יעדעס בוימעל, און עס איז איין לעבען, איין וועלט, איין גאָט׳ס געוואָרען..

פון דער צווייטער זייט וועג שפּיגעלט זיך אָב דאָס וואַסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעהט עס אויס פון דערווייטען. קליינע ליכטלעך פון די בערלינקעס, וואָס רוהען אין וואַסער איבער

נאַכט, דרינגען טיעף אין וואַסער אַריין, און זיי זעהען אויס פֿון דערווייטען, ווי גרויע, טונקעלע היות זענען מיט די לאַפּעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגעזונקען געוואָרען, און קענען נישט מעהר אַרויס, די ליכטלעך, — די אויגען אין זייערע שטערענס, דרינגען אַהער פֿון דערווייטען און בעטען הילף...

און אויף דעם שוואַרצען וועג, טיעף דאָרט אין דער נאַכט, האָט גאָט זיך דאָס פּנים אין ביידע הענד פֿערשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרעהרען — וואָס ער ווייַנט אויף חורבן בית־המקדש — האָבען אויף דער ערד זיך אַראָבגעגאָסען און אַלץ פֿערטוקט און פֿערטרונקען....

אויפ'ן שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירען אַ יונגעל מיט אַ מיידעל, גבריאל דעם רבי'ס זוהן, דער ממלא מקומו, און לאה'לע, ר' יחזקאל'ס יונגסטע טאָכטער.

זי האָט איהם געזעהען דורך אַ שפּאַלט פֿון דער טהיר דענסמאָל, ווען זיין פֿאָטער איז ביי זיי איינגעשטאַנען. פֿאַר־טאָג'ס, ווען זי איז נאָך אין איהר בעט געלעגען, האָט זי דערהערט פֿון אַ אָפֿענעם פֿענסטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז אַרויס דורכ'ן פֿענסטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פֿון די יונגע גרעזער, וואָס האָבען זיך פֿון דעם נאַכט־טהוי געוועקט; ער איז אַריין מיט דעם בלומענגעשמאַק, און איז פֿאַר איהר געזיכט פֿערביינעפלויגען און געוויגט איבער איהר, און איהר ברוסט האָט זיך אינוויסענדיג געהויבען און געוועקט זיך... און פֿון דענסמאָל אָן האָט זי געבענקט נאָך זיין איידעל, מלאָכדיג געזיכט, וואָס האָט ווי אַ ליכטיגע לבנה פֿון זיין טיעפֿען שטריימעל אַרויסגעשיינט, נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפֿון. זי האָט פֿון גאָרנישט געוואָלט וויסען, נאָר יעדען פֿאַרנאַכט האָט זי זיך אין שול־געסעל שפּאַצירט... עס האָט זי עפּעס געצויגען אַהין, צו די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע ביי־טשען“, די וואָס שפּיעלען און ציהען די נגונים פֿון די טאָפּאָלע צווייגען, און האָבען זי געצויגען טיעפֿער אַריין, טיעפֿער אין שוואַרצען וועג אַריין, טיעפֿער און טיעפֿער... איהם אָבער האָבען זיי אויך געמוזט ציהען, און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזען פֿערפֿיהרען...

און זיי האָבען נישט געזעהן, ווי זיי פֿערקריכען זיך. די נאַכט

איז געפאלען איבער זייערע קעפ און האט זיי אין זיך אריינגענומען, בעוועבט זיי מיט פינסטערניש הינטער זיך און פערשטעלט זיי פון מענשענס אויגען. די טויטע מצבות אויפ'ן בערגעל זענען עדות געוועזן, אז די קינדער האבען צווישען זיך קיין ווארט נישט גערעדט, נישט ביי דער האנד זיך אנגענומען, נאר ער פון איין זייט וועג, און זי פון דער צווייטער זייט וועג האבען זיך געלאזט נאכציהען נאך די שטומע, הארץ־נאגענדיגע נגונים, וואס די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע בייטשען" האבען מיט זייערע דינע, לאנגע פינגער פון די אלטע טאפאלען־בוימער ארויסגעצויגען. אט די נגונים האבען זיך אין זייערע הערצער אבגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האבען די קינדער אליץ געצויגען צו זיך, געצויגען שטום, און געשפיעלט שטומע, סודות'דיגע טענער אויף די הארץ־סטרונעס אין דער־שטיל... אין דער־שטיל...

און די נאכט איז געפאלען איבער זיי, און די טהוי־וואלקען האבען געשוועבט פאר זיי, און הינטער זיי.

און אליץ ארום איז פול מיט ליעבע. דער הימעל און די ערד ליעגען אינאיינעם געארעמט פערווארפען אין וואלד, די נאכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאכט, און שמעקענדיגע ריחות קומען זיך צו טראגען פון די ארומיגע פעלדער, וועהען איבער'ן פנים, און דערצעהלען שטומע סודות, וואס מען טראגט ביי זיך אין הארץ ארום און וואס מען זאגט זיי קיינמאל ניט ארויס...

און די ברוסט בעוועגט זיך שטיל, פאמעליך, און בענקט נאך עפעס, און א בענקעניש ליעגט אויף אלעם אויסגעגאסען, די גאנצע וועלט בענקט, נישט ווייסענדיג אליין נאך וואס, נאך ווען...

אין געדיכטען וואלד ליעגט גאט אין שווארצען מאנטעל געהילט, און בענקט נאך זיך אליין און נאך די וועלט... אין עק וועלט, וואו דאס לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלאהע, שווארצע ימים, קושט זיך דער טאג מיט דער נאכט און בענקען נאך זיך און נאך דער וועלט...

אין מיטען האריזאנט בלאנדזשעט אליינע לבנה, ים אויס, ים איין, און בענקט... — דער קליינער בית־עולם בעהאלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאס יונגעל און דאס מיידעל לאזען זיך נאכציהען נאך די פערגעסענע נגונים...

אַ ביסעל ווייטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט־לאַמטערנדלעך דרינגען זיך אין דער טיעפֿעניש פֿון וואַסער, און דערצעהלען זיי מעשׂיות פֿון אַנדערע וועלטען.

דאָס יונגעל מיט'ן מיידעל געהען נאָך, און לאָזען זיך פֿערפֿיהרען נאָך די פֿאַקעלדיגע לאַמטערנדלעך.

זיי זענען צום וואַסער אָנגעקומען, ביי'ם ברעג זיך געזעצט.

עס האָט זיך פּלוצלונג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פֿון גאַנץ ווייט אָפּגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך אין דער פֿינסטערע נאַכט געקלאָגט: געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון!

דער הימעל צום שטעדטיל איז מיט אַמאָל ליכטיג געוואָרען, ווי אַ רויט־ברענענדיגע, ליכטיגע המאַרע פֿון אַ ליכטיגען ים איז געקומען צוציהען פֿון אַ פֿרעמדער וועלט און האָט זיך פֿערבלאָנדזשעט אין'ם פֿינסטערן נאַכט־ים אַריין, און האָט אַ האַלבען הימעל בעלויכטען. צי האָט געשט אַ מעכטיגע האַנד אַ שטיק נאַכט פֿון דער הויך אַראָפּגעוואָרפֿען, און דער וועלט דעם אָפֿענעם הימעל געוויזען? צי האָט זיך אפֿשר דאָך די זון איין מאָל אין לעבען טועה געווען, און אָנשטאָט אין אַ פֿרעמד לאַנד צו געהן, איז זי פֿאַר דער צייט צוריק געקומען? און אונטען אויף דר'ערד פֿלאַקערט זיך, איין וואָלקען פֿייער קוילערט זיך אין צווייטען אַריין און זיי פֿלאַמען זיך אינאיינעם און שטייגען אין הימעל אַריין, און צינדען אַ שטיק הימעל אונטער. ערד, לופֿט און הימעל קושען זיך צוזאַמען אין איין פֿלאַם פֿייער. עס האָט פֿון דער וועלט דעם נאַכט־שלייער אַראָפּגעריסען און צוריק טאָג געמאַכט... פֿון דער־ווייטען הערען זיך וויינענדיקולות, און דער שטאָדט־גלאָק קלינגט און קלינגט מיט אַ געוואַלד, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך געקלאָגט: געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון!

דאָס יונגעל מיט דעם מיידעל זיצען ביי'ם ברעג וואַסער. ליכטיגע שטראַהלען פֿאַלען אַריין און בעלויכטען דאָס וואַסער פֿון יענער זייט. און פֿון דאָרט, פֿון וואַנען דאָס וואַסער ברענט זיך, קומען צושווימען ליכטיגע הוואַליעס און סודיען איין אין דער שטיל

די איבעריגע חוואַליעס דאָס, וואָס דאָרט טהוט זיך אָב. דאָ ליעגט די נאַכט אויסגעצויגען איבער'ן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין איהם... מתים געהען אויף פון דעם בית-עולם, קריכען אַריבער דעם פּלויט און זיי זענען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגען אויף אין הימעל אַריין צום בית-דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיעסט זיך אין דער-שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָב פון זינד, און די מתים שווימען מיט די חוואַליעס וואַסער אין שוואַרצען וואַלד אַריין, אין הימעל אויפצושטייגען...

און פון יענער זייט פּלאַקערט די וועלט. ווילען פייער אין ווילען פייער שטייגען איינער נאָכ'ן צווייטען אין הימעל אַריין, און צינדען אָן די לופט, דעם הימעל, און זייער פייערדיגער גלאַנץ שפּיעלט אויף די חוואַליעס...

דורך בעהאַלטענע וועגען זענען די קינדער אין שטאָדט צוריק געקומען.

האַלב-נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, האַפּענדיג דאָס ביסעל אָרימקייט, פּעק בעטגעוואַנד, ווער אַ קישען, ווער אַן עמער מיט שטוב-זאַכען, מיט אימה'דיגע געוואַלדען, מיט פונאַנדערגעלאָזענע האָהר, לויפען זיי פון פייער, גאַס אויס, גאַס איין. קליינע קינדער, האַלטענדיג זיך אָן די מאַמעס שירצען, גרעסערע, העלפענדיג דער מאַמען די פּעקלעך טראָגען, לויפען אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדען, מיט געוויין. און דאָס פייער לויפט זיי נאָך, אַרויסשטעקענדיג נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגען וויגעדיגע קינדער אין די קישענס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער — קליינע ברידערלעך. מען לויפט מיט זיי אין פרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולעגען אין פרעמדע בעטען, צו פרעמדע קינדער. דאָס פייער יאָגט די מענשען פון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פון דאַך צו דאַך. דאָס פייער איז ווי אַנ'אונגעהויערע ווילדע חיה מיט ברייטע, ווייטע ברענענדיגע לאַפּעס, איז געקומען צולויפען פון וויסטע מדבריות און האָט זיך איבער'ן שטעדטעל געלעגט, צו פערניכטען אַלץ, אַלץ... יודען, גוים שלעפּען עמערלעך וואַסער, געהען מיט אַ געוואַלד און גיעסען דאָס וואַסער אין פייער אַריין; דאָס פייער טרינקט עס אויס

מיט אַלעבֿערדיגען קנאַק און טהוט זיך ווייטער דאָס זייניגע. טייל מענשען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון, האַפּען פֿענסטער, טהירען און לויפֿען דערמיט אין דער וועלט אַריין. ווילדע מאַמעס לויפֿען אין פֿייער מיט צוואָרפֿענע האָהר, פֿערוואָרפֿענע קליידער. זיי לויפֿען און שרייען: מיינע קינדער! מיינע קינדער! ווילדע, פֿערלאָזטע, נאַקעטע קינדער לויפֿען איבער דער גאַס, שלעפּענדיג פּעקלעך, און שרייען: מאַמע! מאַמע! און די אַלע קולות ווערען פֿערטרונקען אינאיינעם אינ׳ם קנאַק פֿונ׳ם פֿייער, און דאָס פֿייער שיקט זיינע צונגען פֿון דאַך צו דאַך און לאָזט איבער נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער. אין די חורבות בלייבען שטעהן הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט. טייל בעלי־בתים, האַפּענדיג ווער אַ האַק, ווער אַ לאָפּעטע, האַקען די ווענד, רייסען די דעכער פֿון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקען אָהן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכען אַ תל פֿון אַלץ, אַלץ חרוב צו מאַכען.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענד די שויבען און לויפֿט דערנאָך מיט צובלוטיגטע הענד איבער דער גאַס. דאָס פֿייער אָבער ווערט נישט שטילער. די בייזע, פֿייערדיגע לאַפּעס ציהט עס פֿון דאַך צו דאַך, און מיט אַ בייזען קנאַק, ווי ס׳וואָלט געוואָלט פֿערשטומען דאָס געוויין פֿון די קינדער, פֿון די מאַמעס, פֿונ׳ם עולם, ברעכט עס איין שטוב נאָך דער אַנדערער. די אַלע קולות נעהמען זיך צונויף צוזאַמען און הויבען זיך אויף ביז׳ן הימעל אַריין... און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ נאָכאַנאַנד געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי׳ם פֿייער רחמנות ערוועקען, וואַרפֿען זיך צו זיינע פֿיס אָדער קלאָגען זיך פֿאַר די געהיימע קראַפֿט אויף דעם חורבן, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט...

באַלד איז געוואָרען אַ געשריי: די שוהל ברענט, די שוהל!

און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ געלייף פֿון אַלע זייטען. טאַטעס האָבען די הויזגעזינדען אַוועקגעוואָרפֿען, מאַמעס — די וויגעדיגע קינדער, אַלע האָבען זיך אַרום דער קליינער שוהל אַרומגעשטעלט. איהרע הויכע פֿענסטער, וואָס זענען געוועזען געגענאיבער דעם פֿייער, האָבען ווי ליכטיגע לאַמטערנעס געלויכטען. יודען האָבען געקרעכצט, די האָהר פֿון קאָפּ זיך געריסען; ווייבער האָבען זיך אַרום איהרע בריהענדיגע ווענד אַרומגעשטעלט, ווי זיי וואָלטען זיי וועָ־

לען מיט זייערע שירצען פֿערשטעלען. אַ פּאָר יודען זענען געשטאַנען און געגאָסען עמערלעך וואַסער אויף די הייס אָנגעצונדענע ווענד — דאָס פֿײַער האָט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרונקען, און גענומען זיך דאָס זייניגע טהון.

גויים זענען אָנגעקומען צו לויפֿען מיט באָסאַקעס און העק, זענען אַרויף אויף דעם שוהל-דאַך און גענומען איהם רײַסען מיט די ווענד. יודען האָבען זיי ביי די פּאָלעס אָנגעהאַפּט, געבעטען רחמנות. די באָסאַקעס האָבען דאָס דעכעל צופּליקט, געריסען, און יעדעס שטיק בלעך, וואָס מען האָט פֿון דאַך אַראָבגעשלײַדערט, האָט פּאַסען געריסען פֿון די יודישע הערצער.

אינדעם איז דער רב אָנגעקומען צולויפֿען און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפֿען צו די שוהל-טהירען. ער האָט פֿערהאַקט די טהירען, די לאָדען און האָט זײַנע דאַרע, בלייכע הענד אויסגעשטעקט, אַוועקשטופּענדיג דעם משחית. דאָס פֿײַער איז דורך דעם דאַך געקראָכען, און באַלד איז געוואָרען אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און יודען האָבען די טהירען אויפֿגעפּראַלט, די פֿענסטער אויפֿגעהאַקט און אין שוהל אַרײַן. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און אַרום געפֿלאַקערט. אין פֿײַער האָט זיך געהערט, ווי באַלקעס פֿאַלען איינער אויף דעם צווייטען. דאָס ברענענדיגע פֿײַער האָט זיך מיט אַמאָל מיט'ן קאָפּ קאַפּויער געשטעלט און האָט פֿון אונטען-אויס זײַנע צונגען געשיקט, געשאָסען מיט ברענענדיגע פֿונקען, מיט שטיקער פֿײַער אין דער וועלט אַרײַן. פֿון אַנ'אויפֿגעהאַקט פענסטער האָבען זיך אַ רייס געטהון רוחות שוואַרצער רויך, איין רוח איז אין צווייטען מיט'ן קאָפּ אַרײַן, און האָבען זיך געריסען דורכ'ן אויסגעהאַקטען פֿענסטער אין פֿײַער אַרײַן. אויף אַ מינוט האָבען זיי פֿערשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיגע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכען אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקערײַ אַרויס פֿון פֿײַער אין הימעל אַרײַן. און אין דעם געדיכטען שוואַרצען רויך פֿון אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער זענען געפֿלויגען ברענענדיגע פֿונקען, האָבען זיך געטראָגען שטיקער פֿײַער. און דורכ'ן אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער האָבען זיך אָנגעהויבען אַרויסהאַפּען יודען, אין דעם שוואַרצען רויך און אין די שיסענדיגע פֿונקען, אַרויסראַטעווענדיג ווער אַ האַלב-נאַקעט ספר-תורה, ווער אַנ'אַלטען טליהענדיגען טלית, ווער אַ שטיק לײַכטער און ווער אַ ברעט פֿון אָרון-קודש,

און זענען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונען געוואָרען.

די שוהל האָט געפֿלאַקערט. איין וואַנד איז אַרויף אויף דער צווייטער. פֿון אינווייניג האָט זיך יעדעס מאָל געהערט, ווי דאָס פֿייער וואַרפֿט פֿון דער הויך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פֿייער־צונגען. און אַרום איז אַ ביטערליך געוויין פֿון די אָרומיגע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענד, און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ געקלינגען און געקלינגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי'ם פֿייער רחמנות ערוועקען, וואַרפֿען זיך פֿאַר זיינע פֿיס, אָדער קלאָגען זיך פֿאַר דער געהיימער קראַפֿט. דאָס פֿייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און איינאַיינעם אָבגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון־אויסגעשריי פֿונ'ם משחית, וואָס איז געקומען די גאַנצע וועלט צו פֿערניכטען...

גרוי און ערנסט איז דער טאָג אַרויס אויפֿ'ן הימעל. ווייט אויפֿ'ן האָריזאָנט האָט דער מאָרגענשטערען בלוטיג געפֿלאַקערט אין איין העלישען שפּיגעל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָבגעגלענצט אין די גרויע, וואַסערדיגע וואָלקענס פֿונ'ם הימעל. עס האָט אויסגעזעהן, ווי גרויע וואָלקענס וואַסער זענען געקומען צושווימען פֿון פֿרעמדע ימים, פֿון ליכטיגע וועלטען, און האָבען זיך איינע נאָך דער צווייטער אין הימעל פֿערבלאָנדזשעט. און דער מאָרגען וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זוהן, דעם יונגען טאָג, וואָס שטייגט אַרויס פֿון די גרויע וואָלקענס וואַסער, וואַשט איהם וואָלקענס אויס, איין, אַז ער זאָל שיינען, באַלייכטען הימעל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פֿון דעם ליעבען שלאָף. די גרעזלעך, נאָך פֿערטרונקען אין נאַכט־טהוי, האָבען זיך אָנגעהויבען צו ציהען געגען דער זון; בלומען האָבען אויפֿגעעפֿענט זייערע אויגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האָבען פֿון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכען זיי האָבען זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פֿון זיך אַראָבגעוואָרפֿען דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי האָט אין זיי מיט דעם וואָלקען־טהוי געשלאָפֿען, און מיט דעם שמייכעל פֿון אַ כלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער התונה, האָט עס אַלץ געשמייכעלט, אָנגעטרונקען מיט ליעבע און לעבען...

דאָס פֿייער איז שוין געווען פֿערלאָשען. דאָ און דאָרט האָט

עס נאָך זיין לעצט ביסעל צאָרן אויסגעלאָזט צו אַנ'איבערגעבליבענער וואַנד, צו אַ פלייטעל, אַ באַלקע און עס האָט געטליהעט און געטליהעט, דאָס שטעדטעל איז אַ חורבן געוואָרען... טליהענדע קוּפּעס קוילען, פערברענטע דעכלעך, ליגענדיג איבער פערברענטע וועגדטלעך, האָבען זיך געריכערט און גערויכערט. דאָ און דאָרט האָט זיך געוויזען אַ האַלב אָבגעמאָלט ווענדטעל פון אַ צולעגטער שטוב, וואָס האָט נאָך אין זיך געהאַט אַנ'אָנגעקלאַפּטע פּאָליצע. אין דער גאַס זענען אַרומגעפּלויגען פון דעכעל צו דעכעל פּיִדערען, אונטער די פיס האָבען זיך געוואַלגערט צובראָכענע כלים, שטיקער מעש פון לייכטערלעך און שבת'ניקעס, און אין מיטען דערינען אַ שטיק זיידען שבת־קלייד, אַ טליהענדע שמאָכטע מיט אַנ'אָנגערויכערט שייטעל. פון די גליהענדע חורבות האָבען די הויכע, שוואַרצע קוימענס אַרויסגעשטיינט און האָבען עדות געזאָגט אויף דעם חורבן, וואָס דאָ איז געווען. דאָ און דאָרט זענען יודען געשטאַנען און מיט שטיקער אייזען אין די הענד האָבען זיי פון די גליהענדע קוילען אויסגעשאַרט שטיקער צובראָכענע כלים, האַלב־אָנגעטליהטע קאָלדרעס, פיס פון צובראָכענע טישען, בענק, און יעדער האָט זיך זיין ביסעל בעל־הבית'ישקייט צוזאַמענגעראַבעלט. מאַמעס זענען אַרומגעלאָפען אין די הייזער מיט געבראָכענע הענד און האָבען צוזאַמענגעקליבען די פיצעלדיגע קינדערלעך, וועלכע זיי האָבען ביי־נאַכט אין פרעמדע הייזער, אין פרעמדע בעטען געלעגט. מיידלעך זענען אַרומגעלאָפען און פון פרעמדע הייפען דאָס ביסעל בעל־הבית'ישקייט, וואָס זיי האָבען עס ביי־נאַכט צעוואָרפען, צוזאַמענגעקליבען, געלעגט אַ פעקעל צו אַ פעקעל און אויף זיי די פיצעלדיגע קינדערלעך אַרויפגעזעצט. קליינע יונגלעך האָבען פון פייער אויסגעגראַבעלט די האַלב־פערברענטע ספרים, אויסגעזוכט צוטרעטענע שמות, געקושט עס, צוזאַמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית־המדרש'ל געטראָגען.

און דער ליכטיגער טאָג און די ליכטיגע זון, וואָס האָט זיך הערליך ווייט און ברייט איבער'ן הימעל אויסגעגאָסען, האָט געשאָטען אויפ'ן שטעדטעל מיט ליכט און העלקייט, נאָר די ליכטיגקייט האָט גליהענדע חורבות, איבערגעבליבענע קוימענס און וואַלגערנדיגע קליינע קינדערלעך בעלויכטען און בעהעלט.

און דאָ און דאָרט איז ביי זיין טליהענדער חורבה אַ יוד, [illegible]

בעל־הבית געשטאַנען און געצויגען פֿון פֿייער נאָך נישט קיין גאַנץ פֿערברענטע בעלקעס, ברעטער, און דאָס גליהענדע מיט וואַסער גע־לאָשען און האָט זיך געלעגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פּלענער איז מה, ווי זיין צופֿיהרטע נחלה אויף די פֿיס צו שטעלען...

אַרום איבער די פֿעלדער זענען האַלב־נאַקעטע ווייבער גע־לעגען, האַלטענדיג אין די שירצען זייערע וויגענדע קינדער. אַרום זיך האָבען זיי געהאַט די צונויפֿגעלעגטע פּעקלעך און קינדער, און די זון האָט דאָס אַלעס בעגאָסען מיט ליכט.

צווישען די בעלי־הבתים אין שטעדטעל האָט מען אין דער־שטיל גערעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רב׳ס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער און העלצער אויסגעגאָסען...

VI.

אין מיטען וועג.

דאָס „שטעדטיל" הייבט אָן איינציגווייז קומען צו זיך. אַלטע בעלי־בתים ווערען נישט פֿערפֿאַלען, און שטאָדט ווערט צוריק שטראָט. פֿון די גראָבען אַש האָט מען די האַלב פֿערברענטע ברע־טער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און „שטאָדט" ווערט צוריק „שטאָדט". ביי ר׳ יהזקאל׳ן האָט מען זיך דערוויל אָנגעהויבען צו צוקלויבען אויף תנאָים. לאָה׳לע די כלה האָט פֿון גאָר נישט געוואוסט. זי איז גע־זעסען ביי׳ם פֿענסטער יעדען פֿריה־מאָרגען און האָט זיך צו׳ם רבי׳נס בהור׳ל, צו אַברהמ׳לם לערנען איינגעהאָרכט, וואָס האָט זיך אין גאָרטען אין איינעם מיט דעם בלומען געשמאַק אויסגעמישט, אין איהר פֿריש, ריין הדר געדרינגט, איבער איהר געזיכט געפֿאָכערט, און אויף איהרע נאַקעטע, יונגע ברוסט געבלאָזען. דאָס תנאָים גרייטען האָט מען אין דער קיך אָנגעזעהען.

פֿון הינטער דער ערד האָבען זיך מומעס, באָבעס גע־אויעט

און מען האט זיך גענומען צום אנגרייטען. פון ר׳ יחזקאל׳ס שטוב צו די בעקערנ׳ס קעלער האט א סטעגנע מעהל זיך געווייסט אויף די שטיינער...

דארט, וואו ר׳ יחזקאל וואהנט איז פאראן א ליק. און דער ליק ציהט זיך א שרעגנע געבויטע הייזער, אבער איין הויז מיט פיעל קאנטיגע דעכער, איינער איבער׳ן צווייטען. קיין הויף צו די הייזער איז נישט דא, און איין גאט ווייסט אויף וואס פאר א גרונד זיי שטעהען. דאכט זיך גאר נישט אויף גאט׳ס ערד... די הייזער געהערען צו פיעל בעלי־בתים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אז אזוי שטעהען די שטיבען ליידיג אהן איינוואהנער, און אויסגעהאקטע שויבען, נאר קוים וויל א „יורש“ זיך אריינציהען קומען זיך צו יאוויען צעהנדליגע אנדערע יורשים מיט פאפיערען און מענטרעקעס און ווייזען אויס, אז די שטיבען געהערען צו זיי. דער גורל איז געפאלען אויף איינעם א לייבוש פוטערמילך, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען קומט צו איהם זשענשע סטראזשניק און רייסט ביי איהם פיער מיט א האלבען רובל „פראטקעס“ יעהרליך. דער לייבוש פוטערמילך, נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאר גאר טענה מיט זשענשען, אז זשענשע ברענגט די פאפיערען, און נעהמט די שבת־לייכטערלעך אוועק. און דער בידנע לייבוש מוז יעדען טאג נעבעך קומען מיט׳ן בעזעם אוועקקערען פאר א פרעמדער טהיר. יעצט דולט מען איהם א קאפ מיט א פייער־וואנד, און ער שלעפט זיך אב פון טאג צו טאג. דאס גאנצע שטעדטיל בעט, אז עס זאל קומען א פייער און די הייזליך, איינמאל פאר אלע מאל, אפברענען, וואלט שוין איינמאל א סוף געווארען צו די מחלוקת. יונגלעך אין חדר ווינשען זיך: אוי, הלואי פלאקערט אויס א פייער אין מיט׳ן העלען טאג, און מען אנטלויפט פון חדר. נאר וויל די שטאדט בעט, וויל דאס פייער דוקא ניש קומען.

דארט הינטער די לופט־הענגענדיגע הייזלעך איז פאראן א קעלער, וואס אריינקוקענדיג אין איהם, דאכט זיך, אז ער פיהרט אין בעהאלטענע וועלטען ארונטער. דארט אין דעם קעלער איז פאראן א בעקער אויבען פון תרח׳ס צייטען. יודען גלויבען, אז אין דעם אויבען זענען איינגעמויערט פיעל קופערנע טעפ מיט גאלדענע רענדלעך, נאר מען האט מורא דעם אויבען צו ריהרען, אז דאס גאנצע הויז, וועלכעס איז אנגעלעהנט אויפ׳ן אויבען זאל נישט איינפאלען און מענשען הרגע־

נען. פון אויבען גרילט עס שטענדיג ארוים סיי ביי טאג סיי ביי נאכט. מענשען זאגען, אז דעם בעקערס נשמה וויינט דארט שטענדיג און האט קיין רוה נישט... אין קעלער דארט וואהנט א יודענע אני־אלמנה, שרה די בעקערן מיט זעקס טעכטער „יתומות“. איין גאט ווייסט, ווי ארום איז די יודענע אריינגעקומען אין קעלער, נאר אז זי וואהנט — וואהנט זי שוין. אויף דער צווייטער זייט קעלער וואהנט א יוד א וואטענ־מאכער, וואס פערפעדערט די גאנצע גאס, און וואס די הדר־יונגלעך רופען איהם: דזוואן! דזוואן! און דער יוד יאגט זיי מיט א שטעקעל, און וואס דער יוד האט אזא טבע יעדען שבת־צו־נאכט׳ס, אין די זומער שבתים, אויפ׳ס טויט אוועק צו פאלען, און שרעקען די שטאדט: די האלערע... און מען לויפט נאך היי׳ל קונצענמאכער, אז ער זאל קומען מיט׳ן שמעק־פלעשעלע.

אך, די זומערדיגע דאנערשטאגס ביי נאכט דארט אין ליקעל! ווען צו די 6 „יתומות“, וואס איינע איז גרעסער פאר דער צווייטער, קומען אנצולויפען די שטאדטס־יונגען, שניידער־שוסטער־געזעלען. זומער־נאכט נאך דער ארבייט, די נאכט איז פינסטער, די לאדען זענען פערמאכט, און די געזעלען דרעהען זיך ארום מיט די חול־המועד־שטעקעלעך אהין און צוריק. יעדעס מאל קומט זיך צו ווייזען א יתומה פון קעלער, ווארפט א בליק, דערהאפט זי א קוש, א לעק, א טאפ פון א יונג און וועוט צוריק פערשווינדען אין קעלער ארין...

דארט איז היימליך געוועזען אין די שבעות־נעכט, ווען דאס שטעדטיל יודען פלעגען אין שול זיין ביים תקון, און דאס שטעדטיל ווייבער, מיידען ביי די בעקערן, פוטער־קוכענס באקען. און יונגען האבען זיך געדרעהט, און די לבנה האט מיט א האלב אויג צו געשיינט... און אלעם האט זיך אין דער האלב־פערטרונקענער נאכט געטונקען...

אין דעם קעלער האט מען זיך צוזאמענגענומען דאס געבעקס צו באקען צו דער תנאים. עס זענען אנגעקומען מוהמעס, באבעס. רחל־לאה מיט די ווארצעלעך אויף דער גאמבע — זי איז איבער אלע. זי האט מיטגעברענגט פון דער היים דעם גרויסען מערדזשעל מיט׳ן שטויסעל און האט דריי טעג כסדר געריבען, געשטויסען און געמאלען. עס זענען אנגעקומען צו לויפען איניקלעך פון דער גאנצער וועלט און האבען געהאפט אויס דעם מערדזשעל און זענען אנטרינען געווארען... פון א הויכען בוידעם האט מען אראבגענומען פערשידענע בראט־פאנען מיט צעהנערליי פארמעלעך צו קיכלעך: „מגן־דוד׳לעך“,

פייגעלעך, קאטשקעלעך און גלאטע „האמבורגער" קיכעלעך מיט זיעבען שפיטצלעך. רחל־לאה האט פון איהר קאפ אויסגעקלערט פערשיעדענע אזעלכע שמאכטעס מיט שפיצלעך און קאנטען. פאר יעדער כלה, וואס זי האט פאר איהר דאס געבעקס געבאקען, האט זי א בעזונדער הנ'דעל אויסגעקלעהרט, דירעקט פאר דער כלה'ס וועגען, לויט איהר מזל נאך.

דאס געבעקס האט מען איינגעפאקט מיטצונעהמען „אין וועג אריין" צו דער תנאים. ר' יצחק יודעל'ס איז דורך דער צייט אין ר' יחזקאל'ס שטוב א גאנצער בעל־הבית געווארען, ער האט זיך מיט ווייב און קינד אריינגעצויגען. און היים'ל קונצענמאכער, דאס ווייבישע יודעל, שלאפט אפילו שוין ביי נאכט דארט. און די ווייבער לויפען, שרייען, אלע זענען פערטהון, ווי מען וואלט יעדער פון זיי א פעקעל אויף דער האנד געלעגט, און זי ווייסט נישט וואו זיך דערמיט אהין צו טהון.

צום שפעטסטען זענען געקומען יטה'לע און הינדה'לע, די שנור מיט די טאכטער. זיי האבען א טבע זיך לאנג צו לאזען בעטען, און זענען אריינגעקומען, ווי פון הימעל אראבגעפאלען. עס הייסט: זיי הייבען גאר נישט אן צו וויסען פון קיין פותר פון קיין חלום, און פרעגען זיך תמ'עוואטע: וואס מאכט מען דא? הייבט די מאמע אן צו דערצעהלען, ציהען זיי „פשעטשע" די אקסלען אויף. זעצען זיך צום סוף אנידער יעדע אין איהר ווינקעל אריין, פערקרימען די שנעבלעך, און ווילען זיך נישט „מישען".

— וואס זענט איהר ברוגז? — בעט זיך די מאמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאכט א הנו'דיג שנעבעלע יטה'לע און גיט א דרעה אוועק מיט'ן קאפ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע א הנו'דיג שמייכעלע, און א לאך גיט זיך איהר א ווארף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אנגעזאטעלט און מען קוקט פון דערווייטען זיך צו, וואס די מאמעס מיט די יודענעס טהוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין ווארט נישט אן.

די מאמע דרעה'ט זיך, לויפט אהין און אהער און קוקט די שנור מיט די טאכטער אין די אויגען אריין, ווי זי וואלט מורא האבען: ווייס איך? גוט אזוי?

— וואס זאל מען די כלה אנטהון? פרעגט די מאמע.

— ווייס איך? זאל זי זאגען, ווארפט הינדעלע מיט אנאויג צו יטה׳לען.

— זאג איהר, אז זי זאל זיך פערדרעהען איהר קאפ — בעפעלט יטה׳לע די מאמע.

די מאמע הייבט זיך אויף פון די קאסטענס אין וועלכע זי פאקט די קליידער איין און פערלעגט די הענד ביי די באקעס:

— א הא, איך מאך דאך שוין פיעטשע א שטיקעלע שמחה!..

אין א שענעם פריהמארגען האט מען די פוהר געשפאנט, אין דארף געפאהרען, אין וועלכען עס האבען געזאלט זיין די תנאים אין מיטען וועג.

נאטע האט אויסגעציערט די פערד, איינגעבונדען זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די פלאכטען האר אויף די ריקענס, ארונטער געבונדען די ווידלען. הינטער די שטאדט האט ער א האלבען בוים אבגעבראכען און ארום די פוהר מיט בלעטער בעפוצט, אז עס זאל שען אויסקוקען.

אויף דעם ערשטען וואגען זענען געזעסען די מאנספערשוינען. דער רב מיט ר׳ יהוקאל׳ן, עוזר און לייביל, ר׳ יצחק יודעל׳ס מיט ר׳ שמעיה׳ן, אן׳אלטער שמש פון רבי׳ן, וואס טראגט דעם רבינס איבערגעגאנגענע קליידער. נאהענטע און ווייטע קרובים, אין סאמעטהיט, גערויכערט, ווי חול-המועד, סאמע ציגארען. אויף די אנדערע וועגען זענען געזעסען די ווייבער מיט׳ן געבעקס, און „אנגרייטעכטס“. ביי דער כלה פוןביידע זייטען הינדעלע און יטה׳לע; ביידע עפעס אנגעטהון אין אזעלכע מיני רונדיגע, קליינע קאפעלושלעך, געפלאכטען פון שווארצע שטרוי און בעפוצט מיט שווארצע קראנקעס, „ארויפגעזעצט“ אויף די שפיץ קעפ און אזעלכע מיני פעדערן, עפעס גלגולים פון אמאליגע פארצייטישע מאדעס... הינדעלע האט די לאקען פון שייטעל אויסגעפרעסט און אויסגעלאקט „פא ווארשאווסקא“, פערווארפען אין דריי שפיצען אויפ׳ן הויכען, גלאנצענדיגען שטערן, מיט די גאלדענע אויריגגען, און היינטמאדישע קייטלעך מיט די קאליעס אויף די העלזער — מתנות פון זייער כלה-צייט, ווען מען האט זיי געהאט געפיהרט „אין מיטען וועג“. האבען זיי זיך דערמאהנט

אין זייער צייט — און האָבען מיט די קעפּ צוגעשאָקעלט... די מחותנת'טע מלכ'לה איז געזעסען צווישען די מוהמעס, וועלכע אין די בלויע, שבת'דיגע, זיידענע הויבען מיט די בענדער אין די טער־קישע שאַלען זענען געזעסען שטיל; די דאַרע פערלייגטע ליפּען אריבערגעצויגען איבער די נישט צעהענדיגע זשאָסליעס און האָבען פאַר גרויס גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אויסצורעדען. און די מחותנת'טע מיט אַ פולער שערץ לעקעך האָט זיי יעדעס מאָל פערשטופּט מיט עפּעס אַנדערש די מיילער. און די כלה, די כלה אַליין, איז זיך געזעסען צווישען יטה'לען און הינדעלען, שוין אין אַ היינטמאָדי־שען קאַפּעלוש און די צעפּ שוין אין אַ קוילעטש פערלעגט, רויט טויט און האָט נעבעך נישט געוואוסט ווי די אויגען אַהין צו טהון. הינדעלע האָט איהר אָנגעזאָגט, און אָנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פיהרען „אַנשטענדיג", ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איהר חתימה־געלט געבען, און ווי זי זאָל ענטפערען די מחותנת'טע, אַז מען וועט זי עפּעס פרעגען, און „רעה" יטה'לע האָט אַלע מאָל שטעכענדיג צו הינדעלען די אויגען אַהין געוואָרפען.

צו ווייזען זיך פאַר די מחותנים האָט מען מיטגענומען די לאָוויטשער רבי'צען, אַנ'אַלטע מוהמע, אַ יודענע אין אַנ'אָבגעגאָלטען קאָפּ ווי אַ שעפּס, אין אַ קאָפּקע, און אַ ברייט קלייד מיט אַ שפּאָר קישעלע פון הינטען... אוי וועה! די יודענע האָט געטהון אָהן דין; קודם כל האָט זי אָנגענומען דאָס ווייבערישע יודעל, וואָס האָט זיך אויך מיט־געהאַפּט מיט די פוהר ווייבער, צווישען די אַלטע מוהמעס, דאָס האַריץ זיך צו דערהאַפּען — און אַראָבגעוואָרפען איהם פון וואָגען (פאַר איהר איז ער נאָך געווען מאַנספּערשוין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די כלה אין אויער עפּעס אייַנגערוימט, און אָנגעזאָגט איהר, אַז דאָס מיידעל געבען, איז ווי אַ פלאָם פייער רויט געוואָרען פאַר בושה — — דאָס ווייבערישע יודעל איז אַ שפּאָר שטיקעל וועג נאָך דער פוהר נאָכגעלאָפען, דערנאָך, אַז די לאָוויטשער רבי'צען האָט אַזוי לאַנג געשאָקעלט מיט איהר אָבגעגאָלטע גאַמבע ביז זי איז אַנדרימעלט געוואָרען, האָט ער זיך פון הינטען אויס אויפגעהאַפּט, אַרייַנגעשטעקט אין וואָגען אַרייַן דאָס פּיערקאַנטיגע, געקנייטשטע שבת־דיגע צילענדעריל און אַזוי אָנהאַלטענדיג זיך אין די לייסטען פון וואָגען, איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען, און דאָס צילענדעריל האָט די לאָוויטשער רבי'צען אויף אַלעם צוגעשאָקעלט...

אזוי זענען די פוהרען אנגעקומען צופאהרען צו דער קרעטשמע.

די יודישע קרעטשמע איז געשטאנען צווישען צוויי וועגען, וואס שיידען זיך און געהען אב אין פערשידענע צוויי שטעדט פון צוויי גובערניעס, וואס אין יעדער פון זיי געפינט זיך א רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקלעך אין די הענד טיילען זיך אב, און געהען צווישען די גרינגע גרעזער אין די צוויי וועגען, און שיסען זיך אריבער שטיינער פון איין וועג צום צווייטען. אורחים, די וואס געהען אין די מדינות, קומען אן פון ביידע זיי[...]ן וועג, פון פערשידענע שטעדט און שטייגען אב אין קרעטשמע אויף נאכט-לעגער. אין דעם „טראקט" איז דא א בעזונדער שטיבעל פאר זיי, וואס אין דעם שטיבעל געפינען זיך וואנצען און אנדערע קליינע ווערימלעך... פון פערשידענע מדינות. דארט טרעפט מען זיך פון רייסען און זאמאש און די אורחים דערצעהלען מעשיות, וואס האט זיך מיט זיי געטראפען אין זייער וואנדלערן. די בעלי-עגלות מיט די פיעלע, געדיכטע קאלטאנעוואטע בערד, וואס זענען בעוואקסען און פערהילען אין זיך דאס גאנצע פנים, מיט די פיפקעלעך אין מויל, די — וואס זענען איינגעהילט אין די דיקע באנדעס, און די גרויסע שאפען-פעלצען מיט די גרויסע קעלנער, און פיהרען די גרויסע וועגען מיט קאלך און נאפט, סמאלע און זשעגעכץ. די וועגען מיט די גרויסע שטאלקאטשען, וואס פלאקערן זיך פאהרענדיג ביי נאכט און זאגען אן פון דערווייטען... שטעלען זיך דארט אב אין דער קרעטשמע אונטערפאשען. דארט טרעפען זיך יודען פון פערשידענע געגענדען, פון פערשידענע מדינות, און דערצעהלען וואס ס'טהוט זיך ביי זיי אין לאנד, וואס עס הערט זיך מיט יודען, און ווי ס'געהט דארט אַחֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

עס איז פאר-נאכט. דער הימעל איז צוהאקט אויף טויזענדער שטיקלעך. ווייסע, פליסטערענדיגע וואלקענדליך מיט בלויע, העלע אינזלען שווימען ארום אין העלען גליהענדען ים. און דער ים, וואס געהט אונטער אין א רויט געשטאלט, פליסט אב אין מערב זייט. פאר דער קרעטשמע שטעהען פוהרען, הויכע וועגען מיט ביידלעך, אנגעלאדענט מיט פעק סחורה אזש די אקסען ברעכען זיך הינטער די רעדער. יודלעך פיהרען איבער סחורה פון איין מדינה אין דער

צווייטער אַריין. די פערדלעך זענען אויסגעשפּאַנט, פּאַשען זיך און קלערען גוט אַריין אין דער גרויסער קאָרעטע, וועלכע שטעהט פאַר זיי, ווי זיי וואָלטען געקלערט, פון וואַנען כּחות צו נעהמען די סחורות איבערצופיהרען. יודען זענען איין פאָלק פון איין גאָט, און אַלע וואַרטען אויף איין משיח'ן, נאָר יעדעס שטעדטיל האָט איהר טעם, איהר מיין, בעסער געזאָגט, איהר הנ'דיל וועלכעס זי גיסט עס אויס אויף איהרע איינוואָהנער. אָט ליגען דאָך גלייכע יודען אויסגעצויגען און שלאָפען און וואַרימען זיך אין די זונ'ס לעצטע שטראַהלען; און דער קאָרוש, וואָס געהט אויף פון וועג בעדעקט זיי גלייך צו און אויף די פערדליך, אויף דעם געשפּאַנעלטס, אויף די וועגען, ליגט אויסגעגאָסען בעזונדערע הנדליך, שמאָכטעלעך פון די פער־שידענע שטעדט... אויף דער שוועל פון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואָק, עפּעס אַ מאָדנער יוד, מיט אַזאַ העמדעל, אין אַ קורצען ראָק, וואָס זעהט דאָך אויס ווי אַ לאַנגע קאַפּאָטע און אַ היט מיט אַ הויכע דענגע. עס איז אַ זומערדיגע היץ — און דאָך טראָגט ער אַ פּאָר טיעפע קאַלאָשען, = אָנגעקומען פון גאַנץ ווייט, דאָ אָבגעשטייגט אויסצורוהען זיך און איבערצונעכטיגען און ער „דערצעהלט" די יודען, וואָס טהוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט, העט, העט אין דער ליטע מיט אַחינו בני ישׂראל. ווי אַחינו בני ישׂראל לעבען אָב אין דחקות און נויט. און אַזאַ למדן איז ער, דער „ליטוואָק"! רעדט לשון־קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש „וואָס?" „וואו". יודען האָבען דרך־ארץ פאַר איהם, קרעכצען; „וואָס דען מיר קענען?"... נאָר אין האַרץ גלויבען זיי איהם עפּעס נישט, אַ „ליטוואָק", באַלד, באַלד וועט ער זיי אָבנאַרען. און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי ווייך, און אַזוי פרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה־עשׂרה ביי מנחה, נאָר געשאָקעלט האָט ער זיך נישט... און ווער ווייסט וואָס ער טראָגט הינטער'ן האַרץ...

עס בעווייזט זיך פּלוצלינג אַ וואָלקען קאָרוש אויפגעהעבענדיג פון ביידע זייטען וועג און לעגט זיך געדיכט איבער די פעלדער. דער וואָלקען קאָרוש קומט נעהענטער אָן, לויפט פאָראויס, באַלד צוריסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלען פון בייטשען. באַלד פערפאָהרט מען פאַר דער קרעטשמע: פוהרען אָנגעשטאָפּט מיט מחותנים מיט סאַמעט בראַנוויין היט, מחותנת'טעס אין ברייטע קליידער, מיט בראַנפען און לעקעך. מען איז אראָב פון

די וועגען. דארט אויף התנ׳ס צד, עפעס מאדנע יודען, פון אנ׳אנדער מדינה, מיט לאנגע און קורצע בערד. דארט אויף זייער צד איז אויך דא א הויכער, הויכער יוד, א מין ר׳ יצחק יודעל׳ס, מיט א שמאלע, לאנגע בארד, און שמאלע, לאנגע הענד, וואס שטופען אלע אב, און איבערשרייט אלע. מען האט זיך שלום־עליכם אבגעגעבען, די מחותנת׳טע דאס ערשטע מאל זיך געזעהען און דאס ערשטע מאל זיך געקושט. די לאוויטשער רבי׳צען האט אלעמען גע־דוצט, און באלד אלעמען אויפ׳ן ארט מוסר געזאגט.

די פארמאנעס האבען די פערד אויסגעשפאנט, די פערד אבריק איינגעשיט, די הענד צולעגט אויף די באקעס, און האבען זיך מיט גאוה פון איין צד צום צווייטען אריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך" און גלייכע ווערטלעך" זיך אריבערגעשיקט, גאר נישט, גלאט אזוי „שלום־עליכם" אבגעגעבען זיך.

די מחותנים זענען אין דער שטוב אריין.

די שטוב מיט זעהר א נידריגען באלקען, מיט קליינע פענס־טערלעך הויך ביים באלקען זענען געווען די מאנספערשוינען. אי־בער דער שטוב האט זיך ארויף און אראב געדרעהט ר׳ מרדכי קאנסקע וואלער׳ס בחור׳ל אברהמ׳ל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואקסען, מיט א פאר שפראצענדיגע שווארצע באקען־בערד, אין אנ׳אטלעסען קאפאטעלע מיט א זיידען גארטעלע, א שווארץ־חנו־דיגער, עס שניידט זיך אויס א צווייטער טאטע. צוויי לאנגע שווארצע געקרייזטע פאות׳לעך. מען האט איהם שלום־עליכם אבגעגעבען. ר׳ יצחק יודעל׳ס איז צו צו איהם און האט מיט׳ן גערעדט שוין ווי מיט א דערוואקסענעם יונגען־מאן. דער בעל־הקרעטשמע, וואס האט זיך לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פעדראסטע שטיוועל אנגע־טהון, וואס ליגען א גאנצען זומער פערווארפען אין קאלטען קע־לער — האט צוויי גרויסע ליכט אויפ׳ן געדעקטען טיש אנידערגע־שטעלט און איז ארויס. מחותנים האבען זיך אנגעהויבען צו בע־קענען. ביי די מאנספערשוינען געהט עס איינס צוויי, מען גיט זיך די הענד, שלום־עליכם, און א עלטערער זאגט דעם יונגערן „דו". און ווידער ארום, זיי זענען דאך „משלנו", ר׳ מרדכי קאנסקער רבי׳נס א חסיד (האט דאך דער רבי ר׳ שמעיה׳ן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באלד ארויס אין א שארפען שמועס פון לערנען. ר׳ יצחק יודעל׳ס האט זיך מיט יענעם הויכען יוד, דעם התנ׳ס מלמד,

שוין ביי די בערד געהאלטען און איינער דעם אנדערן געגעבען עפעס צו פערשטעהן. מען האט זיך גערידעלט און מיט ציגארען איינער דעם צווייטען מכבד געווען. דער רב האט אויך זיך אריינגעמישט, נאר ער האט זיי נישט געקענט נאך היילען. חסידים האבען איהם דורכגעלאזט, אוועקגעמאכט מיט דער האנד. דערווייל איז אנגעקומען עוזר'ל און האט אויך אנ'אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדעס מאל מסכים געווען, די אויגען פערמאכט: יא, יא, עס איז דאך אזוי...

מען האט זיך גענומען דעם חתן צו פערהערען. דער חתן האט געזאגט א מפולפלדיג פשעטעל, געווארפען מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צווייטער, און איינס־וועג פערענטפערט א הארבען רמב"ם. דא און דארט אנגעטשעפעט א פני־יהושע. מיט אמאל האט ער זיי ביידע אוועקגעווארפען און געפרעגט א קשיא: „חלב מניין דשרי"? און אויסגעמישט שהיטת־חוץ מיט אבר מן החי. ר' יצחק יודעל'ס האט איהם אלץ געוואלט האפען אויף דער „וואנטקע". ער האט זיך ארויסגעדרעהט, זיך נישט געלאזט, געווארפען, געפאלען און שטענדיג געבליבען שטעהן אויף די פיס.

מיט אמאל גיט זיך דער רב א מיש אריין מיט א גמרא און הייסט דעם חתן זאגען א שטיקעל „אויפ'ן ארט", בלויסע גמרא מיט רש"י (אברהמ'ל (דאס בחורל) הייבט אן צו זאגען, נאר אין דעם גיט אלויף צו ר' אשר ישכר'ס, דער הויכער, הויכער יוד, דעם יונגעל'ס מלמד, און גיט איהם א נעהם אוועק פון דער גמרא: „קיין פרעמדע דארפען מיר נישט", גיט ער א געשריי צום רב. ר' יצחק יודעלס קוועלט, עוזר'ל האלט מיט פון זייער צד. ר' יחזקאל וויל זיך אריינמישען, נאר ער האט דרך־ארץ פאר יודען למדנים. דער רב בלייבט שטעהן, עס ווערט א גערידער, מען קריגט זיך, און אלע ווערען פערהוילען אין קלאמבען רויך פון ציגארען, פון לילקעס טאבאק, וואס האבען אנגעפיהלט דאס שטיבל, און די קלאמבען רויך האבען אנגעפיהלט דעם אפענעם פענסטער, אין גאט'ס שמעקעדיגען שטח אריין.....

אין א ווינקעל שטוב זענען געזעסען די צוויי אלטע בעלי־בתים, ר' יחזקאל און „דער מחותן" ר חיים ראזענקראנץ. די צוויי אלטע גרויע קעפ, די צוויי אלטע גרויע בערד האבען געהערט ווי יודען חסידים, קריגען זיך איבער גאט'ס תורה. חסידים האלטען פאר

ס'זייערע, איינער פאר'ן צווייטען. געהערען צו איין דאך, יודען האבען עפעס שותפות — אט זייערע קינדער, זייער עוזר'ל, ווי ער מישט זיך. און דאס בחור'ל, דער חתן, ווי עס שיט זיך איהם פערל פון מויל, דברי־תורה; ער מישט זידמיט זיי, שפארט זיך מיט יודען, מיט גרויע בערד און קומט זיי ביי. ביי דעם אלטען ר' יחזקאל'ן אין די אויגען ווייזען זיך טרעהרען. דאס אלטע פערטרוקענטע הארץ ווערט עפעס אנגעפולט מיט ליעבע, נייע געפיהלען, ער נעהמט זיך צום מחותן:

— נו מחותן, אז גאט האט אונז מזכה געווען... מיר קענען נישט, — קענען דערפאר אונזערע קינדער. און צוויי אלטע בערד צוקישען זיך אין א טינקעל ווינקעל...

און דא ווערט וואס אמאל מעהר די שטוב פערטרונקען אין רויך, וואס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואנצעס, און נעהמט דאס שטיבעל איין. סאמעט־היט, שטריימלען ווארפען זיך אין רויך אהין און צוריק. די צוויי פלאמען פון דער ליכט ווארפען עפעס א נגידיש הסידישען גלאנץ און מען הערט ווי יודען שפארען זיך, און דעם התנ'ס קול קלינגט ווי א גלעקעל און שיט מיט תורה, שפארט אלע איבער. ר' יחזקאל האט נחת: זיין איידעם וועט עס זיין, הינטער זיין דאך וועט זיך הערען דאס קול התורה. געהט ער צו ר' מרדכי קאנסקע וואלער, נעהמט איהם האלב ארום, און האלב האלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מחותן ר' מרדכי, איך וויל פון אייך אבקויפען אייער בחור'ל, וויפיעל איהר וועט פון מיר וועלען, און דער אלטער יוד ווייגט מיט הייסע טרעהרען פאר גדולה.

די מחותנים זענען ארוים אין גערטעל אריין אבשמועסען מכה גדן.

אין דער צווייטער שטוב, דארט וואו דער קארטשמער מיט דער קארטשמערין שלאפען, האבען זיך די ווייבער צוזאמענגענומען. די וועגד זענען געווען בעהאנגען מיט בילדער, אלטע סאלדאטען און גענעראלען און נאפאלעאן איז אויך דא געווען אינאיינעם מיט א יוד עפעס מיט א פרעמד היטעל — א פעטער פון א פרעמד לאנד, און איבער די פענסטער האבען נארדינעלעך געהאנגען מיט גרינס ארייגעשטעקט נאך פון שבועות.

די כלה נאָכ'ן אָבוואַשען און פֿערקעמען די האָהר און נאָכדעם, ווי מען האָט איהר דאָס נייע קלייד אָנגעטהון מיט די „פֿראַנצענלעך“, האָט מען זי אויבענאָן אַנידערגעזעצט: זיטץ און שווייג! אַרום איהר איז דער עולם ווייבער געזעסען שטיל אויף די שטילען. קיינע האָט זיך נישט געוואַגט קיין וואָרט אָנצורופֿען, איינע האָט געוואַרט אויף דער צווייטער, און אַז איינע האָט אָבגעהוסט און איהר קול האָט אָבגעהילכט, איז זי רויט־טויט געוואָרען. נאָר די לאָוויטשער רבי'צין האָט זיך איבער דער שטוב געדרעהט, די הענד פֿערלעגט, און איהר שפּאָר קישעלע פֿון הינטען האָט איהר נאָכגעשריגען: „בין איך מיר די לאָוויטשער רבי'צין!“ נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישען די ווייבער, אַלע פֿערמאַכט די פּיסקער, ווי זיי וואָלטען געוואַרט, אַז ס'זאָל ווער קומען פֿון דערויסען און זאָל פּלוצים אַ שויב אויסהאַקען... נאָר, מען ווייסט נישט, ווי אַרום ס'איז געוואָרען, האָט מען אָנגעהויבען צו שמועסען אָבגעהאַקטע ווערטער, פֿון צייט צו צייט האָט יעדע פֿון זיי אַ „דייטש“ וואָרט אַריינגעוואָרפֿען, צו ווייזען זיך... און פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט „זיין קול“, אין מיטען איבערגעהאַקט פֿון ר' יצחק יודל'ס, די כלה איז רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקען האָט זיך געזעצט געגענאיבער איהר און האָט זיך, אויף בעל־בתישען אַרט, אָבגעעטהעמט, געבלאָזען פֿון זיך און געבאָמבעלט מיט די גאָלדענע קייט אויפ'ן האַלז.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבען! — אויך אַ „הינדעלע“ מיט אַ „איטעלע“ — צוויי שנירס. זייער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצליך אָבגעברענט געזיכט, טראָגט אַ טשעפּעק, און ביז'ן רוקען אַריין געגאָלטע האָהר, און אַ לאַנגע שירענגע פּערל אויפ'ן טשעפּעק. אַ יודענע — אַ קאָזאַק! לאָזט זיך נישט פֿון קיינעם, הנפּ'עט זיך צו צו דער שוויגער, און רעדט: „יאַך“, „ביי אונז אין „וואַרכשע“. און זייער „איטעלע“ איז אַ דינינטשקע, אַנ'איידעלע, מיט אַ שמאָל, דין, קורץ נעזעל, וואָס גלאַנצט און ציהט זיך ברוגז'דיג, אויפ'ן האַלדז אַ לאַנגע קאָראָנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לייכט שייטעל מיט אַ שרינד און אַ ווייס אַטלעסען שאַלעכעל איבער'ן רוקען, מיט אַ ווייס וועסטעלע פֿון פּאָרנט און „שפּרעכט“: „איכע“, „ביי פֿאַטער, מוטער צו הויזע האָט מען געשפּייזט פּיטערקאָכען מיט קאַפֿע“, און יעדעס מאָל, ווען די צווייטע האָט איהר

„אויפ'ן פוס אנגעטרעטען", איז זי צו דער מוטער-שוויגער צו און
האט אנגעהויבען צו וויינען: „איכע וויל נאך הויזע!" די מוטער'ס
מילך נאך אויף די ליפען, א יונג קעלבעלע, ערשט פון דער מא-
מעס ברוסט אוועקגענומען.

האט די „הינדעלע" אריבער געקוקט מיט שטאלץ צו יענע
„הינדעלע" אזוי א ביסעל פון דער הייך, „איין אינדיק צום צוויי-
טען", און האט איהר מיט'ן בליק געגעבען אנצוגעהערען ווער זי
איז: „ר' יחזקאל גאמבינער'ס טאכטער", — אויסגעקוקט נאר ביז
יענע וועט איהר אבענטפערען, וואלט דא ארויסגעקומען א חתונה,
זאל איין גאט אויסהיטען! האט זיך אבער יענע „הינדעלע" צוגע-
רוקט צו דער שוויגער (כדי די שוועגערין די גאל אבצודריקען) און
אנגעהויבען צו רעדען מיט דער ליעב-חנודיגע ריידעלעך און די
שוויגער, די מחותנת'טע, האט נאר געפרעגעלט זיך אין פוטער פאר
נחת... האט זיך די „איכע" צוגעשארט צו דער כלה, און האט
גערעדט מיט דער כלה אין דער שטיל ווי א ליעבע שוועסטער.
און האט זיך געקושט מיט איהר, און פערצעהלט איהר ווי זיי וועה-
לען זיך ליעבען, ווען זיי וועלען שוועגערנ'ס זיין — האט עס ווי-
טער יענע שנור, די „ווארשעווער'ן" פערדראסען, וואס די „אי-
כע" האט די גאנצע כלה צוגענומען, האט זי זיך געגעבען א שאר
צו צו דער כלה, און גערעדט צו איהר מיט א ליעבליך שמייכעלע,
ווי זיי וועלען זיך ליעבען, אז זיי וועלען שוועגערנ'ס ווערען———
אז די „איכע" זאל דערוויל די גאל פלאצען.

און אונזער „הינדעלע, און אונזער „יטה'לע" זענען זיך גע-
זעסען שטיל אויף זייערע שטיהלען און האבען גערעדט מיט די
מיילעלעך, די ליפעלעך בעלעקט, — און נישט געוואלט זיך „מי-
שען"....

איז אריינגעקומען עוזר'ל, דעם סאמעט-היט ארויפגעריקט
ביז'ן האלבען קאפ, א ביסעל אויפגערוימט, די הענד אין די קע-
שענעס:

— וואס זיצט איהר אזוי ווי די אנגעלאדענע, נו מחותנת'טע,
האט איהר פערהערט די כלה?

איז צוגעגאנגען „יענס הינדעלע" (די שווארצליכע), מיט א
פערקניפטען קנויל פאדעם און זי האט געגעבען די כלה אויפצו-
פלאנטערן, „לאמיר זעהען, וואס די כלה קען?", האט זי זיך אנ-

גערופען און האט די כלה געפרעגט פערשיעדענע פראגעס, די כלה האט אבגעענטפערט, און די הינדעלע האט דעם „טשעפיק" אין דערהויך געווארפען, נאך־קלעהרענדיג, וואס האט די כלה געזאגט. און די כלה איז געבעך רויט געווארען און דאס הארץ האט איהר געקלאפט...

האט עס אונזער „הינדעלען" און אונזער „יטה'לען" נישט געפאלען: מען געהט זי פערהערען. עפעס פון די שווארצע יאהר געקומען און מען פערהערט די כלה! האט זיך אין ביידע דאס משפחה בלוט ערוועקט און עפעס, ווי אומגערען, האט מען צווישען זיך שלום געמאכט, און „אונזער" הינדעלע האט זיך געשליפען דאס מיילעכעל אויף יענער, מיט אזא לשון:

— כ'וויים נישט כלעבען, געקומען פון דער שווארצער יאהר און געהען די כלה פערהערען, ווי מען וואלט די כלה אויפ'ן מארק געפיהרט — און זי האט א נאנדליכען דרעה מיט'ן נעזעל צוגעגעבען.

— ביי טאטעלע, מאמעלע אין „ווארכשע" — האט יענע געדריקט מיט איהר צונג — פיהרט מען זיך אזוי.

האט זיך די „איכע" געמוזט דערמאנען אין איהר כלה־צייט און איז פאר דער כלה ארויס מיט א געוויין (אזא טבע האט זי שוין, באלד וויינט זי), און איז אויף די כלה'ס האלז ארויפגעפאלען און זי אנגעהויבען צו קושען, צו האלזען.

איז אריינגעקומען דער „מחותן" ר' יחזקאל:

— נו, ווייבער, קריגט אייך נישט, זאל מען צוזאמענפיהרען התן־כלה איבער זיי געפעלען זיך. האט זיך אפילו די לאוויטשער רבי'צען אריינגעמישט און נישט צו געלאזט, האט זיך אבער עוזר'ל איינגעשפארט, און געזאגט, אז „די היינטיגע וועלט פערלאנגט עכ דורכאוים", און ווענדענדיג זיך צו די „איכע", האט ער צו איהר האלב־דייטשעריש „געשפראכען":

— זי מוזען עס וויסען גענוי — וואס דען די בהמות — האט ער געוויזען אויף די מחותנים...

זענען אלע ווייבער ארויס פון שטוב, און מען האט די כלה אליין געלאזט זיצענדיג אין א ווינקעלע רויט טויט און האט פאר חרפה און בושה די אויגען פון דר'ערד נישט געקענט דערהייבען. נאר די „איכע" האט זי געקושט, געהאלזט און געוויינט, ווי מען

וואָלט זי חלילה צו דער שחיטה געפיהרט: אַז זי איינע ווייסט און פיהלט, וואָס די כלה שפירט יעצט אין האַרץ... אפשר האָט זיך די נאַרען דערמאָהנט פון איהר „זעהענס“, און בעוויינט די צייט...

האָט די מחותנת'טע דעם חתן אַריינגעפיהרט, און דער בחור בלאַס ווי די וואַנד, די פאות האָבען זיך בעוועגט איבער די בלייכע באַקען און האָט זיך אָנגעהאַלטען אין די מאַמעס האַנד. די מאַמע האָט איהם צום מיידעל צוגעפיהרט: „דאָס וועט זיין דיין כלה, זעה אויב זי געפעלט דיר?“, און איז פלינק פון שטוב אַרויס, זיי אַליין איבערלאָזענדיג.

די קינדער זענען געשטאַנען אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידע אָבגעשמיסען, מורא האָבענדיג זיך פון אָרט אַוועקצורירען. דער בחור איז געווען צומישט און נישט געוואוסט ווי ער זאָל די הענד אַהין טהון. זי איז געשטאַנען ביים פענסטער, נאָהענט, נעבען איהם. האָט געהערט ווי זיין האַרץ קלאַפט, און האָט אויף איהם עפעס זעהר גרויס רחמנות געקריגען... זי האָט פאַמעליך די אויגען אויפגעהויבען און האָט איהם אָנגעקוקט, און האָט זיי שוין נישט געקענט אַוועקנעהמען. האָט זי עפעס געוואָלט זאָגען, נאָר האָט זי פערגעסען וואָס....

נאָר געוואָלט האָבען זיי ביידע, אַז זיי זאָלען שטעהען אַזוי, נישט רעדענדיג, גאָר נישט, נישט קוקענדיג — און עס זאָל קיינער, קיינער נישט זיין... נישט קוקען...

זענען אַריינגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפרעגט: „געפאָלען זיך?“ און מען האָט זיך אין די הענד געפאַטשט: „געפאָלען, געפאָלען!“

זענען געוואָרען די ווייבער גאַנץ גרויסע מחותנת'טעס צווישען זיך און האָבען זיך אָנגעהויבען הערצליך צו קושען און איבערצובעטען זיך, און די „יאַך“ האָט פאַר דער כלה דעם חתן אָנגעהויבען אָבצולויבען, און די „איכע“ האָט זיך אין די כלה בעהאָפטען: „מיר וועלען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און אייביג אָמן“.

האָט דער רב מיט ר' יצחק יודעל'ס אַריינגעבראַכט אַ גרויס פאַפיער, און מען האָט די כלה געגעבען אונטערצושרייבען. די כלה האָט איהר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבען. האָט איהר דער מחותן, ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער, געגעבען אַ גאָלדענע, לאַנגע קייט

מיט א „קאליע” „חתימה געלד” — האט די כלה צוגענומען, און געזאגט „א שענעם דאנק” און דעם מחותן געגעבען א קוש אין האנד.

האט די לאוויטשער רבי׳צען געהאפט א גאנצען סטויג טעלער און אויף דר׳ערד געגעבען א טראסק: מזל־טוב! מזל־טוב!

און די „הינדעלעך” און די „יטהלעך” זענען צו איינע צו דעם צווייטע און האבען די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואס טהוען א גאנץ יאהר פון זיך שוועבעל און פעך שיטען, און האבען זיך הערצליך צוקושט: מזל־טוב! מזל־טוב!

ר׳ יחזקאל האט זיך צווויינט ווי א קליין קינד, און ווען ער וואלט זיך נישט פאר חסידים געשעמט, וואלט ער זיך מיט זיין אלטע צוקושט, האט ער געהאפט ר׳ חיים דעם מחותן ביי די קאפאטע און געצופט איהם. די מחותנת׳טעס זענען ערגעץ וואו פערפאלען געווארען און מען האט זיי באין אופן נישט געקענט געפינען. און דא האט מען געשריגען: לעקעך! בראנפען! און זיי האלטען זיך אין איין קושען — קושען און האלזען. עוזר׳ל האט זיך אריינגעהאפט צווישען די נשים און שטארק זיך געחבר׳ט מיט דער „איכע”, און האט מיט איהר דייטשעריש „געשפראכען” „פון דער היינטיגער וועלט”... און דאס ווייבערישע יודעל, אך, דאס געקנייטשטע צילענדעריל האט גאר אין גאנצען אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער ארויסגעשוואומען, ער האט שלום געמאכט מיט דער לאוויטשער רבי׳צען און חברט זיך מיט יענע מחותנת׳טעס, זאגט גלייכע ווערטלעך, נאר פאר „יענע הינדעלע מיט׳ן פעדעריל אויפ׳ן סטשעפיק האט ער מורא, ווי פאר פייער, און האלט זיך פון איהר פון דערווייטען... און פון דער קיך טאנצט אריין די אלטע רחל־לאה אקעגען די כלה מיט א טעלער טארט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אליין געקומען,
האטש אנארימע, —
פארט א מוהמע...

די נאכט איז נאך געלעגען איבער דארף און פעלד, און איבער די גאנצע וועלט איז איין לבנה אויף געווען און געשפיעלט זיך צווישען די וואלקען. פאר דער קרעטשמע זענען נאך די פוהרען

געשטאנען מיט די שטאלקאטשען, וואס האבען געפלאקערט אין דער נאכט. אויף די פוהרען די מחותנים, מען האט נאך אריבער געריעדט פון איין פוהר אין דער צווייטער, יודען פערענטפערען נאך די לעצטע רמב״ם׳ס, ווייבער האבען אריבערגעשיקט גריסען אלטע באבעס, אלטע מוהמעס, און די גאנצע משפחה. די קנאלען פון די בייטשען האבען אין דער שטילער נאכט זיך געהערט און זייער עכא האט וויט און ברייט אבגעקנאלט. און די פוהרען זענען זיך צופאהרען, טייל אויפ׳ן לינקען וועג, טייל אויפ׳ן רעכטען וועג.

ביי די פוהרען, וואס זענען אב אויפ׳ן וועג לינקס, איז אני־ארט געוועען ניט בעזעסען. עס האט דארט ווער געפעהלט. — עס איז געוועען דער חתן, וואס איז מיטגעפאהרען מיט די מחותנים צו גאסט אויף שבת נחמו.

אויף דעם לעצטען וואגען צווישען די ווייבער איז די אלטע מוהמע רחל־לאה געזעסען, זי האט אביסעל צופיעל געטרונקען, די הייטלעך האבען זיך איהר שווער איבער די אויגען געצויגען, און די דינע, אלטע ליפען האבען נאך האלב פון שלאף געברומט:

„נישט קיין געבעטענע,
אליין געקומען,
האטש אנארימע, —
פארט א מוהמע...

VII.

פרייטאג און שטעריל.

ווּמעררינע פרייטאג׳ס־נאכמיטאג!

הדר־יונגלעך זאגען אב די הפטורה, זענען מעביר די סדרה און געהען אהיים מיט די סדורימ׳לעך, חומשים און מיט די גמרות, אויף מארגען צום פערהער. געקומען אהיים, שלעפט מען ארויס יאגדעס. די מאמע גיט דעם יאגדע־סטאניק און מען שמירט זיך דאס גאנצע פנים איין. מען גנב׳ט ארויס פון קעלער א פאר מעהרען. די מאמע נעהמט צו די יאטיוועל מיט די רעקליך און שליסט זיי איין

אין קאסטען, אויף מארגען צום דאווגען. נאר באַרווים און האלבּ-נאקעט האלא אין גאס ארײַן, הינטער דעם שוהל-פּלאץ, — דאָרט ווארט שוין חברה. מיט פּעק שטײנער לויפט מען אויפ׳ן מארק און מען צוטרײַבט דעם בעקער׳ס טויבען, וואס פליהען איבער׳ן מארק ארום, און דער בעקער לויפט ארויס יאגען, האפט מען די פּיס און מען מאכט פליטה...

דאס שטעדטיל, וואס איז אפּגעבּרענט געוואָרען, איז האלבּ׳ס צוגעלאטעוועט. דא און דאָרט זעהט מען חורבות, ארומגעקלאפּט מיט האלבּ-אפּגעבּרענטע ברעטער. יעדענס רשות איז בעזונדער אין א צוים איינגעצוימט. דא און דאָרט זענען אפּגעלעגטע קלעצער און ברעטער. גוים שטעהען און ארבּייטען, יונגלעך קריכען ארום און שפּרינגען, און הודזשען זיך אויף די ברעטער. בײַ דער געבּײַ זיצען יודען, ליידיג-געהערס, אהנ-פּרנסה׳דאיגע, קוקען ווי די גוים ארבּיי-טען און גיבּען עצות, ווי מען דארף מאכען די פּענסטערליך, די טהירען. יודען שפּארען זיך איבער די געבּיידעס און די גוים מא-כען פון זיי הוזק. אויפ׳ן מארק זענען שוין דא גרינע עפּעליך, שענע בארנעליך — א פּאר א צווייער. א יונגעל בלאזט אין א גארגעל פון א געשהט׳ענע קאטשקע, און הברה נאך איהם הרר... הרר... עס לויפט פארבּיי א מיידעל אין בּית-המדרש ארײַן צו פרעגען א שאלה אויף אניעוף, און דא ווײַזט זיך א יודענע מיט א טרפה׳ר קאטשקע אויף א טעלער, טראגענדיג זי צום גוי׳שען בעקער. טאטעס מיט יונגלעך געהען צוריק פון שערער מיט אפּגעגאָלטע קעפּליך, ווי די שעפּסען, לכבוד שבת-נחמו. פון וועג אן קומען אנצוגעהן יודען אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָדט ארײַן אויף שבת. פוהרען קומען צופאהרען אין מיט׳ן מארק ארײַן, אנגעפּאקט מיט חסידים, אלטע יודען און בחורים, און יונגלעך, וואס קומען אויף שבת-נחמו צום רבּי׳ן. די שטאָדט ווערט פיעל מיט פּנים חדשות. יודען געהען ארום, ווי אין ירושלים, פראנק און פרײַ, מיט שטריימלעך, שיך און זאקען, מיט פּאות און ליולקעס... עס ווערט לעבּעדיג, פריי-טאָג׳דיג אין שטעדטיל. מען לויפט מען אײַלט זיך, מען דערקענט, אז עס איז ערב-שבת, ערב א גרויסען טאג. די זון ציהט זיך איבער׳ן שטעדטיל אויך עפּעס אזוי פרײַטאָג׳דיג, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפּיד, וואו איהרע גין-גאָלדענע שטראהלען פאלען ארײַן, און וועמען זיי בעלויכטען. [illegible] שענק פּאהרען אהיים שפּורע

פויערים און שכורע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע האלאטען. זיי קושען זיך, וויינען און לאכען, נעהמען זיך ארום און טאנצען. די פערד זייערע, די פולע, רונדיגע פערד, זענען אויסגעפוצט מיט בענדער, ווי מען פאהרט אויף א חתונה. זיי פאהרען מיט רעש ארויס פון שטעדטיל, קלאפען איבער די שטיינער, און די הזירימ׳לעך אויף די פוהרען קוויטשען מיט, און הדר־יונגלעך מיט די ארויסגעשלעפטע העמדער פון די הויזען־שפאלטען לויפען זיי נאך, און מאכען גרויסע גוואלדען: בע! הורא! עס קומט צופאהרען לייב׳ל דער וואסער־פיהרער מיט זיין פעסעל וואסער פון טייך, בעפאלען איהם די קינדער און צופען פון פערדיל די האהר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייב׳ל שילט, קנאלט מיט׳ן בייטש, נאר ווער קוקט אויף איהם, מען צופט ווייטער דאס פערדיל און מען פאשעט עס מיט יאגדעס, מיט בולקע־פוטער, און דאס פערדעל פערדייהעט אלעס...

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאדט. ער גייט מיט א חברה אורחים ארום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אב אנ׳אורח אויף שבת.

אין געסעל קומט צופאהרען פון וועג דער גביר ר׳ יחזקאל מיט זיין מענש נאטע. אויף שבת אהיים געהיילט זיך. נאטע שפאנט די פערד אויס און רייט מיט זיי איבער׳ן געסעל צום וואסער אראב, און ר׳ יחזקאל זעצט זיך פאר דער טהיר, און בעט אין הארצען, אז גאט זאל איהם צושיקען א יוד אויף שבת.

אלעס אין דער גאס איז פרייטאג׳דיג. די הימלען ציהען זיך אזוי לאנג און ברייט אוועק; ציהען זיך, און ערגעץ וואו אויף שבת אהיים צו קומען. וואס ווייטער, ווייזען זיך אלץ מעהר יודען אין אטלעסענע קאפאטעס, אין שיך און זאקען. יונגעלעך אין אטלעס און אין זיידענס, געהען מיט פעקליך צום וואסער באדען זיך. דאס זענען הסידימ׳לעך, יונגע הסידימ׳לעך, וואס זענען געקומען צום רבי׳ן אויף שבת־נחמו.

און היימליך ווערט אין שטעדטיל, היימליך. בעלי־מלאכות טראגען אב די לעצטע ארבייט, יונגען האפען ביער־געלד, לויפען אין די קראמען נאך קראגענדליך מיט שניפסליך, און מען לויפט צום וואסער באדען זיך לכבוד שבת.

הינטער דעם אלטען שוחט׳ס הויז גיסט זיך דאס וואסער. ביי נאכט זענען זיך דארט טובל די טויטע פון דעם געגענאיבערדיגען בית־

עולמיל, נאָר פרײַטאָג פאַרנאַכט — דאָס שטעדטיל. גאַנץ קאָזמער איז אין נאַקעטען, ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען... אַ פעלד איז בעלעגט מיט ווײַסע פעקליך, און נאַקעטע זיידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זענען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעדטיל שוין בעוואוסט פון לאַנג אָן. יודען האַלטען פון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קליינע קינדער שווימען אויף די בײַכלעך. די קינדער ווײנען, זייער געשריי געהט ביז אין הימעל אויף, און די טאַטעס שלעפען זיי טיעפער, טיעפער אין וואַסער אַרײַן, טוקען זיי די קעפלעך. דאָס קינד עפענט די אויגעלעך אויף, מאַרט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק. פערזאָרגטע יודען, וואָס זענען אַ גאַנצע וואָך אין דאַגות־פּרנסה, מאַכען זיך נאַריש און ווײַזען קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאָרקים”, דער צווייטער „לעגט קלאַפּטער”, דער דריטער מאַכט אַ „רעדעל”, קאָרטשעט זיך אײַן, פערלעגט די הענד אַרום די פים און דרעהט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור גנעהמט גאָר די וועלט אָב מיט זײַן שווימען. ווי אַ פיש ליעגט ער אָב גאַנצע שעה׳ן אונטער׳ן וואַסער, האַפּט אָן יעדען בײַ די פים, פּלוצלונג גיט ער גאָר אַ שפּרונג אַרויס, מאַכט אַ קאָזעליק, און ווײַטער אין וואַסער אַרײַן.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש...” און אין מיט׳ן דערינען ווערט אַ געשריי: געוואַלד ער טרינקט זיך! און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיג, האָט עס אַ מענש אַרײַנגעהאַפּט. דער מענש רײַסט זיך אַרויסצוקומען פון די אַרומיגע שטראָמדיגע הוואַליעס, נאָר זיי האָבען איהם אַרײַנגעקראָגען, און עס ציהט איהם ווער אונטען אין וואַסער אַראָב. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאָרקים” האַפּט דעם טרינקענדיגען בײַ די האָהר אָן און שלעפּט איהם פון וואַסער אַרויס. דערווײַל קומען אָן פון דער שטאָדט צולויפען ווײַבער, קינדער מיט געוואַלדען: וועמען! הײם משה, וואו ביסט דו? יודען האַפּען דעם טרינקענדיגען, הויבען איהם אָן צו רײַסען און וואַרפען, ציהען איהם די שלײַפען מיט אַ פּאַסעק אַרום, — און זענען מחיה מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָדט, נאָר דאָס פעלד, וואָס איז בײַם וואַסער, געהערט צו דער שטאָדט׳ס שררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאָנטסע מיט אַ הונד, אַז ער זאָל אַוועקיאָגען די באָדענדע, ווערט אַ געשריי: „דער זשאָנטסע געהט!” האַפּט מען די פעקליך, קליידער

אויפ'ן קאפ און מען לויפט נאקעטערהייד אין שטאדט. גאנצע מחנות נאקעטע יודען לויפען מיט די פעקלעך, און דער גוי מיט'ן הונד יאגט אין סאמע שטאדט אריין, ביז עס קומען די קצבים אנטקעגען דעם גוי מיט גרויסע שטעקענס און לייזען אויס דאס שטעדטיל פון גוישע הענד...

די זון הויבט שוין אן צו זעצען ווייט אויפ'ן ליגטשעצער וועג. עס ווערט פארנאכט. ביים וואסער הויבט אן רוהיגער צו ווערען. מען איילט זיך אהיים, צום טייך קומען שוין נאר די לעצטע פוהרמאנעס, וואס זענען שפעט אין שטעדטיל אנגעקומען, און בעלי־מלאכות וואס האבען שפעט די מלאכה געענדיגט. פון מארק צונעהמען די יודענעס זייער סחורה און טראגען זיי אהיים. אויסגעבאדענע יונגלעך לויפען איבער דער גאס מיט פלעשעלעך צו ווײַנשטיינען נאך ווײַן אויף קדוש. די געוועלבער פערמאכען זיך איינציגווייז. אין עק גאס ביים גרויסען איינפאהר־הויז, אויף דעם וועג צום בית־עולם צופלאקערט זיך א רויט געשטאלט אין א וואלקען פון גין־גאלד שטויב... דער הימעל ווערט איבערן שטעדטיל טונקעל. מען הויבט אן קלאפען אין שול אריין. אין טייל פענסטער ווייזען זיך שוין שבת־ליכטלעך, נאר די האלב־איינגעפאלענע הײַזלעך, דער רעשט הורבות זעהען אויס עפעס נעבעכדיג, ווי ארימע מחותנים וואס זענען אין צוריסענע בגדים און נאר אין סאמעטענע, שבת'דיגע היטלען געקומען אויף דער התונה... פאר טייל הייזער ווייזען זיך שוין שבת'דיגע בעלי־בית'טעם מיט זייערע טעכטערלעך. אפגעוואשען, אויסגעקעמט זיצען זיי פאר דער טהיר...

און שטיל און רוהיג איז אין געסעל. דער שבת קומט אן מיט רוהיגע טריט, און פערשפרייט מנוחה. ווי אליין פאר זיך קלינגט דער קירכען־גלאק, רופט מיט א פרום געבעט אין קירכע אריין. פון דעם קליינעם בית־המדרש'יל פינקלען זיך ארויס די שבת־ליכטלעך און עס דאכט זיך, אז זיי האלטען מלחמה — דער קירכען־גלאק מיט ד. שבת־ליכטלעך. יעדעס ציהט צו זיך. דורך דאס שטילע שטעדטיל געהען פרומע קריסטען, מענער מיט פרויען, געהען אין קירכע אריין. און אפגעוואשענע יודען מיט ווייסע קראגעס פון די העמדער, איבער די שבת־קאפאטעס פערבויגען, געהען אין בית־המדרש אריין. חסידים אין אטלאס און אין זיידענס, אין שיך־און־זאקען געהען צום רבי'ן. און שטילער, רוהיגער, שבת'דיגער ווערט דאס שטעדטיל, ווי מען וואלט זיך איינגעטיילט דאס בית־המדרש'יל מיט דער קירכע, יעדע גענומען זיך

דאָס איהריגע. פון די אָפגעוואַשענע פענסטער פינקלען די ליכטלעך און די לייכטערליך אַרויס. מיידלעך הויבען זיך אָן צו ווייזען אין געסעל שפּאַצירענדיג, און דעם חזנ'ס לכה דודי זינגט אין געסעל און דער קירכען גלאָק קלינגט מיט, די קולות מישען זיך אויס און זיי ווערט איין שטילע תפלה צו איין גאָט...

און גאַס ווייזט זיך ר' יחזקאל מיט זיין חתן. זיי געהען אין בית־המדרש אַריין דאַווענען. עס ווייזען זיך מיידלעך אויפ'ן שוועל אין טהיר. אָרענטליכע בעל־הבית'ישע טעכטער קוקען פון די אָפענע פענסטער אַרויס, קוקען נאָך און סוד'ען זיך: לאה'לעס חתן! לאה'לעס חתן!

מיידלעך, כלה'ס, שפּאַצירען אין שוהל־געסעל. עס געהען דעם שוחט'ס טעכטער אין גאָלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים.

בחורים, חתנים'לעך, געהען שפּאַצירען אויף דער צווייטער זייט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די זיידענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פּאות'לעך און מיט די גאָלדענע זייגערס. וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים חתן־מתנות...

אין מיטען דעם געטיל, וואָס איז פערהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פּלוצלונג אַ קול פון אַ וויינענדיגער מאַמע: מיין קינד מיין יצחק'ל! קומען זיך צוזאַמענצולויפען ווייבער, מיידלעך פון אַלע זייטען: וואָס איז? וואָס איז? „מיין יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך ביי־טאָג און איז נאָך נישט אַהיים געקומען. וועה צו מיר! מען האָט איהם ביי'ם וואַסער געזעהען!" — וויינט די יודענע אין רוהיגען געסעל. אַרום שטעלען זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסען: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!" „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט און פערשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווייט, וואו דער הימעל ליעגט אויפ'ן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאָסען, וואו יצחק'ל, דער יודענעס יונגעל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען.

לויפט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָפּ, דאָרט צום הימעל און וואַסער, וואו זיי ליגען ביידע אויסגעגאָסען, געוואָהר צו ווערען דעם סוד, וואו איהר קינד, איהר יצחק'ל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען...

פרייטאג־צו־נאכט׳ס. דער טיש ביי ר׳ יחזקאל׳ען האט מען לכבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האט אויפגערוקט די פליגלען פון דעם גרויסען טיש, ווי מען האט עס נאר איין מאל אין יאהר ביי דער פורים־סעודה, ווען אלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צוזאמען. מלכה׳לע, די בעל־הבית׳טע, האט נישט געזשאלעוועט קיין ליכט, זי האט געלייענט און געוואוסט גאנץ גוט, אז וואס מעהר ליכט פרייטאג־צו־נאכט׳ס, דאס מעהר פרנסה בעוויליגט גאט. דער גרויסער טיש איז געווען בעשטעלט מיט זילבערנע לייכטער, אלט־פרענקישע, זעקס־רעהרענדיגע. אין שטוב האט אלעס געבלאנקט, געלויכטען פון די ליכט. לכבוד דעם חתן האט מלכה׳לע ארויסגענומען דאס זילבערנע גאפעל־מעסער, וואס ווערט נאר בענוצט צו דער פורים־סעודה, אויפגעשטעלט די זילבערנע בעכער. אויבען־אן זענען געווען געגרייט די חלות פאר ר׳ יחזקאל׳ן, בעדעקט מיט א חלה־טישטיכעל, רעכט׳ס איז געווען געגרייט פאר׳ן חתן, די חלות פאר איהם זענען געווען בעדעקט מיט א טישטיכעל, געהאפטען אויף זילבער, וואס לאה׳לע האט פאר איהר חתן אויסגעהאפטען. מלכה׳לע, אנגעטהון אין איהר ווייסען זיידענעם קלייד מיט גאלדענעם בעשלאג פון אונטען, וואס איז געווען געמאכט לויט דער דעמאלדיגער מאדע מיט ברייטע פאלדען, וועלכע איינע האט זיך פערבלאנדזעט אין דער צווייטער, מיט דעם זיידענעם שאלעכיל מיט די בלויע פרענזעלעך, וואס דער מאן האט איהר מיטגעבראכט פון לייפציגער מארק, אין דער הייסער שבת׳דיגער קאַרענגאָוועך הויב, — איז געשטאנען, דאס פנים אין איהרע בלייכע אידעלע הענד פערשטעלט, און האט ליכט געבענטשט. לאה׳לע, אנ׳אויסגעוואַשענע, מיט שווארצע לאנגע זיידענע צעפ פערוואָרפען שבת׳דיג איבערן סאמעט־בלויען יאקעלע, און זעהט אויס ווי אן ארענטליך מיידעלע, וואס האָרכט „וואס טאטע־מאמע הייסען, און וואס גוטע, פרומע לייט הייסען“ — און א ברכה מיט הצלחה רוהען אויף איהר קאפ... זי זיצט זיך ביי דער מאמען, און לייענט מיט איהר אין דער תחנה:

„רבונו של עולם, מיין מצוה פון די ליכט־אנצינדען זאל אזוי אנגענומען זיין, ווי די מצוה פון דעם כהן־גדול. ווען ער האט די ליכט אין ליבען בית־המקדש אנגעצונדען. אז מיינע קינדערס אויגען

זאָלען לייכטען אין דער ליעבער, הייליגער תורה... זייערע מזלות זאָלען לייכטען אין הימעל..."

די פענסטער זענען געווען אָפען אין געסיל אַריין; געגענאיבער פון גאָרטען האָט זיך געהערט די קוואַטשעריי פון די זשאַבעס, און פון גאַנץ ווייט אין „שוואַרצען וואַלד" האָט זיך אַ ליכטעל געלויכטען. איינגעפּאַסט אין דער פינסטערער נאַכט, האָט עס אויסגעזעהען ווי אַ פערגעסען ערגעץ שבת-ליכטעל, און די זשאַבעס בענטשען דעריבער... אַ טונקעלע חמאַרע איז געהאַנגען איבער'ן וואַסער און אַלץ פערדעקט, נאָר פון ווייט, פון יענער זייט האָט זיך געפונקעלט אַ ליכטעל, און ס'האָט געדוכט, אַז די אַלטע, די ווייכסעל, אַ גרויע באָבע, האָט זיך אויך שבת-ליכטלעך אָנגעצונדען לכבוד שבת... און פון אָפענעם פענסטער קומען אַריין צושווימען גאָט'ס ליעבע זומערדיגע ריחות פון טויזענדער בליטהען און געוויקסען, און האָבען זיך אויסגעגאָסען אין שטוב, געהאַפּט אַ וואָרט פון תחנה, אַ שבת'דיגע ברכה און צוריק אַרויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פעלדער און וועלדער, איבער הימעל און ערד און פערשפּרייט שבת-ברכות איבער גאָט'ס וועלט...

יודען זענען אַהיים געגאַנגען פון בית-המדרש, פון מנינים'לעך. ווער עס האָט געקענט האָט אַן'אורח מיטגענומען. די שבת-מלאכים זענען פאָראויס פאַר די פרינצען געפלויגען און האָבען זיי שלום-עליכם אָבגעגעבען, און מנוחה פערשפּרייט. און יודען דערזעהענדיג די גוים, וואָס זענען געזעסען אין זייערע וואָכעדיגע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די ביינק פאַר די טהירען און האָבען געשפּיעלט און געזונגען, האָבען זיי געקרעכצט, רחמנות געהאַט אויף זיי: גוים נעבעך, זיי האָבען נישט קיין שבת!...

און דיין פאָלק ישראל האָסטו געטרייסט, טאַטע אין הימעל! אַלץ איז עפּעס ווי אויסגעלייזט געוואָרען, בעקליידט מיט דערבאַרימקייט, ווי די שכינה וואָלט איהר פאָלק ישראל אַרומגענומען, די טרעהרען פון געזיכט אָבגעווישט, געטרייסט איהם, די פאות איהם אויף די באַקען געקרייזעלט, ווי אַ געטרייע מאַמע געקרייזעלט, חנ'דליך געמאַכט, און מיט ליעבשאַפט צו איהם געזאָגט: הבן יקיר לי אפרים: צי אַ טייערער זוהן ביסטו מיר אפרים? אם ילד שעשועים, אָדער אַ שפּיעל-קינד, כי מדי דברי בו, וואָרום אין מיין טהון רע-

דען וועגען איהם זכור אזכרנו עוד, טהו איך אן איהם אלץ נאך גע־
דענקען, על כן המו מעי לו איבער דעם ברומען מיינע געדערים
נאך איהם, רחם ארחמנו נאום ד׳, ערבארימען טהו איך מיך איבער
איהם, טהוט זאגען גאט.

און גאט׳ס ערבארימקייט איז איבער וועלט און נאכט גע־
וועזן אויסגעגאסען.

ר׳ יחזקאל איז אהיים געקומען נאכ׳ן דאווענען, און א רעשט
ביסעל אורחים האבען זיך איהם נאכגעשלעפט.

— גוט שבת!

שלום עליכם. מלאכי השרת. מלאכי עליון...

און געזעהען האט מען, ווי די מלאכים מיט זייערע צוויי ווייַ־
סע פליגעל פערשפרייטען מנוחה ארום אין דער שטוב. מלכה׳לע
מיט דער כלה זענען געזעסען ביים טיש, ווארטענדיג אויף קדוש, און
האבען אויסגעהארכט פון מאן און חתן, די הניפה׳דיגע ריידעלעך
וואס די מאנספערשוינען האבען די וויַיבער פארגעזאגט:

„אשת חיל מי ימצא״...

מען זיצט ביים טיש. ר׳ יחזקאל זיצט אויבען־אן מיט׳ן חתן
קעגענאיבער דעם וויַיב מיט לאה׳לען. עס איז שטיל ארום, נאר
דאס ווינדטעל, וואס בלאזט דורך דעם אפענעם פענסטער, האלט
אין איין דערצעהלען... לאה׳לע הויבט אלע ווייַלע פאמעליך אויף
די אויגען און ווארפט אריבער א בליק. ער, אין דער אטלעסענער
קאפאטע און מיט דעם שווארצליכען פנים, איז אזוי תנ׳עוודיג. אט
זעהט זי אויף איהם דעם גאלדענעם זייגער אין דער זיידענער וועסט,
דעם זייגער, וואס ער האט פון איהר געקראגען. ער איז איהר חתן...
מיט איהם וועט זי וואהנען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאר
זיי ביידע... און דאס יונגע הארץ בעוועגט זיך אזוי לייכט, אזוי
שטיל... דאס ווינדטעל הערט דעם סוד און פליהט מיט איהם דורך
דאס אפענע פענסטער ארויס אין דעם גראפ׳ס שווארצען וואלד
אריין, דארט פאר׳ן שבת־ליכטעל דעם סוד צו פערטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגען אראבגעלאזט. וואס קלערט ער
איצט? וועגען איהר, וועגען זיין לאה׳לען! (רויט ווערט זי).
דאס איז איהר חתן, א חתן פאר זי האט דער טאטע מיטגעבראכט...
אך, ווען עס וואלט קיינער נישט זיין, טאטע־מאמע וואלטען שלא־

פֿען געגאנגען, וואלט זי צו איהם צוגעגאנגען, שטילערהייד, עס איז דאך איהר חתן, צו א חתן מעג מען... וואס — ניין?...

שא, דער טאטע מיט'ן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט ארויס דורך דאס פֿענסטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאנגט צום טיש, שטעלט אנידער א טעלער פאר'ן מאטעשי, פאר די מאמעשי און פאר איהם...

„זאל ער מיר עסען געזונדערהייד..." און דאס הארץ קלאפט איבער זיין אקסעל, עפעס האט איצט געמוזט פאר זיין געזיכט דורכלויפען...

אין מיטען עסען זענען געקומען צוגעהן דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנת'טע, עס איז געקומען עוזר'ל, לייב'ל, מאטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאטע קרובים און בעקאנטע. מען האט אפגעגעבען דעם חתן שלום עליכם, געפרעגט איהם, ווי דער חזן געפעלט. דערנאך איז געווארען א שמועס וועגען חזנים. איינער האט געזאגט א שטיקעל שיר המעלות'ל, האט דער חתן איהם אפגעענטפערט מיט א זמר'ל. דאס גאנצע געסיל איז צוזאמענגעלאפען אונטער'ן פֿענסטער. דער חתן האט פֿערמאכט די אויגען, די האנד אונטער די באק אונטערגעלעגט און זיין קול האט זיך געגאסען, האט זיך געלאזט אויף א „שטייגעריל". אונטער'ן פענסטער ווערט אלץ מעהר מענשען, מען שטעקט קעפ אריין. „גוט שבת!" „לאהו'לעס התן" — האבען מיידלעך זיך געסוד'עט און מיט'ן פינגער געוויזען. די טהיר האט זיך געעפענט און פרעמדע מענשען האבען אנגעהויבען אריינצוגנב'ענען זיך, צוערשט מיט א ספק'דיג געלעכטעריל אויף די ליפען, באלד: הייסט עס, גלאט אזוי, און דערנאך האט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אנגעשטאפט.

און צום טיש האט מען ווייך דערלאנגט, כוס אויס, כוס איין.

באלד איז אנגעקומען ר' יצחק יודל'ס מיט'ן ברייטען „גוט שבת'! דער עולם האט פאר איהם א וואריע געמאכט. עוזר'ל האט איהם אויפ'ן אקסעל די האנד ארויפגעלעגט און הויך זיך גע„דוצ'ט. ר' יצחק יודעלס האט נישט געוואלט לאנג זיצען: „דער רבי געהט קדוש מאכען". דער עולם האט זיך באלד גענומען צום בענטשען. נאכ'ן בענטשען האט זיך דער יונגער עולם גענומען געהן צום רבי'ן, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיים — אין בית־המדרש אריין, וואו

דער רב פּלעגט לערנען יעדען פרייטאג־צו־נאכט'ס מיט די שטאָדט־בעלי־בתים די סדרה פון דער וואָך.

ר' יצחק יודל'ס האָט שטאַרק אָנגעהויבען בעטען, אַז ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן זאָלען היינט לכבוד דעם חתן מיטגעהן צום קדוש צום רבי'ן.

די בעלי־בתים האָבען זיך צוערשט אַביסעל געשעמט דורכלאָזען אַ סדרה, נאָר די קינדער, און דער חתן אַליין האָבען זיך שטאַרק אָנגעהאַלטען. ר' יצחק יודעל'ס האָט געזאָגט: „מען מוז אייך געוועהנען"...

האָבען זיך די בעלי־בתים, אַ ביסעל מיט בושה, געלאָזט זיך נאָכשלעפּען נאָך די קינדער צום רבי'ן.

עס איז געווען דער ערשטער פרייטאָג־צו־נאכט'ס, ווען די בעלי־בתים האָבען זיך נישט געפונען אין בית־המדרש ביים רב'ס סדרה.

ביים רבי'ן אין בית־המדרש.

איין עדה! און גאָט'ס עדה איז אינגאַנצען אַלע גלייך, סיי קינדער, סיי אַלטע, אַלע איין נשמה, איין בנין, איין גאָט ליעבט מען, אין איין בית־המדרש דאַווענט מען. און די תפלה איז איינע, טויזענדער קולות פון איין האַרץ. דער עולם איז צוזאַמענגעגאָסען, אַ ים שוואַרצע שטריימלעך און שוואַרצע בערד איינער אין אַנדערן, ביים צווייטען, אין איינעם! אַלע אויגען זענען אָנגעווענדט צו דעם ווייסען האַלאַט, וועלכער דרעהט זיך אַרויף און אַראָב צווישען דעם ים שוואַרצע שטריימלעך און וועלכער מאַכט זיך אַ וועג פון איין עק בית־המדרש צום צווייטען. דאָס איז דער רבי. זיינע הענד זענען אין גאַרטעל פערפלאָכטען. די אויגען צום באַלקען אָנגעווענדט און דער הויכער, שכינה'דיגער שטערן איז אין איין שאַרפען קנייטש; איין מחשבה, איין כונה: צו גאָט!

און גאָט איז דאָ, דאָ, צווישען דער עדה. ער האָט זיך נישט יודען אויסגעמישט. ער איז געוואָרען איין חלק אין כלל, איין קנויטעל, איין פלעמעל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די כנסת־ישראל, די כנסת־ישראל און די שכינה. ביידע פערוואָגעלט אין גלות, טרעפען זיך צוזאַמען און דערמאָהנען זיך די כלה־צייט. איז עס דען נישט ווי צווישען אַ חתן־כלה, וואָס עס האָט זיך ביי זיי אַ ברוגז'ל געמאַכט? זיי זענען זיך צוגאַנגען אין פערשיעדענע

וועגען און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפען זיי זיך אינאיינעם אין א פרעמדער סטאנציע...

און דער רבי האט געזונגען זיין ליבענס ליעד צו גאט: שיר־השירים.

נישט געזונגען האט ער, נאר טיעף געזאגט, מיט כונה, יעדעס ווארט מיט זיין טעם און זיין מיין:

..."איהר זאלט נישט קוקען, וואס איך בין אזוי שווארצליך, וואס די זון האט מיך אבגעברענט. מיין מאמעס קינדער האבען מיר שלעכטס געטהון, זיי האבען מיך געמאכט פאר א גערטנער־היטערין, מיין גארטען האב איך נישט געהיט".

— "זאג מיר, דו וואס מיין נשמה ליעבט, וואו פאשעט זי, וואו הויערט זי אין דער מיטאג־צייט?"

— "אויב דו קענסט נישט די שענע צווישען די פרויען? געה נאך די שעפסען־טריט און זעה דיינע ציגעלעך ארום די גע־צעלטען פון די פאסטוכער".

— "איך בין מיר א בלימעל פון שרון, א רויז פון די טאלען".

— "אזוי ווי א רויז צווישען די דערנער, אזוי איז מיין גע־ליעבטע צווישען די טעכטער".

— "אזוי ווי אן עפעל צווישען די וואלד־בוימער, אזוי איז מיין געליעבטע צווישען די זיהן. אין זיין שאטען וויל איך ליעגען, דיינע פרוכטען זענען מיר זיס"...

— "מיין געליעבטער איז געגליכען צו א הירש, אדער צו א יונגען אינד. אט שטעהט ער הינטער אונזער וואנד, קוקט אריין דורך דאס פענסטער, ווארפט אויגען דורך די שפאלטען"...

— "ענטפערט מיין געליעבטער און זאגט צו מיר: מיין פריינ־דין, מיין שענע, קום מיט מיר!"

— "ווארים איז, דער ווינטער איז שוין אוועק, דער רעגען איז שוין פארביי".

"פעלד־בלימעלעך ווייזען זיך שוין אויף דער לאנקע, דעם פויגעל'ס־צייט איז געקימען, און דעם קוקו'ס קול הערט זיך שוין אין אונזער לאנד"...

"שטעה אויף מיין פריינדין, מיין שענע און קום מיט מיר" — — —

און דעם רבינ'ס קול זאגט נישט, נאר עס בעשטעמט יעדעס

וואָרט, ניט יודען צו פערשטעהן דאָס זיסקייט, די צוגעבונדענקייט, די טרייַשאַפט, וואָס עס פיהלט די כנסת־ישׂראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כנסת־ישׂראל.

און די ערדה פיהלט עס אונ נייגט זיך, און בויגט זיך, ווי אַ דאָרשטיגעס פעלד זאַנגען צום טריפענדיגען וואָלקען. די ערדה האַפט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, אַ גרוס פון דער שכינה צו דער כנסת־ישׂראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פייגעלע אין וואַלד,
וואָלט איך צו דיר געפלויגען...“

און יודען נעהמען זיך צוזאַמען. און עס ווערט איין האַרץ און איין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פיעל ליעבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטריי בריוועלע „פון צוויי טויזענד מייל“:

„איך שלאָף, און מיין האַרץ איז וואַך. די שטימע פון מיין געליעבטען קלאַפט אין טהיר: עפען מיר, מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאָפּ איז פול געוואָרען מיט טוי, מיינע לאָקען מיט נאַכט־טראָפּען.

„כ'האָב אויסגעטהון מיין העמדעל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטהון? כ'האָב אָבגעוואַשען מיינע פיס, ווי אַזוי קען איך זיי פערשמוצען?...

„האָט מיין געליעבטער די האַנד אויסגעשטרעקט פון שליסעללאָך, האָבען מיינע געדערים נאָך איהם געטהון ברומען.

„האָב איך מיך אויפגעהויבען צו עפענען מיין געליעבטען, און מיינע הענד טהוען מיר טריפען, און מיינע פינגער מיט מירום די קלאַמקעס שמירען.

„איך האָב אויפגעעפענט מיין געליעבטען, נאָר מיין געליעבטער איז שוין לאַנג געהאַט אַוועק. די נשמה איז איהם אויסגעגאַנגען אין זיין רעדען. האָב איך איהם געזוכט און כ'האָב איהם נישט געפונען. האָב איך איהם גערופען, האָט ער מיר נישט געענטפערט.

„האָבען מיר געטראָפען די, וואָס דרעהען זיך אין שטאָדט אַרום, האָבען זיי מיך געשלאָגען, האָבען זיי מיך געפּייַלט. האָבען זיי מיר די קליידער אַראָבגעצויגען, די „מויערן־היטערס“ — — —

פֿלוצלונג האָט דער רבי אויפֿגעהערט צו זאָגן. ער האָט זיך איבערן בית־המדרש געדרעהט, קיין וואָרט נישט גערעדט, וואָס אַמאָל מעהר די אויגען אויפֿגעריסען און געקוקט אויפֿן באַלקען און דער שטריך אין שטערן האָט זיך איהם אַלץ טיפֿער געשניטען, אויף חסידים איז געפֿאַלען אַ ליעבע אימה, וואָס האָט אַלע אינאיינעם צוזאַמענגענומען און געהאַלטען.

פֿלוצלונג האָט זיך דער רבי געגעבען אַ האַפּ אויף און מיט גרויס פֿרייד, ווי עס וואָלט עפּעס פֿאַר איהם פֿלוצלונג ענטפּלעקט געוואָרען, האָט ער געגעבען אַ געשריי אויס:

שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און עס איז געוואָרען צווישען עולם, ווי עס וואָלטען אַריינגעפֿאַלען טויזענדער מלאכים פֿון הימעל. די מלאכי־השרת האָבען זיך אויסגעמישט מיט'ן עולם חסידים צום רבי'ן אויף שבת, אַלטע באַקאַנטע, משלנו, און מען האָט זיך ביי די גאַרטלען אָנגענומען, געפֿרעהט זיך איינער מיט'ן צווייטען:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!..."

און דער עולם האָט זיך טיעפֿער געלאָזט, איינער אין צווייטען, איינער אין אַנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליעבשאַפֿט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"

און דער רבי איז אַריין צווישען עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאַמענגענומען זיך ביי די הענד, און מיט גרויס גדולה, אַלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!"

פֿלוצלונג איז דער רבי ווייטער שטיל געוואָרען און געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב, די אויגען אַלץ צום הימעל אָנגעווענדט, ווי זיי וואָלטען פֿון אויבען עפּעס געשעפּט, געפֿאָרשט. די הענד האָט ער טיעפֿער אין גאַרטעל פֿערקניפּט, און איז לאַנג געשטאַנען, זיך נישט אַ ריהר געגעבענדיג. מיט אַמאָל האָט ער זיך ווידער געגעבען אַ האַפּ, אַוועק אין אַ בעזונדער ווינקעל צווישען דעם אָרון און דער וואַנד, געגעבען אַ בויג איין דעם קאָפּ אין ווינקעל און איז געבליבען שטעהן פֿערטיעפֿט אין זיך אַליין, און האָט עפּעס וואָס אין דער שטיל געזאָגט... דערנאָך האָט ער זיך פּאַמעליך אָנגעהויבען צו שאָקלען, און עס האָט זיך געגאָסען אָהן ווערטער אַ

שטיל־פליסענדיגע תפלה. פון צייט צו צייט האט ער מיט דער האנד צוגעמאכט, ווי ער וואלט עפעס דערמיט וואס בעטעמ'ן, אויס־זינגען, אויסזאגען, און באלד איז ער ווייטער געבליבען שטיל פערטיעפט.

דער עולם ארום — הוואליעס קעפ איבער הוואליעס קעפ, איז שטיל פערזונקען געווארען אין א מתיקות'דיג שווייגען, און א ליעבע, זיסע אימה האט אלץ ארומגענומען, און יודען האבען זיך אנגענומען ביי די הענד, און זענען דערציטערט געווארען ווארטענדיג.

נאר פלוצלונג האט זיך דער רבי אויפגעהאפט און מיט גרויס חדוה'קייט האט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קדוש!

זיין פנים האט געלויכטען, ווי די שכינה וואלט עס בעקושט און בעהייליגט. פון זיך האט עס א ווארימקייט געשיקט און אלע, אלע צו זיך, און אין זיך אריינגענומען.

דער עולם האט א וועג געמאכט. אין דער טהיר האט זיך געוויזען א צוג ווייבער, מיט דער רביצין אין מיטען. פון איהר הויכען גלאנצענדיגען שטערן האט דער שטערנבאנד, בעפוצט מיט בריליאנ־טען, גאלד און פעריל, אראבגעשיינט מיט א שבת־מלכות'דיגען גלאנץ און ארום פערשפרייט דאס מלכות'דיגקייט און געזאגט: „גוט שבת!" די גרויסע בריליאנטען פון די לאנגע אויהרינגליך, פון היני־מער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראפען, און די שנירלעך פעריל, וואס זענען געווען פערצויגען איבער דעם הארץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פערגליווערטע, אונשולדיגע טרעהרען, האבען בעשיינט, האבען בעגלאנצט דאס מלכות'דיגקייט. איבער דעם שבת־מלכות'דיגען געזיכט איז געווען אויסגעגאסען דער יודישער שטאלץ, דער יודישער חן. ארומגערינגעלט פון די שניהר און די טעכטער איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האבען נאכגעשארכט, די בריליאנטען און פעריל האבען די אויגען פערבלענדט און דרך־ארץ פערשפרייט.

דער רבי האט גענומען דעם הויכען זילבערנעם בעכער, פול אנגעגאסען מיט וויין און האט קדוש געמאכט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאט האט געבענטשט דעם זיבענטען טאג און האט איהם געהייליגט.

און דער רבי האט איהם געהייליגט. די קדושה האט צווישען

עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס דורך דאָס אָפענע פענסטער אין גאָט'ס פער'סוד'עטע וועלט אַריין, און אַלץ, אַלץ די גאַנצע וועלט פון וואָכענדיגען געהויבען, דערהויכט און פער־שבת'ט.

אין געסיל איז שוין פינסטער. די שטערן, טיעף איינגע־זעצט אין טיעפען בלויען הימעל, זעהען אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס געהען אויס אין אַ יודיש שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש אויף די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפען. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך אין אַ פענסטער געברענט אַ שבת־ליכטעל, געהאַלטען ביים אויסגעהן, און פון אָפענעם פענסטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פערשלאָפען, אויסגעהענדיג זמירות. דעם רבינ'ס קדוש האָט זיך אויסגעשפרייט אין אַלע פיער עקען וועלט און צווישען נאַכט, הי־מעל און ערד און איז פערשלאָפען געוואָרען פאַר מתיקות'קייט... ווייט אין דער גאַס האָבען זיך געהערט טריט פון די יודישע שומרים, וואָס האָבען ביי נאַכט דאָס שטעדטיל געהיטען, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדען...

פון דעם רבינ'ס אָפענע פענסטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע האָהר־קעפּ האָבען זיך אין דער טונקעלער נאַכט געוויזט. געווען זענען עס ר' יחזקאל און ר' חיים צוריק געהענדיג פון רבינ'ס קדוש.

פון דעם בית־המדרש'ס פענסטער האָט נאָך אַרויסגעדרינגט אַ קליין, פעררויכערט ליכטעל, און אַ האַלב פערשלאָפען קול פון גאַנץ פערשלאָפענע יודען האָט זיך געלאָזט הערען.

זיי זענען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש וועלכער איז קוים בעלויכטען שוין פון אַ אויס־געהענדיגער לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום בעלי בתים, פערמאַטערט פון אַ גאַנצער וואָך אַרבייט, און לערנט מיט זיי די סדרה פון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור: „האָב איך מיך גע־בעטען ביי גאָט, יענער צייט, אַזוי צו זאָגען"...

א גרויס דעמפינקייט האט געדריקט צווישען דעם קליינעם, האלב־פערשלאפענעם עולם.

צווישען עולם האט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער ארויסגעשטארט, און הויך אויפ'ן קול צוגעשנארכט...

די בעלי־בתים האבען זיך פער'זעמט.

VIIII

צו מארגענס.

שבת אין דערפריה. די זוהן געהט אויף אויפ'ן הימעל, און איבערן שטעדטיל ציהט זיך דער ליכטיגער טאג. אליין ווערט עס טאג, פון שטעדטיל העלפט קיינער נישט צו. די געוועלבער זענען פערמאכט, פערהאקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט א פויער אין גאס אן צופאהרען מיט זיין פוהר, זעהט עס קיינער נישט אן, ער שטעלט זיך אב די פערד פאשען אין „האלט שבת" אין מיטען גאס... נישט וואו און נישט ווען ווייזט זיך א יוד א בעל־הבית פאר דער טהיר, אין א פאר ריין־געוואשענע גאטקעס, און גענעצט פראנק און פריי אין דער וועלט אריין. דארט געהט א יוד, א חסיד צוריק פון מקוה און טראפענס וואסער רינען איהם פון די נאסע פאות אויף דעם פריש־געוואשענעם קאלנער פון העמד, וואס פערלעגט זיך מיט א בעזונדער בעל־הבית'ישקייט איבער'ן קאלנער פון פאלטא. אין מיטען מארק ווייזט זיך פלוצלונג א הויכער, דארער יוד, מיט א לאנגע, ברייטע באָרד, און עפענט א גרויס מויל אויף און ציהט אויס ווי א לאנגען שנור:

— אין שו—ל—ל א—ר—ריין!

הויבען זיך אן ווייזען יודענעס אין ווייס געפרעסטע ספאדניצעם, לויפען צו און קלאפען אין לאדען אריין: שרה'לע, מען האט שוין גערופען! האקען זיך פרענטען אייזען, עפענען זיך לאדען, און עס ווייזען זיך ווייסע שלאף־מיצען פון די אויפגעעפענטע פענסטער. קוקען צום ש־אדט'ס זייגער, וואס איז אויפ'ן טהורעם פון שפיץ ראט־הויז: ווי שפעט איז?

הויבען זיך אן צו ווייזען אויסגעפוצטע ווייבער. יודישע קינדער ליעבען זיך צו סטראיען פון איין שבת צום צווייטען; אין אלעם

שעהנסטען וואָס אַ יודענע האָט, העט זי זיך אין דעם אויסצירען
צו ווייזען זיך אין גאָט'ס הויז. דעמאָלסט פלעגען זיין די ברייט-
ויידענע קליידער, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען פון אויבען שמאָל
און זענען וואָס ברייטער אַראָב געגאַנגען, אַזוי, אַז די יודענע האָט
אויסגעזעהען, אַז זי וואָהנט אין דער קלייד מיט אַ האַלב טוץ קינ-
דערלאַך. מען פלעגט זיך ליעב האָבען צו סטרויען אין קאָרען-
קעס, ירושות פלעגט מען זיך איבערלאָזען פון מאַמע צו טאָכ-
טער, רעכטע קאַלישער קאָראַנקעס. יעדעס קאַפּטאַנדעל איז אַרום
די אַרבעל און ביים האַלדזוויל געווען בעהאַפטען מיט ברייטע, זיי-
דענע קאָראַנקאָווע פריזקעס. און אויפ'ן קאָפּ, אַ האַלב אַזא מין קאַ-
פּעלושעל, צוויי בלימלעך אויפגעצויגען אויף צוויי דראָטען, אויפ-
געפוצט אויף דער הויך, און אַרומגעהילט מיט אַ טערקישען טוך,
וואָס מען פלעגט זיי רופען „שול טיכער“. יונגע ווייבליך פון דער
היינטיגער וועלט פלעגען טראָגען קראַגענדלעך, אויף די העלזער מיט
לאַנגע צוויי שפּיצען און פערבינדען מיט אַ לייפּציגער זיידען שאַ-
לעכעל, און די צוויי אויסגעהאַפטענע שפּיצען פון שאַלעכעל זענען
געווען פערשלייפט אין אַ ברייטען שלייף איבער'ן האַרץ. דאָס
פלעגט זעהר פּאַסען און פעראיידלען דאָס ווייבליכע געשלעכט.
און אויף דעם גלאַטען שייטעל אַזא מין קאַפּעלוש פון שוואַרצע
קאָראַנקעס מיט אַ לאַנגע, שוואַרצע פעדער, וועלכע איז געווען פער-
בונדען מיט זיידענע צוויי בענדער איבער'ן האַלז. מיידלעך, אָנגע-
טהון שוין אין די שבת'דיגע אָבגעגלאַנצטע קאַמאַשלעך, איינגעווי-
קעלט אין פערשוילען, אין די ווייסע אונטער־קליידער, שטעהען אין
די טהירען, אין די פענסטער איבער דער גאַנצער גאַס און מען
קוקט נאָך. די אויסגעפוצטע פיהלען, אַז זיי געהען אויפ'ן פּאַראַד,
געהען זיי פּאַמעלאַך, מיט אַ „מינעלע“ און „הן'דעל“, ווייסען, אַז
הונדערטע אויגען קוקען יעצט אויף זיי, בעטראַכטען אַלע זייערע
מינעס, יעדע בעוועגונג, און אַלץ, וואָס איז אויף זיי ווערט אָב-
געוואויגען און אָבגעמאָסטען אין הונדערטע מיילער.... די יונג-
לאַך פאָראויס, טראָגענדיג דער מאַמע, אָדער דער מוהמע דעם
סדור'ל מיט דער תחינה, פערבונדען אין אַ נאָזטיכעל. עס האָבען
זיך געלאָזט יודען, בעלי־בתים, אין שבת'דיגע קאַפּאָטעס, אין רייניג
שטיוועל, מיט די קעלנער פון די נעוואַשענע העמדער. טייל אין טלית
אָנגעטהון, נאָך טייל האָבען די יונגלאַך די טליתים מיט די חומשים

נאָכגעטראָגען. עס האָבען זיך געלאָזט חסידים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס און שטריימלעך און ווייסע געפּרעסטע קראַגענדלאַך מיט זייַדענע שניפּסלעך (וועלכעס האָט צו־וויסען געגעבען פון בעל־הבּית׳ישקייט אין דער־היים) טייל אין מקוה, טייל פון דער מקוה. די גאַס איז וואָס אַמאָל בעלעבטער געוואָרען, היימישער און שבּת׳דיגער, די זון האָט זיך ליכטיג צוגאָסען איבער׳ן הימעל, אַ פרישע, אַ ליכטיגע, אַ נייַע אָנגעקומען אויף שבּת. און זי האָט בּעגאָסען מיט ליכט איין רייהע הייזער, און די צווייטע זייַט איז אין שאָטען געלעגען. און אויף די בּלעטער פון די בּליהענדע בּוימער פאַר דער טהיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטען.

נאָר די שול איז געבּליבּען געשטאַנען וויסט, אַ חורבּן, אין אַרומגעצוימט מיט בּרעטער, אַ קבר פון אַ שול.... און די איינציגע וואַנד, וואָס איז נאָך שטעהן געבליבּען נאָך דער שׂרפה — אַ „כּותל מערבי“, אַ מצבה אויף אַ שול. — און יודען געהען דורך, קרעכצען און געהען דאַווענען אין בּית המדרש אַרייַן.

אין בּית־המדרש האָט מען שוין געדאַווענט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייַע „שטיקלאַך“ פאַר׳ן עולם, וואָס קומט צום רבּי׳ן. דער חזן אַרום די משוררים, די יונגלאַך, די קוויטשעריאַך, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טהוען זיי זיך אין די גאַסען אַרומוואַלגערען, קיינער קוקט נישט אויף זיי, הייַנט מיט איין מאָל זענען זיי גרוים געוואָרען, מאַכען פרעהלאַך, מאַכען ווייַנען דעם עולם, און טראָגען זייער געבּעט אין הימעל אַרייַן... בּיי דער טהיר שטעהען די „מבינים“, דער הענטשקע־מאַכער מיט׳ן געשוירען בּערדעל און חבֿרה, און „קרימיקירען“, דרעהען מיט די נעז פון צייַט צו צייַט, טאָפּען מיט די פיס, פערהאַלטען זיך די אויגען, און מיט אַמאָל גיבּען זיי אַ פערדריי דעם קאָפּ, האָרכען זיך איין: אָט... אָט!... ר׳ יחזקאל מיט׳ן חתן זענען געקומען אַ בּיסעל שפּעטליך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט איהם מכבּד געווען מיט מפטיר, ווייבּער האָבּען פון דער ווייבּערשער שול אַראָבּגעקוקט און אייַנגעהאָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם „מפטיר“.

נאָכ׳ן דאַווענען האָט ר׳ יחזקאל אַהיימגעבּעטען דעם עולם אויף „קדוש“. אַלע בּעלי־הבּתים האָט מלכה׳לע פערהאַלטען אין אַ צווייטער שטוב זאָלען איבּערוואַרטען די ג״ש בּיז חסידים וועלען קומען. איז געקומען עוזר׳ל מיט ר׳ יצחק יודעל׳ם און מיט זייערע מענשען,

מען האָט אָנגעהויבען צו האַפּען, צו רייסען, נישט געוואוסט נישט ווען נישט וואו, אָוועקגעשטופּט די בעלי־הבּתים (די אָנגעהאָרעוועטע יודען זענען איינציגוויי אַנטרינען געוואָרען...) חסידים האָבען אַ גרויס גערודער געמאַכט, אַלע אין איינעם, יונג און אַלט, געשטופּט, געשטויסען זיך, אויסציהענדיג די הענד געהאַפּט וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכּה׳לע האָט נאָר געקוואָלען פון נחת: אין איהר שטוב חסידים, למדנים, ווי עס לעבּט, ר׳ יחזקאל איז אַליין אויך אַ שטיק חסיד געוואָרען. חסידים האָבען איהם געהאַפּט אין קאָן אַריין, געקלאַפּט איהם אין די פּלייצעס. מען האָט אָנגעהויבען צו זינגען, עס איז פרעהליך געוואָרען. מלכּה׳לע האָט געטיילט פיש, דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פון די גאַנצע שטאָדט האָט מען אָנגעהויבען צו ברענגען פאַר׳ן חתן „קוגעל״: „די מאַמע שיקט קאָהל פאַר׳ן חתן״ — האָבען די מיידלעך געזאָגט, אַריינברענגענדיג עפּעס אין אַ טעלער, פערשטעלט מיט אַ צוויטען און מיט אַ סערוועטעל אַרומגעהילט.

— אַ שיינעם דאַנק, זאָג די מאַמע, אַז אם ירצה השם, אַז דיין חתן וועט זיצען ביים טיש וועט מען מיט פלאַשען ווין אָבּשיקען — האָט געקלונגען די אַנטוואָרט פון דער בעל־הבּית׳טע.

דער טיש איז געוואָרען פערשטעלט מיט פערשידענע קוגלען, און לויט די קוגלען האָט מען דערקענט די בעל־הבּית׳טע פון דעם קוגעל. „אַ בעל־הבּית׳ישער לאָקשען־קוגעל״ — פון אַן אַלטען בעל־הבּית, וואָס פיהרט זיך אויפ׳ן אַלטען שטייגער. „אַ געלייגטען קוגעל״ מיט אַ סך ראָזשענקעס און געפּילעכטס — פון אַ היינטוועלטיגער „מאַדאַם״, אַ האַלבּער שטראָדעל שוין. „אַ טרוקען־מעהליגער קוגעל״, גוט דורכגעפּרעגעלט אין שמאַלץ, מיט ווינציג ראָזשענקעס, נאָר אַ סך פעפער — פון אַ חסידישען טיש קומט ער אַראָב...

אין דער גאַס איז לעבּעדיג, פרעהליך, דער עולם זיצט נאָך ביי די טישען, פון טייל פענסטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טייל בעלי־בּתּים זענען איינגעשלאָפען אויף די סדורים, ביים בענשען, דער יונגער עולם, אָדער די הדר־יונגלעך גנב׳ענען זיך אַוועק פון טיש, לויפען אַרויס פאַר׳ן בענשען אויף דער גאַס אַרויס.

אַרויף אויף דעם בּאַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָדט, שפּאַצירען מיט מיידלעך...

און דער שבּת איז אויפ'ן בּאַרג, דאָס שטעדטעל שלאָפט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַמעס פאַרטוך — די מנוחה פון שבּת. און הדר־יונגלעך האָבּען זיך אויף דעם בּאַרג פערקליבּען, אויף דעם שפּיץ בּאַרג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פּויסטען אויפ'ן שטעדטעל, מרגלים הייסט עס „שפּירען אויס" דאָס „אָרט" מיט שפּאַקטיסען, בּאַרג־אַראָבּ גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ'ן אַנדערן, איינס נאָכ'ן אַנדערן, און צורייבּען די שבּת'דיגע קאַפּאָטקעלעך מיט די שבּת'דיגע שטיוועל. ווייבּער געהען שפּאַצירען אויפ'ן וועג, פאַר'ן בּאַרג, און שטעלען זיך אָבּ, שרייען אויף דעם בּאַרג אַרויף: נחום, די שבּת'דיגע קאַפּאָטע! חיים, געהסט אַראָבּ, דו געהסט? חברה הערען נישט און גליטשען זיך ווייטער איינס נאָכ'ן אַנדערן בּאַרג אַראָבּ. בּאַלד שרייט אַ יונגעל: דער רבּי געהט, דער רבּי! און חברה מאַכען פליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטער'ן בּאַרג, ציהט זיך דער וועג אַוועק, אָט ווייזט זיך דאָס וואַסער'ל, וואָס טיילט דאָס שטעדטעל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיהל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פון דערווייטען, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיהל, געהען בּית־המדרש־בּחורים ווייט אויפ'ן וועג שפּאַצירען...

נאָכ'ן טיש בּיי ר' יחזקאל'ן. ר' יחזקאל, ווי דער דרך פון אַ בּעל־הבּית אום שבּת, איז אַרונטערגעקראָכען אונטער דער דעק, מלכּה'לע האָט אויך דאָס זעלבּע געטהון.

לאה'לע, אָנגעטהון אין אַ שבּת'דיג קליידעל און אַ ווייס שערצעל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט־וועלטיגע כּלה, האָט זי זיך בּיי'ם פענסטער אַנידערגעזעצט, לעזען אַ מעשה־בּיכעל. „ער" האָט זיך איבּער'ן סאַלאָן געדרעהט אַהין און צוריק, שוין אַבּיסעל מעהר דרייסט[illegible], צוגעוואוינטער. מען האָט זיך געפיהלט „אונזער", האָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישען זיך נישט געהאַט גערעדט. זי האָט ווייטער געלעזען, און זיין „אַנוועזענהייט" האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעהמט; מען האָט זי דאָך פאַר חתן־כּלה געמאַכט. זי האָט גאָר נישט גערעדט, נאָר געפרעהט זיך, אינעווייניג עפּעס געפרעהט אין האַר־

צעֶן: עֶס איז איהר, פאַר איהר אַחָתן׳דעֶל. און זי האָט אין הארץ זיינע טריט געצעהלט. זיי האבען ס׳מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האבען זיי פון זיך די אויגען נישט אראָבגענומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדען האבען זיי נישט געהאט וואָס צו רעדען, זענען זיי שווייגענדיגערהייט אין שטוב געווען.

— וויל אַברהם׳לע אֶפשר זאָדע־וואַסער טרינקען? — האָט זי איהם פלוצלונג אַ פרעג געטהון, שוין דריי־טער אַביסעל.

— אַ שענעם דאַנק, — האָט ער איהר אָבגעענטפערט. און איהר קול האָט פאַר איהר אָבגעקלונגען, פאַר איהר, זי איז דאָך שוין מיט איהם אַ שטיקעל משפחה, וואָס, ניין?

האָט זי איהם אַ גלאָז זאָדע־וואַסער דערלאַנגט, פאַר איהם אַנידערגעשטעלט, נעהענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנד גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפיהלט, ווי די ברכה געהער זיך שוין מיט איהר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן" אָבגעענטפערט. איז איהר עפּעס אַזוי גוט געווען, ווי זי וואָלט בשותפות מיט איהם די ברכה געמאַכט...

זענען זיי ווייטער שטיל געוואָרען. ער האָט זיך ווייטער אין דער שטוב געדרעהט אַהין און צוריק. ער האָט איהר געוואָלט דער־צעהלען די מעשה פון לאָוויטשער בחור, פון זייער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מיידעל, פון וואַנען ווייסט זי פון אַזעלכע זאַכען? האָט זי איהם געוואָלט דערצעהלען פון איהרע חברטעס — איז ער אַ יונגעל. האָבען זיי גאָר נישט געהאַט וואָס צווישען זיך צו רעדען. זענען זיי ביידע שטיל געשוויגען, נאָר געפיהלט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפעס זענען זיי זיך ביידע חתן־כלה, און ווייטער — פטור...

און פון דרויסען האָט די שבת־זונן דורכ׳ן אָפענעם פענסטער אַריינגעשיינט, אַרויסגעגאָסען ליכט אויפ׳ן שויבען־שענקעל און האָט בעלויכטען די זילבערנע לייכטער מיט די גלעזער. פון אָפענעם פענ־סטער, פון וואַנען דער פולער בוים בלעטער שאָקעלט זיך אַריין, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָבעסען פון די יונ־גען, וועלכע זיצען אויף דער באַנק פאַר זייערע פענסטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירען אויסגעפוצטע מיידלעך אין דער גאַס און וואַרפען אַריין אויגען אין פענסטער און ווילען האַפען אַ בליק אויף לאַהל׳עס חתן.

פֿלוצים קומט אָן אַנ'אָנקומעניש", אַ געלױפֿיג געשרײַ הילכט פֿון דערװײַטען; אין דער גאַס װערט אַ געלױף, מען האַפּט זיך פֿון די בענק אױף, און מען לױפֿט ערגעץ־װאו אין געסעל אַראָב. פֿון די אַרױסגעװײַנטע לײַלעכער, װאָס הענגען איבער די פֿענסטער, װײַזען זיך שלאָף־מיצען; אױף שװעל און טהירען װײַזען זיך װײַסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פֿערהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלױפֿעניש, שװאַרצע קעפּ, װײַסע האַלקעס, קינדער, יונגלעך, מײדלעך, אײנער נאָכ'ן צװײטען — קומען אָן נעהענטער אין געסעל אַרײַן. צוהיצטע יונגלעך, פֿון די פּנים'לעך גיסען זיך אַנגסען שװײס, קומען אָן פֿאַראױס צו לױפֿען פֿון געלױפֿעניש, שרײַענדיג הױך: „געהאַפּט, געװאַלד, מען האָט זי געהאַפּט!" די „לויה" קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטען דער קעפּיגער מאַסע יודען און װײַבער פֿיהרט מען ר' יחזקאל'ס פֿערדס־יונג — נטע'ן, אױ! דאָס זעלנערישע היטעל אַרונטערגעריסען! אױסגעריסענע האָר, רױטע, אױסגעריסענע אױערען, און װער עס האָט אַ האַנד און אַ פּוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָבגעגעבען אַ קרבן, תּם'עװאַטע, װי ער װאָלט אַלײן נישט פֿערשטאַנען, װאָס דאָס איז. פֿון דער צװײטער זײַט — יענטע'לען, מלכּה'לעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסען, די האָר צופּלאָשעט, דער קאַפּטאַן צוריסען, זי בעהאַלט דאָס רױטע פּנים צװישען די רױטע, גראָבע הענד. אַ יודינע געהט נאָך נאָך איהר און קלאַפּט איהר נאָכאַנאַנד מיט די פֿױסטען אין קאָפּ אַרײַן: „נחת האָב איך דערלעבט פֿון דיר, נחת!" און מען פֿיהרט דאָס פּאָר־פּאָלק פֿאַר ר' יחזקאל'ס פֿענסטער. און די גאַנצע גאַס אין אײן קול: „געהאַפּט, געװאַלד, געהאַפּט!..." ר' יחזקאל האַפּט זיך אױף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצען און געהט אַרױס: פּאַטשען!...

— געװאַלד, אַנ'עבֿרה!

אונזער „חתן" „כּלה" האָבען זיך פֿאַר בושה בעהאַלטען, װאו דער פֿעפֿער װאַקסט...

דאָס געסעל נאָכ'ן מיטאָג האָט געלערענט. פֿון יעדען פֿענסטער זענען אַנדערע קולות אָנגעקומען צושװימען. ר' יחזקאל, װי אַ יוד אַ בעל־הבית, האָט זיך פּשוט אַנידערגעזעצט, װי זײַן שטײגער, צו ערשט די סדרה אָבגעלײענט, דערנאָך האָבען זיך אָנ-

געהויבען די אייניקלעך צו שיטען, ר' יחזקאל האָט פערהערט די סדרה, די באָבע האָט געטיילט שבת־אויבס, אַ באַרגע מיט אַנ'עפּעל און אַ האַנד אַנגרעס, און האָט געקוואָלען פון נחת.

דער חתן איז געזעסען און געלערענט פון דער צווייטער זייט טיש, הויך, אויפ'ן קול, אין דער לאַנגער גמרא, גערעדט צו זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבערגעבעטען. באַלד האָט ער זיך געגעבען אַ לאָז אַוועק, און ערגעץ־וואו פערבלאָנדזשעט געוואָרען, און וואָס אַמאָל זיך טיפער און טיפער פערטיפט. ר' יחזקאל איז פערשעהמט געוואָרען מיט זיין אָרים חומש פאַר דער גרויסער גמרא, פאַר דער הייליגער גמרא... אין זיין שטוב, אונטער זיין אָרימען באַלקען קריגען זיך אַרום אַזעלכע גרויסע תנאים „אַביי און רבא", ווי שען איז דאָס, ווי גוט איז דאָס!

פאַר דער טהיר זענען געזעסען אויף די שטוהלען מלכּה'לע מיט דער מחותנת'טע, די שנור און די טאָכטער, אין זיידענס, אין סאַמעטען, אין די גאָלדענע קייטען, און האָבען זיך אין די גאַס צוגעקוקט צו די שפּאַצירענדע.

און די זון ציהט זיך פּאַוואָלע מיט רוהיגע, שבת'דיגע טריט אַרונטער אונטער'ן שטעדטעל. יודען געהען אַהיים שלש־סעודות עסען, געהען צוזאַמען און שמועסען צווישען זיך. עס געהען די ווייבער שבת'דיג אָנגעטהון מיט קינדערלעך, קינדערלעך און קינדערלעך אָהן עין־הרע... וואָס רייסען די מאַמעס ביי די פאַרטיכער: „שבת־אויבס!" „שבת־אויבס!" די ווייבער מאַכען זיך נישט הערען (שפּאַצירענדיג רוהיג), און פון אָפענעם פענסטער קלינגט אַרויס דעם חתן'ס קול און מאַכט זיך ברייט זיין וועג, און פערשבת'ט דאָס געסעל; די דורכגעהענדע שטעלען זיך אָב אויף אַ ווײַלע: דער חתן לערנט! דער חתן לערנט!

לאה'לע האָט זיך אין דער שטיל מיט איהר גאָלדענע קייט געשפּיעלט: איהר חתן לערנט, א י ה ר ח ת ן...

ס'איז שוין פינסטער געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט שוין פון די פינסטערע פענסטערלעך ליכטלעך אָנגעהויבען אַרויסצודרינגען און באַלויכטען דאָס פינסטערניש וואָס איז אין שטוב. פון גאַניץ ווייט קומט אין געסעל אָנצושווימען אַ פערגעסענער ניגון, זינגענדיג ביי'ם רבּי'נס טיש צו „שלש־סעודות", און שווימט דורך דאָס געסעל אין אַנ'אַנדערע וועלט אַריין. אַ בענקעניש פון בעהאַל־

טענע פעלדער האט געטוליעט דאס געסעל. געוועלבלעך האבען זיך געעפענט, און נישט וואו און נישט ווען איז א יודינע אין א טוך איינגעהילט דורך דער גאס דורכגעלאפען מיט א שטיל געוויין: „גע־וואלד, מיין מאן איז מיר אוועקגעפאלען!“ טייל זענען געלאפען אין דער אפטהייק אריין נאך זאדע־וואסער, טייל צום רופא נאך דער ווארים־פלאש, און דאס „ווייבערישע יודעל“ איז פון שטוב צו שטוב ארומגעלאפען מיט׳ן שמעק־פלעשעלע...

א שרעק איז דורכ׳ן שטעדטעל דורכגעלאפען, ווי דער מלאך־המות וואלט מיט זיינע פליגעל אין אויער געפאכעט, מען האט עס מורא געהאט מיט׳ן מויל איבערצוחזר׳ען. אין הארץ האט עס געשניטען.

— די ה״א־ל — —

און די לבנה האט זיך געמאכט א וועג צווישען די טונקעלע וואלקען און איז ארויסגעשוואומען אזוי גוט, הערצליך, אזוי „גוט־וואכענדיג“...

דא און דארט זענען קופקעלעך יודען געשטאנען און האבען די לבנה מחדש געווען...

און ערגעץ־וואו ווייט האבען די זשאבעס אין וואסער גע־קוויטשעט, אבער ווער ווייסט זיי דארט, וואס דאס זענען פאר א לייט?...

IX.

ראש חודש אלול.

דערווייל זענען אנגעקומען די אלול טעג אין שטעדטיל אריין. געבּרענגט האט זיי צו פיהרען דער וואלען יוד, וואס ווייזט זיך יעדעם יאהר אין „די טעג“ אין שטעדטיל...

איין גאט ווייסט, פון וואנען ער איז אנגעקומען און ווער ער איז. דער ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג“, ווען די בעל־הבית׳טעס זיצען פאר דער טהיר נאכ׳ן אנבייסען און טיילען די קינדער צווייערס אין חדר אריין, די זון בעהאלט נאך דאס

געסיל, אָבער זי װאָרימט עס שוין נישט — בעװייזט ער זיך פּלוצלונג דער „װאָלען־יוד”. ער האָט געמוזט אָנקומען פון ערגעץ־װאו װייט, װאו עס מוז איצט װינטער זיין, װאָרום ער טראָגט טיעפע קאַלאָשען, מיט קלעמבען װאָל אונטערן אָרעם, װאָלענע זאָקען צו שטריקען. אַ קליינער, אַ דאַרער איז ער, און טראָגט אין די גרעסטע היצען אַ דיקען װאָלענעם שאַל אויפ'ן האַלז, אַ זכר פון װינטער, אַ יוד מיט אַ סוד, װאָס דער װינטער, דאַכט זיך, האָט איהם אין שטעדטיל געשיקט, — אָנזאָגען עפּעס. און דערזעהט מען איהם פּלוצלונג אין שטעדטיל, גיט עס אַ קלאַפּ אין האַרצען, און עס ערװעקט זיך אַ הרהור תשובה....

דער ערשטער װינטער־פויגעל

און נאָך איהם האָבען זיך אין שטעדטיל אָנגעהויבען צו װייזען אַזעלכע מיני אורחים, װאָס מען האָט זיי אַ גאַנץ יאָהר נישט געזעהען, אורחים מיט זשיװנע היט, מיט לאַצען און קאַפּעטעס, געשניטען מיט אַ שניט פון אַ פרעמד לאַנד. אורחים מיט פּעקליך ציצית, מיט פערשידענע קמעות, און קינדערשע ביינדלעך, װאָס האָבען צו װיסען געגעבען, אַז ערגעץ װייט־װייט איז פאַרהאַן אַ װעלט, זענען פאַרהאַן יודען... און דער װעג מיט די טאָפּאָלען פיהרט אַריין פיהרט אַרויס, אונזער שטאָדט אין דער װעלט אַריין און פון דער װעלט אַרויס... אורחים אין ביידלעך מיט „בלינדע יתומות”, מיט יודען אויף קלעצלעך, מיט װיסטע ניגונות; יודען אָרענטליכע מיט שענע בערד; נשׂרפים מיט כתבים אין די הענד. עס זענען אָנגעקומען גרים אין שטעדטיל, יודען מיט גוי'שקע פּנימער, אָבער גוים מיט יודישע סדורים'לעך; האָבען דערצעהלט פון זייערע טאַטעס, אַז זיי זענען גראַפען און גענעראַלען, און זיי האָבען ליעב געקראָגען די יודישע אמונה, צוליעב איהר אַלעס אַװעקגעװאָרפען, און האָבען זיך גרויסער־הייד געלאָזט מל זיין. יודען האָבען עפּעס אין האַרץ פאַר זיי מורא געהאַט: יודען און דאָך נישט קיין יודען...

אין בית־המדרש־געסיל איז היימליך געװען; מוכר־ספרים'ניקעס מיט ביידלעך זענען אָנגעקומען צופאָה'ען, מיט פערשידענע ספרים, תחנות'לעך און סדורים'לעך, װאָס שמעקען פון װאַרשוי, פון בערדיטשעװ און פון „רייסען” אויך. די הדר־יונגלעך האָבען פון די פערדס עקען געריסען האָהר, געפייניגט די פערדלעך און אויפ'ן װעג אַרויסגעפיהרט צו רייטען אויף זיי. די מוכר־ספרים'ניקעס האָבען אין בית־

המדרש געוואוינט, הינטער'ן קאסטען שמות, און טײ זיך געקאכט ווען יודען דאוונען. זיי האבען אויף לאנגע טישען די ספרים פערשפרייט, יונגלעך האבען פון די מאמעס טאשען געריסען אויף סדורים'לעך, אויף ספרים'לעך, און וועלכע יודישע מאמע וועט דעם ביסען פון מויל נישט אבשפארען און איהר יונגעל אויף א ספר'ל, אויף א סדור'ל א פאר גראשען נישט געבען?...

זענען אנגעקומען אין שטעדטיל ארײן פערשידענע קראנקע צום רבי'ן צופאהרען: א יוד מיט א דבוק, וואס קרעהט פון איהם א האהן ארויס; א ווייבעל מיט א בויך־קוויטשער; פערשידענע יודען מיט פערשידענע חלאים, יעדער מיט אנ'אנדער פעקעל; און פלוצלונג — גאר איינער, א דין־תורה האבען מיט א געשטארבענעם, וואס לאזט איהם נישט ביי נאכט רוהען, און קומט איהם רופען צום בית־דין של מעלה; דאס גאנצע שטעדטיל קומט זיך צוזאמענצולויפען, הערען דעם טויטען רעדען פון הינטער דעם פארהאנג.

און אויף די אורחים ליגט עפעס א שטויב פערשפרייט, א שטויב פול מיט בעהאלטענע סודות, דער שטויב, וואס ליעגט איבער אלטע, הייליגע ספרים, און עס דאכט זיך, אז עס איז ערגעץ וואו פארהאן א יודישע וועלט, א יודיש לעבען, א גרויסער יודישער בית־המדרש און דאס גאנצע יודישע פאלק לעבט אין א גרויסען קאסטען שמות, בעהויכט מיט הייליגען שטויב, און אויף דעם ליעגט אויסגעגאסען דאס יודישע הנ'דעל — דאס יודישע היימליכקייט, בענקעניש...

א שענער, העלער טאג. די ווייבער זיצען ארום די שוועלען פאר זייערע טהירען און שטריקען זאקען און מאטלען גלאט אזוי אין דער וועלט אריין. פון ערגעץ וואו א הויף שווימט אין מארק ארויס דאס קול פון קליינע קינדערלעך, וואס זיצען אין חדר און לערנען די הייליגע תורה, און א יודענע דערמאנט זיך וואס אין דער תחינה שטעהט געשריבען: „אין זכות פון די קליינע, אונשולדיגע קינדערלעך, וואס האבען געטהון די העלזלעך אויסשטרעקען...” די זון זעהט מען שוין נישט אזוי אין הימעל אן ווי אויף דער ערד, די שטראהלען בלאנדזען אין מארק ארום לאנגווייליג, ווי אונגעבעטענע געסט — און פלוצלונג דערהערט זיך א שופר בלאזען. דאס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעדטיל און פערציטערט קליין און גרויס.

זענען די ווייבער פאַר די שוועלען פון זייערע הייזער געזעסען; און דאָרט איינע האָט זיך איהר ווייס שלייפעל, איהר ראש־חודש־אלול־בלימעל אויפגעציערט, זענען פוהרען פאַר די טהירען אָנגעקומען צופאָהרען, און וויטע מוחמעס, וויטע שוועסטער־קינדער, וואָס זענען ערגעץ אין דער פרעמד, זענען אָנגעקומען מיט זייערע טיכער און שערעמעס אויף קבר־אָבות, אויפצוזוכען זייערע טויטע טאַטעס, זייערע טויטע מאַמעס, אויפ׳ן אַלטען בית־הקברות.

און דאָס בית־הקברות ליגט אויסגעשפּרייט אַ גאַנץ יאָהר אויפ׳ן באַרג, בעהאַלטען איז יעדע מצבה הינטער איהר בוים. אַ נשמה הינטער אַ בוים, — און אַלע קוקען זיי אין שטעדטיל אַרונטער. יעדער רב פון זיין דור אין די סביבה פון זיינע בעלי־בתים פון זיין צייט אויף אַנ׳אַנדערן פונקט פון „גוטען אָרט“. קום, לאָז מען צעהלען די דורות, די טאַטעס פון שטעדטיל! טייל נעמען פון די געשטאָרבענע הערען זיך נאָך צווישען די לעבעדיגע. ווער עס האָט זיין נאָמען איבערגעלאָזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף אַ געסיל און ווער אויף אַ הויף: „ר׳ יוחנן׳ס“, „ר׳ משה׳ס הויף“, און נייַ־קאַזמער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטעהען אויף נייע בעלי־בתים... שטיל איז אויפ׳ן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער אַ מצבה, וואָס איז פערוואָרפען הינטערן פלויט מיאַנטשעט אַ בייזע קאַץ אַרויס, פון ערגעץ וואו שיקט אַ משוגע׳נער הונד זיינע שטאָהלקאַצענע אויגען אַהער. דער שטאָדט־בכור מיט זיין. האַרעם ציגען בעלעקען די מצבות, און אַ שטילער, בייזער ווינד קלאַפּט די צווייגען פון די בוימער. דאָרט און דאָ זענען לעבעדיגע פערבאָרגען צווישען די מצבות און אַ שטיל געוויין געהט אויף פון צווישען דעם הויכען, ווילדען גראָז, וועלכער פערשרפּייט זיין בית־הקברות־געשמאַק און מען ווייסט נישט, צי דאָס געוויין קומט פון די טויטע אָדער פון די לעבעדיגע... דאָרט פיהרט אסתר־חנה — די בית־הקברות־יודענע, די עלטעסטע פון דער שטאָדט — אַ ווייבעל, און ווייזט אָן איהר, וואו איהר פאָטערס ביינער רוהען. און דעם חזנ׳ס „קוויטשערליך“, צווישען איין „אל־מלא־רחמים“ און דעם צווייטען, קלאַפּען אָב פון די הויכע בוימער די קליינע עפּעלעך, דאָס וואָס קעהר זיך פון קהל אָן צו זיי...

און דענסטמאָל איז אָנגעקומען דער אָרץ־ישראל־יוד נאָך דעם אָרץ־ישראל־געלד, וואָס איז געווען אין די פּושקעס, וואָס האָבּען געהאַנגען אויף די טהירען בּיי די מזוזות אין יעדען יודישען הויז, און וואוהין יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדען אַריינגעלעגט „ליכט־געלד‟.

ווי אַ שאָטען איז ער אָנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער יוד מיט אַ בּלייך יום־כּפּור׳דיג פּנים, און וואָס אין זיין הויכען, געקנייטשטען שטערן איז געווען אַ טיעפער סוד אויסגעגאָסען. דער סוד, פאַר וואָס מיר זענען אַזוי לאַנג אין גלות... דער סוד ווען משיח וועט קומען... אַ יוד פון יענע יודען, וואָס מיר גלויבּען, אַז זיי זענען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר ווייסען נישט וואו; אַ יוד פון יענע יודען, וואָס דערוועהענדיג זיי, דערמאָהנען מיר זיך אָן עפּעס... אַ פערבּאָרגען געטריישאַפט וועהט אין אונזערע הערצער, און מיר פיהלען זיך, אַז מיר געהערען צו ווּעמען...

אַנ׳אָרץ־ישראל־יוד אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט מיט לאַנגע שוואַרצע פּאות. ער זיצט אין בּית־המדרש, אין אַ בּעהאַלטענען ווינקעלע, אַרום איהם האָבּען זיך צוזאַמענגעקליבּען אַ פּאָר אַלטע יודען, ר׳ משה דוד „שמות־יוד‟, וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצוה די שמות אויפ׳ן „גוטען־אָרט‟ מקבּר צו זיין. ר׳ ישעיה וואָלף, ר׳ נטע, די וואָס זיצען אויף דער עלטער אין בּית־המדרש; אַלטע בּעלי־בּתּים פון דער חברה תהילים, משה רבּינו׳ס לייבּ־גוואַרדיע און דוד המלך׳ס גוטע פריינד. זיי האָבּען שוין לאַנג אין דער־היים תכריכים אָנגעגרייט, מיט זעקלעך אָרץ־ישראל־ערד. און די אַלטע יודען האָרכען אוים וואָס דער אָרץ־ישראל יוד דערצעהלט פון דער אַלטער מאַמען.

יודען קוקען אויף איהם. אין די קנייטשען פון זיין קאַפּאָטע האַלט זיך אָרץ־ישראל־שטויבּ אויף, דער שטויבּ וואָס וועהט איבּער די הייליגע קברים, איבּער די מאַמע רחל׳ס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ שטומען, ליעבּען סוד, פון ווייט...

פון זיין פּעקיל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער אַליין האָט אָבּגעקרישעלט פון דעם כּותל המערבי: „אַליין דאָרט געווען, מעריבּ מיט אַ מנין יודען געדאַווענט‟. יודען נעהמען די קרישקעלעך קאַלך אין האַנד אַריין, טהוען זיך אָן די אייזערנע בּרילען, און בּעטראַכטען: שטיקלעך קאַלך פון דעם „כּותל המערבי‟, פון בּית־המקדש. פון בּית־המקדש איז דאָס, דאָס שטיקעל קאַלך, פון

דענסטמאָל נאָך... דעם כהן גדול געזעהן, געזעהן יודען עולי־רגל זיין, קומען אָן מיט קרבנות קיין ירושלים...

פון זיין פּעקיל נעהמט ער אַרויס ערד. ערד פון דער מאַמע רחל׳ס קבר. דאָרט געוועזן, אויפ׳ן וועג קיין אפרת, ווי עס שטעהט אין חומש, וואו יעקב אָבינו האָט אונזער מאַמע רחל׳ן בעגראָבען, אויפ׳ן וועג קיין בית־לחם, פון קבר האָט ער ערד אַראָבגענומען.

און יודען בעקוקען די ערד פון די אַלטע קברים, פון דער מאַמע רחל׳ס קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונזער טאַטע יעקב, האָט מיט זיינע אייגענע הענד בעגראָבען...

און אַ שטימע זאָגט אין האַרץ:

וְאֲני, און איך האָב נישט אַזוי געטהון, בבואי מפדן, — און אין מיין טהון קומען פון פדן, מֵתָה עָלַי רָחֵל — איז דיין מאַמע רחל אויף מיר געשטאָרבען, בארץ כנען — מיינט מען אין ארץ־ישראל, בַּדֶּרֶךְ — אויפ׳ן וועג, בעוד כברת ארץ — עס איז נאָך געוועזן אַ תחום־שבת, לָבוֹא אפרתה — אריינצוקומען קיין אפרת, וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם: זאָגט רש״י: און דאָך האָב איך זי נישט אריינגעבראַכט קיין אפרת, אַז איך זאָל זי בעגראָבען אין ארץ־ישראל; ביזטו דאָך בייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עס איז געוועזן על פי הדבור: אַז נבוזראדן וועט יודען אין גלות טרייבען, וועט די מאַמע רחל פון קבר אַרויסגעהן, און בעטען פאַר זיי רחמים. אַזוי ווי עס שטעהט אין פסוק: „קול בְּרָמָה נִשְׁמָע״ וועט גאָט זי טרייסטען, ווי עס שטעהט אין פסוק: וְיֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ: עס איז דאָ אַ בעלוינונג צו דיין מיה...״

און די אַלטע, תהלים׳דיגע בעלי־בתים האָבען זיך פערבענקט... און נישט וואו און נישט ווען האָט אַ טרעהר־טראָפּען אויף דעם ברילען־שייבעל געקאַפּעט...

עס איז געוואָרען פאַרנאַכט. פון אַן׳אַנדער לאַנד האָט אַ קאַלטער ווינד געוועהט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַן׳אַלטער בעל־הבית געוויזען אין זיין ווינטער פּאַלטאָ; ווינטער שוין געמאַכט, מיט אַן׳אַראָבגעלאָזטען קאָפּ אין בית־המדרש געגאַנגען, מנחה דאַווענען. שניידער־און שוסטער־געזעלען האָבען אַוועק־געוואָרפען די חולהמועדי־גע שטעקלעך, מיט וועלכע זיי האָבען שפּאַצירט אין די סעדער, אין

די גערטנער, און מיט „שענע מיידלעך" ליבעס געפיהרט, — און זענען, ווי אלטע, מיט די סדורים אין די הענד אין בית־המדרש געגאנגען, א קאפיטעל תהלים זאגען צווישען מנחה און מעריב. — „ראש חודש אלול". פון די קליינע געוועלבלעך פאלען ארויס גרויסע פאסען ליכט פון קליינע, רויכערדיגע לעמפלעך און „פערפרומען" דאס געסיל. דער הימעל אין איין זייט ברענט אין ארויטהעלען גהינום'דיג פייער: מען ברענט, מען בראט דארט די רשעים, און זייער שטראמענדיג בלוט פאלט אריין אין די פלאקערס פייער און גליהט און פלאקערט. פון דער צווייטער זייט ציהט זיך א רוהיגער, פרומער, ערנסטער וואלקען, — איבערלעגט זיך מיט אן ערנסטער, פרומער מינע, וואס ער טהוט, — גלייך ווי אין איהם וואלטען פערטריקענט געווארען די טרעהרען פון די גוטע מלאכים, וואס וויינען אויף די רשעים'ס בייזקייט. און ער נעהמט ארום און בעשיצט דאס שטעדטעל, ווי עס וואלט געהייסען: אייך נישט! אין גאס, צווישען די ביימער, איז ליידיג און לעער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אלטע, פרומע ווייבער רייבען די הענד אן די טהירען פון זייערע געוועלבער, און פערגלייזען די אויגען צו'ם הימעל און ענטפערען אב אמן נאכ'ן קדיש, וואס הערט זיך פון בית־המדרש ארויס... דאס בית־המדרש איז אנגעשטאפט מיט יודען, יונג און אלט. אין גאט'ס הויז וועהט א ווארימקייט. יודען האבען זיך געגעבען א נעהם צוריק צו'ם רבונו של עולם. א מגיד איז געשטאנען אויף דער בימה און האט יודען מוסר געזאגט, און מיט זיין זינגענדיגען, מגידות'דיגען קול האט ער יודען אויפגעמישט דעם יחוס, ווער זיי זענען, און וואס זיי זענען, — אז זיי זענען גאט'ס קינדער, גאט וויל זיי נאר פרובען און ער ווארט יעדע מינוט, אז יודען זאלען צו איהם צוריקקעהרען; און האט זיי א משל געגעבען מיט א בן־מלך, וואס האט זיך פערזינדיגט צו זיין טאטען דעם מלך, און האט זיי אויסגעטייטשט א פסוק פון ישעיה: „כה אמר ה' — גאט טהוט זיך אזוי זאגען: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז זיך דער גט, וואס איך האב אייער מוטער געגעבען?"

און יודען האבען זיך געפיהלט קינדער, — פערוואגעלטע קינדער אין גלות — פון זייער טאטען אין הימעל. און נאך דער דרשה האבען זיך יודען געגעבען א נעהם צו'ם „מעריב".

דערזעלבער וואָכענדיגער „והוא רחום“, וואָס דערמאָהנט אָן דעם ווינטער־לאָמפּ, דאָס זעלבע יודעל „ר׳ אָשר־אַהרון־קל־והומר׳ס“ הייזעריגער ניגון (ר׳ אָשר האָט שוין זיין חזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער „מעריב“. עס לעבט עפּעס צווישען דעם שוואַרצען עולם, וואָס איז בעהאַלטען אין דער האַלב־טונקעלהייט פון בית־המדרש; אַ פערגעסען בענקשאַפט וועהט צווישען עולם, דאָס בענקשאַפט פון פערטריבענע פּרינצען צו זייער פאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפאַלען, אַ טונקעל־טרויעריגער גלאַנץ, אַ בעהאַלטענער גייסט, וואָס האָט יודען אַ בשותפות׳דיגע נשמה געגעבען. און דער פּראָסטער, וואָכענדיגער „והוא רחום“ איז אַנ׳אַנדערער געווען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור,—אַ נשמה האָט געלעבט צווישען דעם פּראָסטען, וואָכענדיגען עולם, די נשמה פון יודישען כלל, די פּראָסטע, די וואָכענדיגע פון דער חברה תהלים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקעל, די ליכטלעך פאַר׳ן עמוד האַלטען שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין בעהאַלטענע ווינקעלעך, טוקען זיך טראָפּען ליכט אין אַרומיגע ימים פינסטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ געהאַנגען. דער איינציגער טלית צווישען די מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזעהן ווי אַ לעבעדיגער צווישען טויטע שאָטענס: אַנ׳עולם פון שוואַרצע שאָטענס בעוועגען זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סוד׳דיגער ווינד וואָלט אין זיי געבלאָזען און געבויגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק, ווי אַ ווינד וואָלט זאַנגען געלעגט... צווישען עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט זיך אַ „אוי, טאַטע!“ אַרויסגעריסען פון אַנ׳אַלטער, פערקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטענס, ווי ער וואָלט מסכים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ בעהאַלטענעם סוד געשאָקעלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דערשטיל צווישען עולם מתפלל געווען, און די תפלה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געווען...

עס איז שוין נאַכט געוואָרען.

פון די טאפאלען, וואס זענען אויפ'ן „שווארצען וועג" צום בית-עולם צו, זענען די ניגונים פערשטומט געווארען, אפנים די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע בייטשען" האבען זיך צו פריה שלאפען געלעגט. און פון דארטען וועהען קאלטע ווינדען. אין געסעל איז טונקעל, אלץ איז אין שווארצע לייליכער געהילט. די לאדען זענען איבער די פענסטער פערמאכט, און פון די לאדען־שפאלטען דרינגען שטראהלען ליכט פון די אנגעצונדענע לעמפעלעך ארויס. יודען זיצען ביי דער ארבייט שוין. עס הערט זיך א קלאפען פון א שוסטער'ס א העמעריל אויפ'ן שוסטער-שטיין, און דאס קלאפען שלאגט אב אין געסעל, ווי עפעס בעקאנטעס, איינגעבארענעס, ווי די גריל אין אייווען... און דערמאהנט דעם עולם אן די לאנגע, פינסטערע ווינטער-נעכט ביי'ם ווערקשטאטיל. אין הארצען קלאפט עס מיט שרעק: „ביי-נאכט".

ארום דער שטאדט און אין דער שטאדט זענען די הייזלעך פערטרונקען אין ימים גרין־בעוואקסענע בוימער פון די שטאדט-סעדער, וואס האבען אין זיך דאס שטעדטעל אריין גענומען און געמאכט עס פאר א גרויסען בלומען-טאפ. די בני-ישראל האבען אין די סעדער גערוהט, דא און דארט האבען פון דעם טונקעלן גרינס פייערלעך ארויסגעשיינט, און א רויך טראגט זיך פון די סעדער: א סעדערין קאכט אב וועטשערע, און די ליכטלעך צווישען די טונקעלע גרעזער האבען מיט א ליעבער, פרומער אימה פער'סוד'עט דאס שטעדטיל, און אין דער-שטיל געצויגען צו זיך. און דא און דארט זענען צווישען די טונקעלע גרעזער ארויסגעפלויגען ברענענדיגע ווערימלעך, ווי פונקען פייער, ווי פערלארענע נשמות...

און גאט'ס וועלט איז געווען ווי א פערליעבטע, צנועה'דיגע כלה, וואס שפאציערט איינע אליין ביי'ם עק וועג, אין געסעל אראב, צו'ם שווארצען וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימעל האט „קריאת-שמע" געלייענט איבער'ן שטעדטיל: „המפיל שנה על עיני" — טהוט ווארפען א שלאף אויף מיינע אויגען, „ותנומה על עפעפי" — און א דרעמעל אויף מיינע ברעמען...

X.

נאָך יום טוב.

אַריבער די ימים־טובים. דאָס שטעדטיל האָט זיך אָנגעפּאַסט אַ תּענית און דערפאַר נאָך דעם געקראָגען אַ שמחת־תּורה. אין דערפריה האָט נאָך אָרון ליב שוסטער מיט'ן בלינדען אויג אָנגעטהון זיך פאַר אַ טערק מיט'ן טלית אויפ'ן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעדטיל מיט'ן ספר־תּורה'לע און געקלאַפּט אין טיש פון בית־המדרש מיט דער פויסט: „אונזער משה רבנו, אונזער...״ האָט זיך אָבער צוגעריקט די ערשטע נאַכט פון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיגע השון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבענע נאַכט, — קיין הייזעל, קיין ליכט. קאַלטע ווינדען בלאָזען און רייסען זיך אָהן אַנ'אָנהויב, אָהן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאָלט זיך אויס אַ שאָטען פון אַ שטעהענדיגען בוים, וועלכער בעוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פון אַ גלגול פון אַ געשטאָרבענעם בוים. דער שאָטען פון זיינע פאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגען שיידט זיך אָב און שרעקט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסעל אַראָב, דאַכט זיך, געהט פאַמעליך דער שאָטען פון רחל־לאָה, די געשטאָרבענע מאַמע. זי געהט פאַמעליך אין איהרע ווייסע תּכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדען פון איהר שטוב, צי פיינינט נישט די שטיפ־מאַמע איהרע קינדער... דאָ און דאָרט שפּיעלט זיך דער ווינד אָן אַנ'אָבגעריסענעם בלעך, אָן אַ שילד ערגעץ פאַר אַ געוועלביל און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פערלאָזטער רינע, טריפען טראָפּען וואַסער, און די טראָפּען קלאַפּען, בלאָנדזענדיג אין דער רינע... ווייט אין געסעל הערט זיך אַ רעש'ען פון אַ גרויפּען־מילעכיל. די גרויפּען פאַלען אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאָגט זיך, האָט פּרעטענזיעס — ווייסט איין גאָט, אויף וואָס זון אויף וועמען...

אין דער טויטער נאַכט הערען זיך איינזאַמע טריט, אָב-

קלאַפּענדיג אָן שטיינער. עס גערט שוין אַ יוד מיט'ן טלית-זעקיל אין בית-המדרש אַריין תהלים זאָגען, און אַ קאַלטער „גוט מאָרגען" קלאָגט אין געסעל. פון אַ הויכען פענסטער דרינגט אַ ליכטעל אַרויס, ווי עס וואָלט אין דער-לופטען געהאַנגען, און אַ שטיל קלאַפּען פון אַ נייה-מאַשין צורייסט די געשטאָרבענע נאַכט: אַ שניידער איז אויפגעשטאַנען צו דער אַרבייט. פון אַ הינטער-געסעל הערט זיך אַ וואָגען שפּאַנען, און ווער לויפט דאָס ווייט אין דער פינסטערער נאַכט אין געסעל...

די נאַכט ליעגט נאָך טויט איבער'ן שטעדטיל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבען פון שטעדטיל, פון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הויבט אָן אַרויסצוקוקען ווי דורך בעהויכטע ברילען. עס שניידען זיך אַרויס פון גרויען שטח שאָטענס פון הויכע הילצערנע געביידען, און ווי נייבעשאַפען נעהמען זיי ערשט אָן אויף זיך פליייש און ביינער... פון די פענסטער ווייזען זיך „מאָרגען"-ליכטלעך. אַ קאַלטער ווינד בויגט די בוימער אין געסעל, און עס דאַכט זיך, אַז די הילצערנע געביידען לאָזען זיך אויך בויגען נאָכ'ן ווינד... אין מיטען מאַרק שטעהען פוירשע פוהרען געשפּאַנט. יודען לויפען מיט פעקלעך, קאַסטענס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פאָהרט אויפ'ן מאַרק אינ'ם צווייטען שטעדטיל אַריין.

פון געסעל קומט אָנצופאָהרען ר' משה פעלצענמאַכער, ער פאָהרט אַרויס מיט די פעלצען-פעלעכלעך, צו וואַשען זיי אין טייך. דער נאַכט-טוי הויכט נאָך אויף זיין וואָגען. דער הימעל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך איינגעוויקעלט, און האַלט ערשט ביי „מה טובו". די היזלעך שטייגען און שיידען זיך אָב אַלי'ן בולט'ער פון גרויסען שטח. דאָ און דאָרט פערלעשען זיך שוין די ליכטלעך אין די פענסטער, און ווי זיי וואָלטען פון זיך אַ סוד אַראָבגעוואָרפען, שטעהען זיי, ווי אָנגעקומענע פון אַנ'אַנדערע וועלט, מיט אונטערטעניגקייט: אָט אַזוי זענען מיר, אַזוי ווי איהר זעהט אונז!...

בחורים, בעלי-בתי'שע קינדער אין וואַרימע פאַלטען, מיט די תפילין-זעקלעך געהען אין בית-המדרש אַריין לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאָג, און פון בית-המדרש שיינען נאָך אַלי'ן אַרויס אָנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאַוונען, — וואַרים מוז

איִנגעוויינט זיין... איבער די דעכער, איבער די פּלויטען ליעגט פערהויכט דער ווייסער מאָרגען־טוי, פּריש, קאַלט און שניידט פון דערווייטען — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימענס געהט אַ רויך אַרויס: אַ יודענע קאָכט שוין דאָס אָנבייסען — דעם יעסענדיגען קרויט־באָרשטש מיט קאַרטאָפּליעס, און איבער'ן שטעטיל פערגרויעט זיך אַ קאַלטער תחינה־טאָג...

טיילמאָל האָט זיך די זון פּלוצלונג אין הימעל ענטפּלעקט, ווי פון דער העלער הויט אַרויסגעקראָכען, אַ מינוט האָט מען זיך אין האַרצען געפיהלט, ווי דעם הויב עפּעס אָבגעפּטר'ט. באַלד אָבער האָט אַ ווינד אין מאַרק געבלאָזען, געהאַפּט דאָס ביסעלע שטויב מיט די פּאָר שטרויען, וואָס די דאָרפס־פוהרען האָבען אין מאַרק איבערגעלאָזט, מיט נאָך שמאָכטעס און לאַכטעס, וואָס דער גוטער יאָהר ווייסט זיי, פון וואַנען זיי האָבען זיך אין מאַרק פערבלאָנדזעט, און דער ווינד האָט מיט זיי אַ טענצעל אין קאָהן געמאַכט. דאָס שדים־טענצעל האָט אין פּנים ווי מיט ריטער פון אַ בעזים געשניטען, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס אין האַרץ יעדעס שטיקעל האָפנונג אויסגעקעהרט...

די סוכות שטעהען נאָך פון נעכטען, דער ווינד נעהמט אַ ביסעל סכך אַראָב און טראָגט עס אין מאַרק, און ווי פערשעמט בלייבען זיי שטעהן, די סוכות, בגלוי ראש, גאָרנישט — פיער לייִדיגע ווענד, צוזאַמענגעקלאַפּט פון העלצלעך און ברעטלעך, אָהן אַ דאַך, אָהן אַ שטיקעל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שען פּנים האָט דאָס!

און די דריי בוימער אין דער יודישער גאַס שטעהען איינגעטונקט אין זייערע אָבגעוועלקטע בלעטער. די בוימער מיט די נאַקעטע צווייגען קוקען שטום און טויט, ברייט און וויַט אין מאַרק אַריין. טיילמאָל זענען זיי, ווי עפּעס מסכים אויף וואָס, שאָקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטעל אויף איהר שפּיץ — אַ זכר פון זומער: אַווי, אַווי, מיינע קינדערלעך!

נעכטען איז שמחת־תורה געוועזען, און אָן אַליץ האָט מען געהאַט פערגעסען; אַמאָל אין יאָהר פרעהליך זיין — איז מען פרעהליך געוועזען. האַלב־שכּור האָט מען זיך שלאָפען געלעגט, האָט מען

זיך אויפגעהאַפּט אין דערפריה, האָט עס פון די בעטען געהויבען.— איבער יום־טוב האָט אַ יודישער קרעמער דאָס ביסעל מעהל פון זעקעל אויפגעגעסען, בײַ אַ יודישען בעל־מלאכה איז דאָס העמעריל מיט דער צוואַנג ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פערדינען. דער ווינד בלאָזט. אַ „בעל־יכול" דרעהט זיך אין מאַרק אַרום, אַרײַנגעקראָכען און צולעגט זיך אין זײַן שאָפּען־פּעלץ, איינער נאָך אין זײַן יום־טוב'דיגען, זײַדענעם הוט (דער וואָכענדיגער איז איהם ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פערפאַלען געוואָרען). יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען אויס אויף אַ פוהר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפ'ן צווייטען ברוגז, פון דערווײַטען, פאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' לייביש עפּשטיינ'ס געוועלביל שטעהען מעקלערס, פריהרען אין די האַלאַטלעך און מאַכען דאָס געלעכטער פון זיך אַליין, זאָגען גלײַכווערטלעך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס מעהר צו טהון. דער „בעל־יכול" קויפט אַ רעטעך אין גאָס בײַ די שטעלען צו'ם מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טײַטען אויף איהם מיט די פינגער, אַלע קלערען איצט איין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט הײַנט מיטאָג עסען...

אין געסעל דערהערט זיך אַ גערודער. 'דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לײַכטערלעך מיט די שבת־קאָלדרעס פאַר פּאָדאַטקעס, אַ יודענע לויפט נאָך, בעט זיך,—דער סטראַזשניק הערט נישט. יודען ציטערען אין די לײַכטע האַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלד...

קינדער געהען נישט אין חדר אַרײַן. פון אַלטען חדר אַרויס און אין נײַעם נאָך נישט אַרײַן, דרעהט מען זיך דערווײַל פוסט און פאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגען. די מאַמעס שילטען, האַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַרײַן און מען לאָזט זיך. אין קצב'ישען געסיל זענען אויסגעשפּרייט פעלצען־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פערשפּרייט ווינטער־אויבס, עפּעל, פלוימען, האַפּט מען העגד פלוימען און מען לויפט אין שטאָדט־פעלד אַראָב, וואו די בהמות פיטערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלעם, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעהמט צוזאַמען צווייגען, שטענגלעך פון טערקישען־

ווײַן, איבערגעבליבענע סכך און מען מאַכט פײַער, מען בראָט קאַרטאָפעל, מען זעצט זיך אַרום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אָוועקגעגנבֿ׳עט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פײַער גייט אויף און לעגט זיך שוואַרץ איבערן שטעדטיל, קינדער האָבען דאָס שטעדטיל איינגענומען...

מלמדים דרעהען זיך אין מאַרק אַרום, הנפֿנ׳ען די אָרימע בעלי־בתּים. אָנגעגעסענע טאַטעס האָרכען אויס די גוטע רייד און שאָקלען צו מיט׳ן קאָפּ.. בחורים קומען אָן צופאָהרען פון דער־פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פּלייצעס און נײַע קאַפּאָטעס געמאַכט אויף יום־טובֿ), געהען אין די הײַזער אַרום, שאַפען זיך טעג. מאַמעס בעלייטען זייערע בחורים׳לעך אויסער דער שטאָדט אַרויס, נאָכשלעפענדיג נאָך זיי די קעסטלעך, שיקען זיי אין דער פרעמד לערנען; קלערען אויף אַ תּכלית.

דאָס גאַנצע שטעדטיל האָט פּאַר עפּעס מורא. עס ציטערט, ס׳קלערט אויף אַ תּכלית...

הינטער דער שטאָדט אַרויס שפּאַצירט אַ ייד אַ שנײַדער מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד און פערלאָפענע אויגען מיט אַ הויכען, דאַרען נעזיל. אַ יונג, אָנגעטהון אין אַ נײַעם „סאַק־ראָק" — זײַן זומער־לוין, געהט מיט איהם. דער שנײַדער זאָגט איהם גליקען צו, דער יונג שווײַגט שטיל און דאָרט אויפ׳ן וועג לאָזט זיך שוין איינער מיט אַ פעקעל אויף די פּלייצעס ווײַט אין דער וועלט אַרײַן, זוכענדיג ערגעץ אַ שטיקעל ברויט אין דער־פרעמד, און אַ מאַמע געהט נאָך און בענשט און וויינט...

פאַרנאַכט קומען אָן די פוהרען צו פאָהרען פון מאַרק, מיט פּעק, קאַסטענס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפּלעך אַרויס, די הימלען זענען בעהמאַרעט, ליגען געדיכט נאָהענט איבערן שטעדטיל, אַ קאַלטער רעגען קאַפּעט (אַזוי איז שוין אַז עס איז אַ מאַרק, מוז רעגענען) מיט איין מאָס, מיט איין כּונה, אָדער גאָר אָהן כּונה. די רינשטאָקעס ווערען ברייטער, פולער מיט וואַסער, נעהמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פון איין זײַט גאַס צו דער צווייטער. מען שטעהט אויף די שוועלען און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פון די רינשטאָקען קומט אַרײַן אין די געוועלבלעך, וועלכע ליגען מיט די שוועלען אין דער ערד אײַנגעקאָפּעט. יודען שאַרען אַרויס דעם אונגעבעטע־

נעם גאסט מיט לאפּעטעס, פלעדער־ווישען. דורך איין טהיר געהט ער ארויס, דורך צעהן צוריק אריין, און גזל'ט ארויס שטיקער האלץ און ברעטלעך פון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסיל. די ווייבער לויפען נאך: האפּט, האלט איין, האלט איין!

אין געסיל שפּאציערט אין בית־המדרש אריין גדליה יודעל'ס. דער טויט אליין, א יוד א סוחאטניק פון טאטען און זיידען, הויך ווי א יוד, און שמאל ווי א יונגעל, אזוי אז מען האט מורא, אז דער הויכער גוף זיינער זאל זיך נישט דורכברעכען. זיין דינער האלז איז מיט א דיקע פּאטשיילע פערבונדען. ער האָרהעלט און קוקט מיט די גרויסע אויפגעריסנע אויגען. דאס שטעדטיל ווייסט, אז ער וועט שטארבען דעם חודש, דער ערגסטער חודש פאר סוחאטניקעס, און זיי קוקען אויף זייער גלייכען, וואס איז נאך היינט מיט זיי, און מארגען וועט ער שוין געהערען צו דעם סוד, וואס איז אזוי בעהאלטען פון אונז, און וואס מיר האבען אזוי מורא דערפאר. אין געסיל ווערט שטיל, אז גדליה יודעל'ס געהט דורך, מען הויבט אן אין די הערצער תשובה צו טהון, ווי דער מלאך־המות מיט זיינע ברייטע, שווארצע פליגלען וואלט דורכן געסיל דורכגעפלויגען. יונגלעך שטעהען און סוד'ען זיך אין אויער, און ווייזען מיט'ן פינגער אויף איהם... און דאס געסיל האט דרך־ארץ פאר'ן טויט...

ביי נאכט זענען די בעלי־הבית'טעס געזעסען מיט די שכנות ארום דעם אייווען, אין וועלכען עס האט זיך געבראטען עפּעלעך פאר די יונגלעך, וואס לערנען אין חדר ביי־נאכט. די ווינטער־לאמפּ האט זיך אויפ'ן טיש געברענט, און די ווייבער זענען געזעסען ארום, די ווינטער־וועש פערריכט און מעשיות דערצעהלט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האבען די בעהעלפערס שוין פון חדר געבראכט, און ביז די עלטערע וועלען פון גמרא־חדר קומען און אנהויבען דאס גרויסע שפּיעל, זיצען זיי דערווייל ביים קליינעם קינדערשען טישעלע און שפּיעלען „הענגלעך". אין שטוב איז דערווייל נאך שטיל. דורך די פינסטערע פענסטער קוקט אריין די פינסטערע נאכט. אי, הדיסען איז נאכט — און דא זענען מיר אין דער היים, „ביי דער מאמע".

פון לאָוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט איהרע
פעק און קאַסטענס מלכה'לע, ר' יהוקאל גאָמבינערס ווייב. ווי אַני-
אַלטע בעל־הבית'טע איז זי געפאָהרען אויפ'ן מאַרק איינקויפען דעם
אויסשטייער פאַר לאָה'לען, דער יונגסטער טאָכטער. אַז זי איז גע-
קומען מיט די פעק און די קאַסטענס, זענען זיך צוזאַמענגעקומען
דאָס גאַנצע הויז־געזינד, די גאַנצע משפּחה, און אַלע נאָהענטע און
ווייטע בעקאַנטע, שיינדעל און הינדעלע, און רחל־לאָה מיט די
מוהמעס, בעקוקען די זאַכען, זאָגען מבינות, וויפיעל עס קאָסט, און
ווינשעווען דער כלה. מלכה'לע האָט אויסגעפּאַקט דעם ציט מיט'ן
קאָרט, די טיכער און די געצויגענע ליילעכער, און פון יעדען שטי-
קעל בעזונדער זיין היסטאָריע דערצעהלט, די טרעפעניש און די
געשעהעניש, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרען געקויפט,
און די „שיעור'ן", וואָס האָבען זיך געטראָפען ווי די „האָהר" אויפ'ן
קאָפּ. די ווייבער האָבען יעדע זאַך בעזונדער געטאַפּט, געוואויגען און
געמאָסטען און געגאַנגען טרעפען, וויפיעל עס קאָסט און קיינמאָל
נישט געקענט טרעפען: אָדער אַ ביסעל צו־פיעל, אָדער אַ ביסעל
צו־ווינציג. אַליין צו פערשטעהן, האָבען די ווייבער, ווי דער שטיי-
גער איז (אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך אָבגערעדט פון פריהער) פונקט
קאַפּויר געטראָפען, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בוי-
דעם, האָט די צווייטע געמוזט פונקט טרעפען: קעלער. איז דאָרט
אַרויסגעקומען אַ ביסעל מינעס, מיט מיילעכער־פערקרימעניש, נו,
נו... איז געקומען צוגעהן דער קאַלישער ווייבערשער שניידער (אַ
שוואַרצער יונגערמאַן נאָך דער חתונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקייט
ליעגט איהם נאָך אויפ'ן פנים אויסגעגאָסען), דער מיט'ן אַכט־קאַנ-
טיגען היטעלע, וואָס לייענט מעשה־ביכלעך, און וואָס אַלע שבת
טאַנצען ביי איהם יונגען מיט מיידען, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט
די ווייבער צו קיצלען הינטער די אָרימס, אַז ער נעהמט זיי די מאָס,
און וואָס טאַקי איבער דעם האָט ער שוין נישט איינמאָל געקראָגען
אויסגעפּאַטשט פון אָרענטליכע בעלי־בתים. ער איז געקומען מיט'ן
בוך, וואָס ער רופט עס „זשורנאַל", — אַזאַ מין בוך מיט ווייבערשע
מענטעלעך, — און האָט געוויזען, ווי מען טראָגט אין פאַריז קליידער
מיט שמאָלע אַרבעל און אַרום האַלז אַזעלכע „פרענזעלעך", איינס
אויפ'ן צווייטען פערוואָרפען, און האָט דערצעהלט, ווי מען טראָגט
אין פאַריז אַזעלכע מיני מאַנספערשוינענדיגע קאַפּעטעס מיט באַש-

ליקען פון הינטען. ער ווייסט, זאָגט ער, ווי צו אַרבייטען, ווי מען טראָגט אין דער וועלט, נאָר דאָ איז נישטאָ פאַר וועמען. טאַקע דערפאַר וועט ער באַלד נאָך פסח פאָהרען קיין לאָנדאָן, אויפ'ן ים, ער האָט שוין אין דער־היים אַ „שיפס־קאַרטע" ליגען. און דאָס אַלץ האָט ער „גערשפּראָכען" אין אַזאַ מין ניי־מאָדנער שפּראַך, מיט דייטשע ווערטער, פון די ביכער אַרויס. „אַזאַ שניידער־יונג איז דאָס, קיין יוד וועט שוין פון איהם נישט זיין"...

אין קיך שטעהען אויסגעשטעלט אַלע קינדער, יונגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאָך אין די לאַמטערנעלעך). אין מיטען צווישען זיי שטעהט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פון אַ גרויסער שירץ אַרויס קליינע האָניג־לעקעכלעך, לאַנגע פלעצעלעך, געמאַכט ווי פייגעלעך, וואָס זי האָט פאַר זיי געבאַקען, וואָרום, אַזוי איז שוין דער מנהג פון לאַנג, צו טיילען די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאַכט, ווען מען גיט אַוועק די אויסשטייער צו נייען.

XI.

דריי חופּות.

מזל־טוב, מזל־טוב! היינט איז לאָה'לעס חתונה.
אַ שטילע, קלאָרע טבת־נאַכט.

נאָך אַ פּאָר טעג, ווי דער שניי האָט אָהן אַנ'אויפהער געשאָטען אויפ'ן קליינעם שטעדטיל און בעשאָטען עס פון קאָפּ ביז צו די פיס, איז אין אַ שענעם פאַרנאַכט די לבנה אָנגעקומען. זי האָט זיך געמאַכט אַ וועג דורך די וואָלקענס און האָט דאָס שטעדטיל ליכטיג געמאַכט אַזוי, אַז די קינדער, וואָס זענען אַהיים געגאַנגען פון חדר מיט די ברענענדיגע לאַמטערנעלעך, האָבען זיך מיט זיי מעהר נית בענוצט פאַר אַ אילומינאַציע, ווי אויף צו בעלייכטען דעם וועג. נאָך דער לבנה זענען אַרויסגעשוואומען די שטערען, יעדער איינציג־

וויַז, פון די בעהאַלטענע ערטער, וואו זיי ליעגען אין זייער רוה, און האָבען זיך אַלאָז געטהון צווישען די גרויסע ריסען פון איין וואָלקען און צווייטען אין די עקען וועלט אַריין. די שטערען האָבען געשימערט און בעלויכטען די בערג שניי, וועלכע האָבען געהויערט איבער'ן שטעדטיל און אין שטעדטיל, ווי סטאַדעס וויַסע שעפּסען, איינס ביַים צווייטען...

אין שטעדטיל איז היימליך. די געוועלבלעך זענען אָפען, די לעמפּלעך שיַינען אַרויס, יונגעלעך האַפּען זיך אויף די שליטענס, וועלכע קלימפּערען אין גאַס. אין שטעדטיל איז אַ שמחה: דריַי חופּות! דער גביר פון שטעדטיל, ר' יחזקאל, מאַכט חתונה זיַין יונגסטע טאָכטער לאָה'לען. ר' יחזקאל'ס פערד־יונג נאָטע פיהרט אונטער די חופּה יחזקאל'ס קעכין יענטען און דער בלינדער עקיבה גיט איין אַ ספר־תורה'לע. ביַי ר' יחזקאל'ן וועט דער רב אַליין מסדר קדושין זיַין. אַזוי פיעל חסידים, נגידים זענען אָנגעקומען אויף דער חתונה, מיט אַ מוזיק פון סאַמע פידלען, און ר' נח בדחן אויך דאָ, — עס וועט זיַין אַ לעבען!... אויך ביַי נאָטעס חופּה וועט זיַין ניט אַבי ווי. נאָטע וועט צודעקען יענטען דעם קאָפּ פאַר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אַזאַ מנהג ביַי די אַלטע בעלי־בתים, חתונה צו מאַכען אַ דינסט אין איין טאָג, ווען מען גיט די יונגסטע טאָכטער אויס. און היַינט דער יום־טוב פון אַריַינגעבען דאָס ערשטע מאָל אַ ספר־תורה אין הברה תהלים!

דאָס גאַנצע שטעדטיל איז פול מיט מחותנים און מחותנת'טעס, מען ראַמפּעלט אַרום אויף שליטענס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אַלע גאַסען. יונגען האַפּען זיך פין הינטען אַרויף, און עס איז אַ ליאַרים און געטומעל. עס בעוויַיזען זיך חסידים אין זיַידענע היט, סאַמאַטענע היט, אין שטריַימלעך און ספּאָדקעס, געקנייטשט אין דריַיען, טיילען זיך כבודים אין דער גאַס. עס בעוויַיזען זיך יודען אין אויסגעשמירטע שטיוועל מיט אייל, אין שבת'דיגע, טוכענע קאַפּאָטעס מיט'ן שניט פון הינטען; מחותנת'טעס מיט בריַיטע שטערענטיכער, מיט האַרץ־בערטלעך, מחותנת'טעס מיט הויכע הויבען, מיט שלייפעלעך און זיַידענע בריַיטע קליידער, ברוגז'דיגע מודמעס שטעהען פאַר די טהירען, אָנגעטהון מיט די קייטעלעך, מיט די בראָשקעלעך און וואַרטען אויף דעם שליטען, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט נאָך די חתונה־געסט (אַ ניי־מאָדישער אויפטהו), האָטש

זיי האבען איינינע טריט נאר אריבערצוגעהן. מיידלעך, בעלי־בתי׳שע קינדער (א פאר טאג נאך פאר דער התונה זענען זיי שוין ארומגעגאנגען מיט קליינע צעפלעך, וועלכע זיי האבען זיך געפלאכטען, כדי די האהר זאלען זיין „געקארבט״), זענען אויסגעציערט אין ווייסע קליידלעך, אין בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענד האלטען זיי סאמעטענע בייטעלעך אויף טאנץ־געלד. עס געהען צום חתן בחורים אין אטלעסענע קאפאטעס, אין סאמעטענע היט, טייל אין משפחה שטריימלעך, וואס איז א צייכען, אז דער בחור האלט ביי א שדוך טהון. עס בעווייזען זיך יונגלעך אין קאפעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואגענע קעפלעך, וואס געהען מיט די מאמעס אויף די התונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסיל. מען טאנצט, דאס גאנצע שטעדטיל קומט אן אויף איין פלאץ און מען טאנצט אין שניי. יונגען קנעטען קוילען שניי, און גרייטען זיך אן, ווען מען וועט חתן־כלה צו דער הופה פאר׳ן שול־הויף פיהרען... און די לבנה שטיפט אויך ארום, בעגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואס ליעגט ווי א ווארימער דעק איבערן שטעדטיל. ליכטיג, היימליך איז ווי ביי־טאג. די שטערען ווינקען אראב, דער שניי פינקעלט ארויף, ברילאנטען פליהען אין אויר ארום, און די היזלעך שטעהען אין די ווייסע קאפקעלעך אויפ׳ן קאפ, און שליטענס ראמפלען, גלעקלעך קלינגען, רוישען, און יונגען האפען זיך אויף פון הינטען אויפ׳ן ברעטיל.

אין גאס האט זיך געהערט פידלען שפילען הסידישע, לאנגע, אויסגעצויגענע נגונים. ר׳ שלמה לינשעצער׳ס פידעלע וויינט אין דער גאס, און עס האט זיך אוועקגעלאזט אויף א שטייגער. די שטערען אין הימעל, די ווייסע וועלט ארום און ארום שווייגט און הארכט זיך איין. הסידים זינגען זיסע נגונים. פון די פענסטער ווייזען זיך ליכט און לאמפען. אויפ׳ן געסיל ווערט העל, ליכטיג. ווייבער שטעלען זיך פאר די טהירען מיט אנגעצונדענע קיהן־העלצלעך. די פייערען צופלאקערען זיך. מען פיהרט דעם חתן מיט דער כלה צו דער הופה פאר׳ן שול־הויף. עס הויבען אן געהן הסידים אין שווארצע שטריימלעך — א ים שווארצע סאמעטענע היט, אטלעסענע קאפאטעס. עס שיטען זיך ווייבער אין בלאנקענדיגע שטערנטיכער און מיט ברילאנטען, וואס זענען איינגעזעצט ווי שטערען. ברייטע, זיידענע קליידער רוישען. כפול־שמונה׳דיגע הבדלות פלאקערען אין די הענד. שווארצע סאמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שווארצע שטרא־

מען וואַסער אין ווײַסען שניי. דער רבי איז אין אַ ווײַסען האַלאַט אין מיטען, און די שוואַרצע סביבה איז אַרום איהם. די לאָוויטשער רבי'צען אין דעם ברייטען שטערנבאַנד טאַנצט פאַר חתן־כלה, שיט ראָזינקעס און מאַנדלען, קליינע הדר־יונגעלעך, מיידעלעך האַפּען די ראָזינקעס, וואָס פאַלען איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרײַבען פונאַנדער די קינדער, מאַכען אַ וועג. עס ווײַזען זיך חתן־כלה. זיי געהען בײַזאַמען. פערדעקענדיג זיך די אויגען מיט די נאָזטיכליך. די מחותנים געהען פון ביידע זײַטען. ר' יחזקאל אַליין איז אין אַ שטרײַמעל, אין שיך און זאָקען גלײַך מיט'ן מחותן. די מחותנת'טעס פיהרען די כלה אונטען אַרום. דאָס אַלץ וואַרפט אַן'אַריסטאָקראַטישען גלאַנץ, חסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּיעלען און די חסידים זינגען מיט און די הבדלות לויכטען מיט...

נאָך דעם ערשטען צוג האָט זיך געוויזען דער צווייטער. נאָטע פיהרט יענטע'ן אונטער דער חופה. פון פאָרענט איז געלאָפען אַ יונג און האָט געטראָגען די שוהל־לאַמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבען און בערען, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך געברענט אין אַן'אַנדערן קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקעל מיט די אַרומגעבונדענע באַקען'ס בעמבע: בים־באָם, בים־באָם! עס האָט געהילכט און געקלונגען דאָס געסעל. אַ יונג האָט ערגעץ־וואו דערפאַקט דעם שטאָדט־גרענער, וואָס הענגט אויפ'ן קלאָץ פאַר דער קאָזע, און האָט אָנגעהויבען צו גרענערן. יודען בעלי־עגלות האָבען אַרויסגענומען די שטולקאַצען פון די וועגען און חתן־כלה בעגלייט. רחל־לאה די מוהמע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ בעל־עגלה ביי די הענד אָנגענומען און האָבען פאַר חתן־כלה געטאַנצט. און די געמבע קלאַפּט־צו, און די יונגען פײַפען־צו, האַפּען קוילען שניי, קנעטען זיי פעסט און לאָזען אין די קעפּ. דער חתן פיהרט די כלה. נאָטע זעהט אויס אין זײַן שבת־היטעל, ווי גאָר אַן'אָרענטליכער מענש, נאָר די אויגען ווינקען לאַבעסוואַטע פון הינטער דער חופה אַרויס... די כלה יענטע, אָנגעטהון אין אַסתר'לס שבת־קליידעלע, וויינט הויך אויפ'ן קול. דער שטאָדט־רב געהט צווישען די מחותנים, בעלי־עגלות, וואָס זענען אין קאָרטענע האַלאַטלעך, אין אויסגעשמירטע שטיוועל און אין שוואַרצע שבת'דיגע טיכער־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותנת'טע אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדען, און מיט אַ שלייפעלע אויפ'ן קאָפּ, פערלעגט די הענד אויף די זײַטען

און, אָננעהמענדיג אַ פערזאָרגטען מחותן בײַ די באַקעס, טאַנצט זי מיט איהם אויף איין אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט,
האָב איך אויסגעפיהרט.
זאָל איך אַזוי לעבען,
זאָלען מײַנע שונאים צופּלאַצט ווערען!

און יעקעלס בעמבע מיט די געשוואָלענע באַקען באָמבעלט צו: בים־באָם! בים־באָ!

נאָך דעם צווייטען צוג איז אָנגעקומען פון אַ הינטער־געסעל דער דריטער פון דער „חברה־תהלים". די טראָמייטערס האָבען פּאָראויס פאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעדטיל. וואָס איז! צי איז משיח אין שטעדטיל געקומען! אויף די פערד רײַטען פערשטעלטע יודען. דאָרט רײַט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדען אויפ'ן קאָפּ, אַ מכשפה אין אַ קיטעל רײַט אויף אַ בעזעם אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפען ווילדע בּרואים און פיהרען דעם שטאָדטס־בכור אין אַ קאַפּאָטע אָנגעטהון. האָלאָוועשקעס אין סמאָלע געטונקט, אין פייער געצונדען און צו'ם הימעל געוואָרפען. שראָט אָן שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקען געהען אין הימעל אויף. צי ווילען זיי יריחו'ס מויערן אײַננעהמען! שוואַרצע מאַסען יודען, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די הענד; מיט נגונים אויף די ליפּען, טאַנצען אַרום דעם בלינדען עקיבא, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספר־תורה'לע און האָבּעט דערמיט בלינדערהייט: אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע! קיין וואַרים לעפעל עסען האָט דער סגי־נהור קיינמאָל ניט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפען, אין די הייזער געגאַנגען, אַ גראָשען צו אַ גראָשען צוגעלעגט, און אויף דער עלטער אַ ספר־תורה'לע זיך געלאָזט שרייבען, אַ ספר־תורה'לע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך. און יודען, די חברה תהלים האָבּען מיט איהם און זינגען מיט איהם: „אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע!" מיט גלעקלעך עס בעהאַנגען, מיט אַ העמדעל בעניידט, מיט אַ בלעכענעם כתר'ל אויף די עץ־החיים'לעך האָט דאָס ספר־תורה'לע טויזענד חן: „אונזער ספר־תורה'לע!" אהרון לייב דער שוסטער האָט די קאַפּאָטע פון זיך אַראָבגעוואָרפען, דעם פעלדשער'ס קאַפּעלושיל זיך אָנגעטהון, מיט פעדערן עס נאָך בעפּוצט, געהאַפּט דאָס ספר־תורה'לע און אַ טענציל

אין קאהן דערמיט געמאכט. דער בלינדער עקיבא פאטשט מיט די הענד: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאך איהם. ער קושט עס. יודען מיט די קינדער אויף די הענד טאנצען ארום דעם ספר־תורה׳לע, קושען עס, האלזען עס: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פייערלעך קנאקען מיט, און די טראמייטען שאלען מיט, און די יודען מיט געזאנג, מיט געוואלדען, טאנצען צו, שפרינגען צו, און יונגען קנעטען קוילען שניי, און שיסען צו, און וואליען צו...

אויף דעם הויף פון דער שוהל, וועלכע איז געוועזן ארומגערינגעלט מיט א נידריגען פלויט פון שווארצע, האלב־פערברענטע ברעטער, זענען די דריי חופות אנגעקומען. הינטער א ווייסען צודעק שניי, וועלכער האט געגרייכט ביז צו׳ם פלויט, איז די חורבה געלעגען צוגעדעקט. די בעשנייטע חורבה האט געקוקט מיט איהר ווייסער קאפקע אויפ׳ן קאפ אין הימעל אריין; די לבנה האט זי מיט ליכט בעגאסען.

ביי דער חורבה האבען זיך די דריי חופות אבגעשטעלט. די נגונים פון די אלע דריי חופות האבען זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אינאיינעם. יעדער ניגון פון יעדער כלי איז זיך זיין בעזונדערן וועג געגאנגען, פאר זיך, און האט בעזונדער אבגעקלונגען. און עס האט זיך געדאכט, אז די נגונים האלטען צווישען זיך מלחמה, איין כלי מיט דער צווייטער. די איידעלע, חסידי׳שע פידלען, די בעל־עגלה׳שע בעמבע און די בעל־הבית׳ישע טראמייטען האבען זיך געקריעגט, און איינע האט די צווייטע געוואלט גובר זיין...

הינטער דער שטאדט איז די וועלט ארום און ארום אין ווייסען געוועזן בעדעקט. שטיל און רוהיג איז געוועזן ארום, ווי אויף א גרויסען בית־עולם. אין דער לופטען איז וויט געהאנגען א נישט־בעשטימטע ווייסע המארע, וואס האט צוזאמענגעוועבט הימעל און ערד. די לבנה האט איינע אליין ארומגעשפאצירט אין דער ווייסער, שטומער אונענדליכקייט. אויפ׳ן ווייס־בעשנייטען בארג איז אליץ נאך געלעגען אויסגעשפרייט דער בית־עולם, און צווישען זיינע מצבות, וואס האבען קוים פון הינטער דער ווייסער דעק ארויסגעשטארט,

האָט די לבנה אַרומגעשפּאַציערט, און וואו נישט וואו און ווען נישט ווען אַ הויכע מצבה מיט ליכט בעגאָסען. הינטער דעם פּלויט פון בית־עולם איז דער שוואַרצער טייך געראָנגען, דער טייך, וואָס מען זאָגט וועגען איהם אין שטעדטיל, אַז ער רינט פון משה רבנו׳ס שטיינער אַרויס, און האָס זיין וואַסער איז אַ רפואה צו קראַנקע אויגען. נאָר דער טייך אַליין האָט זיך נישט געלאָזט צודעקען הינטער דער ווייסער צודעק. דאָ און דאָרט האָבען זיך אין זיין שוואַרץ וואַסער שטיקער שניי געגענאיבער דער לבנה געגלעצט, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצען אויף די אייער... וויים הינטערן בית־עולם האָט דער שוואַרצער טייך, אין געשטאַלט פון אַ שוואַרצער רינגע, אין דער ווייסער אונענדליכקייט זיך פערבלאָנדזעט, און מען האָט נישט געוואוסט, וואו זיין סוף איז.

איינער אַליין, מיט דעם פּעקעל אויף דער פּלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד, איז דער וואַנדלער געגאַנגען איבער׳ן וועג, וואָס פיהרט פאַרביי דעם בית־עולם. צווישען די הויכע, ווייס־בעשנייטע טאָפּאָלען, וועלכע האָבען אין ליכט פון דער לבנה אויסגעזעהן ווי ווייסע עדות. דאָ איז אַלץ רוהיג און שטיל געוועזען, געלעבט זיין טויט לעבען. אַלט־קאָזמער האָט פון דערווייטען פערנומען די נגונים פון די פידלען, די צוריסענע טענער פון די געזאַנגען און דאָס ווייטע שאַלענדיגע עכאָ פון די טראָמייטען און פון דער בעמבע. נאָר דאָ האָבען זיך די נגונים נישט געקריעגט, נישט איינער געוואָלט דעם צווייטען גובר זיין. שטיל און רוהיג, ווי פון אַ בעהאַלטענער וועלט, האָבען די טענער אַהער געבלאָנדזעט, און האָבען זיך דאָ אינאיינעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדער האָט געגעבען זיין טאָן אין ניגון, די הסידי׳שע פידעל, די בעל־הבית׳ישע טראָמייט, די בעל־עגלה׳שע בעמבע, און עס איז איין ניגון געוואָרען פון איין שטעדטיל...

און דער וואַנדלער צוזאַמען מיט דעם ניגון האָבען זיך אינאיינעם מיט דער שוואַרצער וואַסער־רינגע ערגעץ וויים אין דער ווייסער אונענדליכקייט פערבלאָנדזעט...

ווילנער פארלאג ב. א. קלעצקין

קליין־סטעפן־גאַס 23.

ס'זיינען אַרויס פון דרוק פאָלגנדיקע נייע אויסגאַבן:

1. **קינסטלערישער אלף־בית**

פון קינסטלער ב. צוקערמאַן.

רייכע פראכטפולע אויסגאבע, טייערער פאפיר, אָריגינעלע צייכענונגען אין נאַציאָנאלן סטיל, ערשטע ווערק פון יידישער גראפיק. (געווען אויף דער אויסשטעלונג פון קינסטלער צוקערמאנס בילדער אין ווילנע און פארדינט די פולע אָנערקענונג פון דער פרעסע)

2. **מיינע זכרונות** פון **י. ל. פרץ.**

שיינע אויסגאבע מיט פיל בילדער און פּאָרטרעטן. גייט ארויס אלס א באזונדערער בוך צום ערשטן מאָל.

3. **„אין פייער"** דראמע אין 3 אקטן פון **א. ווייטער.**
(מיטן בילד פון מחבר) : צווייטע אויפלאגע.

4. **„דער שטומער"** דראמע אין 4 אקטן
פון **א. ווייטער.**
(מיטן בילד פון מחבר) צווייטע אויפלאגע.

5. **„פאר טאג"** דראמאטישע פּאָעמע אין 3 אַקטן.
פון **א. ווייטער.**

6. **„די צייט"** שריפטן פון **י. ל. פרץ.**
צווייטע אויפלאגע (דרוקט זיך).